

T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE 1990-2001 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNE
ABD ETKİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Halit Çağrı SEÇİLİR

Danışman:
Prof. Dr. Beril DEDEOĞLU

İSTANBUL 2004

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	III
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ 1950-2001.....	3
I.I. 1961-1970 DÖNEMİ	4
I.I.I. 1961-1970 DÖNEMİ TÜRK SİYASAL HAYATI.....	4
I.I.II. 1961-1970 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	6
I.I.II.I. KÜBA KRİZİ'NİN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	8
I.I.II.II. KIBRIS SORUNU VE DEĞİŞEN DİNAMİKLER	9
I.II. 1971-1979 DÖNEMİ	12
I.II.I. 1971-1979 TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI.....	13
I.II.II. 1971-1980 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	16
I.II.II.I. KIBRIS MÜDAHALESİNİN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ	17
I.II.II.II. 1979 İRAN DEVRİMİ VE DEĞİŞEN DİNAMİKLER ..	21
I.III. 1980-1990 DÖNEMİ	23
I.III.I. TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI	24
I.III.II. 1980-1990 TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ	27
I.III.II.I. 1980-1988 İRAN-IRAK SAVAŞI'NIN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ	32
I.IV. 1990-2001 DÖNEMİ	38
I.IV.I. TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI	39
I.IV.II. 1990-2001 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ.....	45
İKİNCİ BÖLÜM: TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ 1950-2001	51
II.I. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	51
II.I.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	56
II.I.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	58
II.I.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	61

II.I.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	64
II.II. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ	67
II.II.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ.....	77
II.II.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ.....	80
II.II.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ.....	82
II.II.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ.....	85
II.III. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	89
II.III.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	92
II.III.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	96
II.III.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	98
II.III.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	100
II.IV. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	100
II.IV.I. 1960-1970 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	110
II.IV.II. 1970-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	113
II.IV.III. 1980-1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	115
II.IV.IV. 1990-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	118

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: SOĞUK SAVAŞ VE 1990-2001 DÖNEMİNDE
TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA
BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ..... 12**

III.I. 1950-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ	127
III.II. 1960-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ	133
III.III. 1980-1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ	137
IV.IV. 1990-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ	141
SONUÇ	147
KAYNAKÇA.....	151

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AET	:	Avrupa Ekonomik Topluluğu
ANAP	:	Anavatan Partisi
AP	:	Adalet Partisi
BM	:	Birleşmiş Milletler
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CENTO	:	Central Treaty Organization
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CIA	:	Amerikan Gizli İstihbarat Servisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DGM	:	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	:	Demokrat Parti
DSP	:	Demokratik Sol Parti
DTP	:	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	:	Doğru Yol Partisi
ECO	:	Economic Cooperation Organization
GAP	:	Güneydoğu Anadolu Projesi
GP	:	Güven Partisi
FP	:	Fazilet Partisi
HP	:	Hürriyet Partisi
INC	:	Irak Ulusal Kongresi-Iraq National Congress
IYMDC	:	Irak Yurtseverler Milliyetçi Demokratik Cephe
İKÖ	:	İslam Konferansı Örgütü
KDP	:	Kürdistan Demokrat Partisi
KKTC	:	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KYP	:	Kürdistan Yurtseverler Partisi
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MC	:	Milliyetçi Cephe
MDTÖ	:	Milli Demokratik Türkmen Örgütü
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi

MGK	:	Milli Güvenlik Kurulu
MSP	:	Milli Selamet Partisi
NATO	:	North Atlantic Trade Organization
OPEC	:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK	:	Partiya Kalkera Kürdistan
RCD	:	Kalkınma için Bölgesel İşbirliği Örgütü - Regional Cooperation for Development
RP	:	Refah Partisi
SHP	:	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	:	Türkiye İşçi Partisi
TMT	:	Türk Mukavemet Teşkilatı
TSK	:	Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi
YUDC	:	Yurtsever Ulusal Demokratik Cephe

GİRİŞ

Bu tezin konusu, Soğuk Savaş Dönemi ile 1990-2001 arası dönemde Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisidir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarih olan 1923'ten bu yana yüzünü Batı'ya dönmüş ve Batı ile ilişkilerini sıcak tutma çabası içerisine girmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki kutuplu sistemde, Türkiye kendisini Batı Bloğu'nun oluşturmuş olduğu kutup içerisinde görmek istemiştir.

1950-2001 döneminde Türkiye-ABD ilişkileri çeşitli olaylar etrafında gelişme göstermiştir. Türkiye 1950'lerin ikinci yarısından itibaren çok yönlü bir politika anlayışı içerisine girmiş, ancak 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşmiş olan darbeyle yeniden ABD eksenli politika anlayışına dönmüştür; fakat bu politika anlayışı 1960'ların ilk yarısından sonra değişikliğe uğramış ve yeniden 1950'lerin dış politika anlayışı olan çok yönlü dış politika anlayışına dönmüştür. 1960'ın ilk yarısından itibaren başlamış olan bu politik anlayış 12 Mart 1971 askeri muhtırasıyla sona ermiş ve ABD eksenli bir politika anlayışına dönmüştür. 1970'lerin ikinci yarısında yeniden 1950'lerin politik anlayışına dönmüştür. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Türkiye, yeniden ABD eksenli politik anlayışa dönmüştür.

1980'li yıllar, Türk siyasal hayatında Özallı yıllar olarak anılmakta ve bu dönemde başbakanlık ve daha sonraki yıllarda da Cumhurbaşkanlığı yapmış olan Turgut Özal'ın gerek iç politikada gerekse dış politikada büyük bir etkinliği olmuştur. 1980'li yıllarda dünyada 1945'lerden bu yana süregelen iki kutuplu sistemin yumuşamaya başlaması, mal ve hizmet olanlarında serbestleşmeyle görülmeye başlayan ve küreselleşme dönemi denilen dönemin etkileri Türk dış politikasında da kendisini göstermeye başlamış ve Türkiye gerek bu yeni dönemin gerekse dönemin başbakanı Turgut Özal'ın etkisiyle yeniden ABD eksenli bir dış politika anlayışını benimsemiştir.

1980'lerin sonlarında SSCB'nin yıkılması, Almanya'yı Doğu Almanya ve Batı Almanya olarak ikiye ayıran duvarın yıkılmasıyla dünya siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamış, 1945'lerden bu yana dünya siyasi tarihinde hakim olan iki kutuplu sistem sona ermiş ve dünyada ABD tek süper güç olarak kalmıştır. 1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılması ve Doğu Bloğu olarak bilinen Varşova paktının çökmesi Türkiye'de endişelere neden

olmuş; fakat bu endişeler 1991'de Körfez Savaşı olarak bilinen Irak ile NATO kuvvetleri arasında gerçekleşmiş olan savaş nedeniyle giderilmiştir. Türkiye'nin bölgedeki önemini ve ABD açısından öneminin yitirilmiş olduğu endişesi bu savaşla birlikte ortadan kalkmış; Türkiye ABD için jeo-stratejik önemi olan bir ülke konumuna gelmiştir.

1990'larda Türkiye'nin siyasal yapısında koalisyonlar etkili olmuştur. 1991 seçimlerinden Süleyman Demirel'in Genel Başkan olduğu Doğru Yol Partisi iktidar olarak çıkmış; ancak yeterli oy çoğunluğunu sağlayamadığı için Erdal İnönü'nün Genel Başkan olduğu Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile koalisyon kurarak iktidar olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren PKK olarak bilinen illegal örgütün Güneydoğu Anadolu'da etkinliğini arttırması ve Güneydoğu Anadolu'daki çeşitli illerde kanlı eylem düzenlemesi ve buna karşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin harekâtları Türk siyasal yaşamına damgasını vurmuş ve zaman zaman Türkiye-AB ve Türkiye-ABD ilişkilerini gerginleştirmiştir. 1990'lı yıllar Koalisyon Dönemleriyle geçerken 1995'te yapılmış olan Genel Seçimleri Necmettin Erbakan'ın Genel Başkan olduğu Refah Partisi'nin kazanması Türk Siyasi Anlayışı ile Dış Politika anlayışında önemli değişikliklerin başladığı yıllar olmuştur. Türkiye'nin; 1980'lerden 1995'lere kadar uygulamış olduğu ABD eksenli dış politika anlayışından yeniden sapmalar görülmüş ve Türkiye yüzünü müslüman olan devletlere çevirmiş; bu da Türkiye iç politikasında gerginliklere neden olmuştur. Necmettin Erbakan'ın Genel Başkan olduğu RP iktidar olunca müslüman ve Arap olan devletlerle birlik oluşturmak için harekete geçmiştir. Fakat içeride yaşanmış olan asker-sivil iktidar mücadelesinin yeniden canlanması nedeniyle bu kurulmuş olan birlik istenilen verimi sağlayamamış ve sonucunda RP partisi iktidardan çekilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ 1950-2001

1950'li yıllarda ABD'nin Doğu Avrupa ülkelerini Komünizm etkisinden ve dolayısıyla SSCB etkisinden korumak için yapmış olduğu Marshall Yardımı ve Truman Doktrini'nden Türkiye'de yararlanmışır. Bu dönemde Türkiye; ABD'nin isteği doğrultusunda Kore'ye asker göndermiştir ve ayrıca 1952 yılında uzun zamandır istediği ve Komünizm etkisinden korunmak için bir destek olarak gördüğü NATO'ya girmiştir. Ayrıca; yine ABD'nin isteği doğrultusunda Ortadoğu'nun Sovyetler Birliği'nin etkisine girmesini engellemek için Bağdat Paktı kurulmuş ve Türkiye'de bu paktın kurulmasında öncü rol oynamıştır.

1950'lerin son yarısında Türkiye içine düştüğü ekonomik krizden kurtulabilmek için başta ABD olmak üzere Batılı müttefiklerinde ekonomik yardımlar talep etmiş; ancak yapılan yardımlar istenildiği düzeyde olmadığı için; Türkiye, ABD ile ilişkilerini yeniden gözden geçirerek ekonomik destek alabileceği Rusya'ya yönelmiş; dönemin Başbakanı Adnan Menderes Rusya'ya gideceğini açıklamış; ancak bu ziyaret yapılamamıştır. Soğuk Savaş Döneminde ABD, Türkiye'yi Rusya'nın Ortadoğu'ya inmemesi, Batı ve ABD için önemli olan petrol kaynaklarını ele geçirmemesi için tampon ülke olarak kullanmıştır. Türkiye ise; Rusya tarafından Boğazlarda üst; Doğu Anadolu'daki belirli toprakların istenmesi üzerine Soğuk Savaş yıllarında ABD eksenli bir politika izlemiştir.

ABD; Soğuk Savaşın başlarında gerçekleşmiş olan ve dünyayı nükleer bir felaketin eşiğinden döndüren Füze Krizi'nde Türkiye topraklarını kullanmış ve bir takım nükleer silahlarını Doğu Anadolu'daki Rusya'ya yakın olan Türk şehirlerine koymuştur. Türkiye; Soğuk Savaş yıllarında iki kutuplu sistemden yararlanmayı denememiş, Rusya'nın toprak talebinde bulunmasından dolayı ABD yanlısı bir politika izlemiştir.

1950-2001 yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerinde belirli sorunlar yaşanmıştır. Örneğin; Küba Füze Krizi sırasında Türkiye'ye inşa edilmiş olan füzeler sonucunda Türkiye'nin güvenliğinin tehlikeye atılması, Haşhaş Sorunu; 1974'te gerçekleşmiş olan Kıbrıs Barış

Hareketi ve onun hemen arkasından gelen Silah ambargosu ve bütün bunların yanında 1980'den itibaren iki kutuplu sistemin yumuşadığını ve dünyanın bir küreselleşme dalgası içerisine girdiğini görmekteyiz. Bu dönemde iki kutup arasındaki ilişkiler yumuşama evresine girmiştir. Türkiye; bu evrede Avrupa ile yakınlaşma çabaları içerisine girmiş; hatta 1987'de o zamanki adıyla AET'ye girmek için müracaat etmiş; ancak müracaat 1989'da reddedilmiştir.

1990 yılları içerisinde Sovyet Rusya'nın yıkılması ve ABD'nin dünya'da tek güç haline gelmesi özellikle bu dönemde ortaya çıkacak olan Körfez Savaşı, Irak Savaşı Türk-Amerikan ilişkilerini daha çok etkileyecek ve yakınlaştırmıştır. Ardından yaşanan 11 Eylül saldırıları sonucunda ortaya atılan Büyük Ortadoğu projesinde Türkiye'ye verilecek olan rol Türkiye-Amerika ilişkilerini etkileyecektir.

I.I. 1961-1970 DÖNEMİ

I.I.I. 1961-1970 DÖNEMİ TÜRK SİYASAL HAYATI

15 Ekim 1961 yılında genel seçimlerden sonra ilk hükümetin birbirlerine yakın görüşleri paylaşan AP (Adalet Partisi) ile YTP (Yeni Türkiye Partisi) arasında kurulması öngörülmüş; fakat ilk hükümet İsmet İnönü başkanlığındaki CHP ve AP arasında kurulmuştur. İki farklı görüşü paylaşan partilerin uzlaşmaları zor görünmüş; nitekim koalisyon ortakları, "Talat Aydemir önderliğinde bir grup subayın 21-22 Şubat'ta hükümeti devirme girişiminde bulunmalarından sonra bir anlaşmazlık içerisine girmişlerdir."¹ Koalisyon ortakları arasındaki baş göstermiş olan bu ilk anlaşmazlık ordunun baskısı neticesinde sona ermiştir. CHP-AP hükümeti 30 Mayıs 1962'de İsmet İnönü'nün istifasıyla son bulmuştur. Hükümet; görevde kaldığı süre içerisinde önemli bir uygulamada bulunmamış; sadece ordunun beklentilerini karşılayacak kanunları yürürlüğe koymuştur.

İnönü'nün istifasından sonra Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel görevi ikinci kez yeniden İnönü'ye vermiştir. Çünkü TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) ancak İnönü başkanlığında bir

¹ Serap Yazıcı, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997, s.101.

orduya güven duymaktaydı. İsmet İnönü görevi aldıktan sonra 25 Haziran 1962'de CHP-YTP-CKMP (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) ve bağımsızlardan oluşan hükümeti kurmuştur. Bu hükümetin karşılaştığı en önemli güçlük DP taraftarlarının siyasi af kanununun yürürlüğe konulması konusundaki baskılarını sürdürmeleri olmuştur. Bundan kısa bir süre sonra da Demokrat Partililer için bir af yürürlüğe konulmuştur. Bu durum orduda genel bir huzursuzluk havası yaratmıştı.

Bu arada; Talat Aydemir emekliye sevk edildikten sonra arkadaşlarıyla birlikte ikinci darbe girişiminde bulunmuştur; ancak bu darbe girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Hükümetin bu darbe girişimini bastırması beklendiği gibi hükümet lehine yerel seçimlerde sandığa yansımamış; Aksine muhalefetteki AP oylarını arttırmış ve bunun üzerine 2 Aralık 1963'te Başbakan İsmet İnönü Başbakanlıktan istifa etmiştir.

Cumhurbaşkanı bu istifanın arkasından hükümeti kurma görevini AP lideri Ragıp Gümüşpala'ya vermiştir. Bu artık ordunun, AP'yi bir tehdit unsuru olarak değerlendirmedeğinin açık bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Ancak kısa bir süre sonra AP lideri hükümeti kuramayacağını açıklamış ve hükümeti kurma görevi üçüncü kez İnönü'ye verilmiştir. İnönü CHP ve bağımsızlardan oluşan bir azınlık hükümeti kurmuştur. Ancak İnönü Hükümeti'nin bütçesinin reddi sonucunda İnönü bir kez daha istifa etmiştir.

"1965 genel seçimleri yaklaştığı sırada ülkenin içinde bulunduğu durum 27 Mayıs öncesinden çok farklı bir konumdaydı. 1950'den itibaren siyaset DP-CHP ikileşmesi üzerinde biçimlenirken, 1960'ların ikinci yarısında sağ ve solun ideolojik ayrılığı hakim olmuştu."²

1965 genel seçim sonuçlarına bakıldığında ordunun bu genel seçimlerde tarafsız bir tutum takınması sivil yönetime geçişin tamamlandığının bir göstergesi olarak ortaya çıktı. Adalet Partisi 1965 seçimlerinde olduğu gibi 1969 seçimlerinde de tek başına iktidar olma başarısını elde etmiştir. Ancak 1960'ların sonlarından itibaren gençlik hareketleriyle terör ve şiddet olaylarının artmış olması sebebiyle AP bir sonraki genel

² Yazıcı, a.g.e., s.104.

seçimlere kadar iktidarda kalamamıştır. "12 Mart 1971'de TSK'nin bir muhtıra yayınlamış olmasıyla AP Hükümeti Başbakan Demirel'in istifasıyla son bulmuştur."³

I.I.II. 1961-1970 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1960'lı yıllar Türk-Amerikan ilişkilerinin değişmeye başladığı yıllar olmuştur. Amerikan Başkanı Johnson'un 5 Haziran 1964'teki mektubu ve 1975-78 yılları arasında Amerika'nın Türkiye'ye uygulamış olduğu silah ambargosu 1960-1980 yılları arasında Türk-Amerikan ilişkilerinin krizler yaşamasının sebeplerindendir. Türkiye'nin Ortadoğu politikası Johnson mektubu ve silah ambargosu tesiriyle yeni bir şekil almaya başlamıştı. Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin 1960-1980 arasında krizlerle geçmesinin nedeni bu iki olay olduğu kadar değişen dünya politikasıdır. Uluslararası politikanın yapısı ve unsurlarında esaslı değişiklikler ortaya çıkmıştı.

Türkiye'de, ABD'nin iyi bir müttefik olacağı hakkındaki şüphelerin doğmasına sebep olan olay Küba Krizi ve Füze meselesiydi. Sovyetler Birliği'nin Küba'ya yerleştirmiş olduğu füzeleri geri çekmesine karşılık, ABD'nin de Türkiye'ye yerleştirdiği Jüpiter füzelerini sökmesi, dünyayı 1962'de bir nükleer savaşın eşiğinden döndürmüştü. Jüpiter füzelerinin Türkiye'den sökülmesi Türkiye'de bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. "Bu olay göstermektedir ki ABD istediği zaman Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye sokabilecektir."⁴

Kıbrıs olayları ile ilgili Amerikan Başkanı Johnson'ın yazmış olduğu mektup Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde derin izler bırakmıştır. "6 Haziran 1964'te Washington'da yapılan bir açıklamada Başkan Johnson'un, Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek durumu görüşmek için kendisini Washington'a davet ettiğini bildirmiştir."⁵ Bu mektupla Türkiye'nin Kıbrıs'a yapmayı tasarladığı çıkarma, Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesiyle durdurulmuş ve sorunun ağırlık noktası diplomatik alana kaymıştır. Johnson mektubu üzerine Türkiye'de tartışmalar başlamış ve Sovyet saldırısı

³ Feroz Ahmad, *The Turkish Experiments in Democracy (1950-1975)*, C. Huirst and Co. Ltd, London, 1977, s.150.

⁴ Küba buhranının Türk-Amerikan münasebetleri için Bkz: Oral Sander, *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.427,1979, ss.209-225. Küba Buhranı ve Füze Meselesi İle ilgili ayrıntılı Bilgi ayrı bir başlık altında anlatılacaktır.

⁵ Ibid, s.571.

karşısında NATO'nun Türkiye'nin güvenliğini ne kadar sağlayabileceği konusunda tartışmalar başlamıştır. Johnson Mektubuyla Türkiye'nin dış politikasında bugüne kadar izlemiş olduğu ABD yanlısı politikaların devamı sorgulanmaya başlanmıştır. Türkiye, başta Sovyetler Birliği olmak üzere üçüncü dünya ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme çabası içerisine girmiştir.⁶

Amerika'nın Kıbrıs olayı karşısındaki tutumu ve Johnson mektubu Türkiye'ye Sovyetlerle olan ilişkilerini gözden geçirmeye zorlamıştır. Türkiye biri müttefiki biri komşusu olan iki süper güçle birden ilişkilerini bozamayacağı için; "Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Ergin 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret etmişti. Bu ziyaret Sovyetlerin Kıbrıs'ta iki toplumun varlığını kabul etmesini sağlamıştır."⁷ "1964 'den itibaren Türk-Sovyet ilişkileri devamlı yükselen bir çizgi çizerken, aynı dönemde Türk-Amerikan ilişkileri soğukluğunu sürdürüyordu."⁸

ABD, 1964 yılı sonlarında ortaya attığı ve nükleer silahların kullanımında diğer NATO'lu müttefiklerini de ortak etmek istediği, Çok Taraflı Nükleer Güç'e Türkiye katılmayı reddetmiştir. NATO kurulduktan sonra, üye ülkelerdeki Amerikan Kuvvetlerinin durumunu düzenlemek üzere, üye devletlerarasında 1951'de Kuvvetler Statüsü anlaşması imzalanmıştır. Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra bu anlaşma içerisine dahil olmuştur." Daha sonra 23 Haziran 1954 de Türkiye ile Amerika arasında Askeri Kolaylıklar anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya dayanarak daha sonra Amerikalı ve Türk yetkililer arasında sayıları 91'i bulan anlaşma imzalanmıştır." Türk hükümeti 1966'da Amerika'ya müracaat etmiş ve ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerekliliğini bildirmiştir. Amerika'nın bu teklifi kabul etmesi üzerine yapılan görüşmeler ve müzakereler sonucunda 3 Temmuz 1969'da Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma şimdiye kadar çeşitli şekillerde yapılmış olan 91 anlaşmanın yerini alan tek anlaşma olmuştur.

Bu dönemde, Kıbrıs olayları nazik bir seyir almaya başlamış, Kıbrıs'ta Türkler aleyhine olaylar gelişmiştir. "Türkiye, 29 Mayıs 1964'te İngiltere ve Yunanistan'a birer nota

⁶ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ayrı bir başlık halinde anlatılacaktır.

⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990)**, Cilt I: 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, s.821.

⁸ Mehmet Gönülbol ve ark. "**1945-1965 Yılları**", **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 279, Ankara, 1974, s.822.

vererek durumun gittikçe kötüleştiğini ve Türkler aleyhine yapılan olayların arttığını belirtmiştir."⁹ Kıbrıs olaylarının ince bir çizgiden geçtiği bu dönemde, Türkiye'nin olaya müdahale için gösterdiği kararlı tutum üzerine, ABD harekete geçmiştir.

1.1.1.1. KÜBA KRİZİ'NİN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

1960 yılından itibaren Amerika ile Küba arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Bu arada Küba; Sovyetlerle ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir. Amerika ise; Küba ile bozulan ilişkileri nedeniyle Küba'dan yapmakta olduğu şeker ithalatını kısmaya başlamıştır.

1960 yılında ABD'de yapılan seçimleri Kennedy kazanmıştır. Kennedy Küba meselesi ile ilgili olarak Castro Komünizminin diğer Latin Amerika ülkelerine bulaşmasını önlemek amacıyla 13 Mart 1961'de Gelişim İttifakı Sistemini kurmuştur. "Bu sistem ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için hazırlanmış bir yardım programıydı ve bu program çerçevesinde Latin Amerika ülkelerine 908 milyon dolar ekonomik yardım yapılmıştır."¹⁰ Aynı anda Amerikan Haber Alma Teşkilatı olan CIA; Castro'yu devirmek için bir plan hazırlamıştır. Bu plan çerçevesinde Küba'dan kaçan mülteciler; askeri kamplarda eğitilmiş; daha sonra Küba'ya Domuzlar Körfezi denilen yerden çıkarılmıştır; amaç körfezden Küba'ya çıkacak olan mültecilerle yerli halkı birleştirip Castro rejimin devirmektir. Sonuç ABD açısından başarısız olmuştur. Küba'ya çıkartılan mülteciler ya yakalanmış; ya da vurularak öldürülmüştür.

"1962 yılı Küba'nın, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirdiği bir yıl olurken; Amerika ile ilişkilerin gerginleştiği bir yıl olmuştur."¹¹ SSCB; 1962 Küba'ya Jüpiter benzeri füzeler yerleştirmiştir. SSCB tarafından Küba'ya yerleştirilen füzelerin ABD tarafından öğrenilmesiyle ateşleme sistemlerini taşıyan Sovyet gemilerinin Küba'ya ulaşmasını engellemek isteyen ABD Küba'yı abluka altına almıştır. Sovyet gemilerine karşı uygulan bu abluka gerginliğin tırmanmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği,

⁹ Rifat Üçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.571.

¹⁰ American Foreign Policy, 1962, ss.347-442.

¹¹ American Foreign Policy, 1962, ss.313-473.

bunun üzerine yaptığı açıklamada; bu gemileri geri çekmeyeceğini; ABD ise ablukayı kaldırmayacağını açıklamıştır.

Küba bunalımı, Türk-Amerikan ilişkilerini de etkilerken orta menzilli Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi Sovyet-Amerikan ilişkilerinin daha fazla tırmanmasına ve ayrıca gergin olan Türk-Sovyet ilişkilerinin daha fazla gerilmesine neden olmuştur.

Küba Füze Krizi Küba'ya yerleştirilen Sovyet füzelerinin ve bunun karşılığında Türkiye'ye yerleştirilen ABD füzelerinin sökülmesiyle sona ermiştir. Bunalımın sonucu açısından olaya bakacak olursak 1962'de dünyanın nükleer savaşın eşiğinden dönmesine neden olan Küba Füze Krizi Türk- Amerikan ilişkilerinin gelişimi açısından da önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır: Kriz, ABD'nin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye düşürebileceğini açıkça göstermiş ve müttefik olan ABD'ye olan güvenin Türk kamuoyunda azalmasına neden olmuştur. Türkiye'nin tek yönlü dış politika izlemesi yanlışdır diyenler çoğalmış ve dünyanın ABD dışındaki bölgeleriyle de yakın ilişkiler kurulması gerekliliği fikri benimsenmiştir.

Sovyetler Birliği ile Amerika arasında yaşanan bu kriz ve 1960-1970'li yılların sonlarına kadar yaşanan silahlanma yarışı 'Tutuklu'nun Açmazına' gösterilebilecek en güzel örnektir.¹²

I.I.I.II. KIBRIS SORUNU VE DEĞİŞEN DİNAMİKLER

Son 40 yıllık dönem içinde Türk Dış Politikası'nın ana konusunu Kıbrıs Sorunu işgal etmiştir. Türk Dış Politikası bu sorun çevresinde dönmüş; Amerika, Sovyetler Birliği Yunanistan ve Ortadoğu ile olan ilişkileri Kıbrıs meselesi çevresinde belirlenmiştir.

¹² Tutuklu'nun Açmazı; oyun teorisinin üzerine kurulu olduğu iki teoremden birini açıklamak için yapılan deneye verilen addır. Oyun teorisi ise insan davranışının oyunlar yoluyla açıklanabileceğini savunan matematikçi Johnson Neumann tarafından ortaya çıkarılmıştır. Neumann, Morgenstern ile birlikte "Oyunlar Teorisi ve Ekonomik Davranışlar" adlı bir kitap çıkarmıştır. Bu kitabın yarısından fazlası toplamı sıfır olan oyunlara ayrılmıştır. Toplamı sıfır olan oyunlar ise oyuna katılanlardan bir tarafın kaybı diğerinin kazancına eşit olarak açıklanmıştır. Oyunlar Teorisinin daha önce iki teoreme dayandığını söylemiştik: Bunlardan birincisi minimax teorimi bir diğeri ise Nash tarafından geliştirilen ve Nash dengesi olarak ta bilinen 'Tutuklunun Açmazıdır.' İşte 1960-1990'a kadar olan dönemde ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki silahlanma yarışı Tutuklunun Açmazına verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: www.oyun.teorisi.com.

Türk Dış politikasının ikinci önemli unsuru ABD olmuştur; ancak ABD-Türkiye ilişkileri de Kıbrıs Sorunu bağlamında belirlenmiştir. "Türk- Amerikan ilişkileri 1963 ve 1974 Kıbrıs Sorununun en üst seviyede yaşanması nedeniyle ağır sarsıntılar geçirmiştir."¹³

Akdeniz'in tam ortasında yer alan ada jeopolitik konumu bakımından önem arz eder. Adanın tarihini tarihçiler taş devrine kadar götürmektedir. Ada; tarih boyunca Akdeniz ticareti açısından önemli bir konumdadır.

1923'den 1954'e kadar İngiltere ve Türkiye arasında cereyan eden sorunlardan biri olan Kıbrıs Sorunu II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra üç devlet arasında cereyan eden sorun halini almıştır.

"Kıbrıs Sorunu, 16 Ağustos 1954 tarihinde, Yunanistan tarafından bir şikâyet konusu olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önüne götürmesiyle uluslararası bir konu olarak ortaya çıkmıştır."¹⁴ Yunanistan bu başvurusunda Kıbrıs adası halkının kendi geleceğini kendilerinin tayin etmesini istemiştir. Birleşmiş Milletler 1954'te konuyu ele almış; ancak karara bağlamayı reddetmiştir. Bundan sonraki Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs Sorunu birinci ve en önemli sorun halini almıştır. Türkiye, 1955 yılına kadar Kıbrıs konusunda aktif bir politika izlememiştir. Türkiye, Kıbrıs Sorunu'nu başlangıçta Batı Dünyası ve müttefiklerinin dayanışması açısından ele almış ve bu sorundan dolayı Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki ilişkilerin bozulmamasını istemiştir.

Yunanistan tarafından yapılan başvurunun reddedilmesi üzerine Yunanistan adaya yönelerek adada EOKA örgütünü kurarak önce İngilizlere sonra da Türklere karşı kışkırtma hareketlerine başlamıştır. Bütün bunların sonucunda İngiltere adadaki iki tarafın liderleriyle Türkiye ve Yunanistan'ın da katılacağı bir toplantı düzenlemiş ancak

¹³ Kıbrıs; XIII. Yüzyılda Venedik yönetimine geçmiştir. 1571'de ada Osmanlı egemenliğine geçmiştir. 4 Haziran 1878'de yapılan İttifak Anlaşması yoluyla vekaleten ve geçici olarak ada İngilizlere bırakılmıştır. Bu anlaşmanın ek protokolünde II. Abdülhamit şu kuralın koyulmasını sağlamıştır. Eğer Rusya, Kars ve son muharebede Ermenistan'da zaptetmiş olduğu diğer yerleri Türkiye'ye iade edecek olursa, Kıbrıs adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1978 tarihli Anlaşma da hükümsüz hale gelecektir."46 Ancak İngiltere I. Dünya Savaşı sırasında adayı ele geçirerek bundan önce yapılan anlaşmaları tanımadığını açıklayacaktır. "İngiltere'nin bu tek yanlı ilhaki 1923'e kadar sürmüş ve Türkiye bu ilhaki ancak Lozan Antlaşmasıyla kabul etmiştir. Ayrıntılar için bkz: Armaoğlu, a.g.e., s.783 47 Dr. Rifat Uçarol, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.561.

¹⁴ Uçarol, a.g.e., s.561.

bu toplantıdan da sonuç alınamamıştır. Yapılan toplantı da ilgili devletlerin görüşleri çok farklıdır. Ayrıca burada İngiltere, Yunanistan'a bir miktar ödün vererek adaya özerklik verilmesi önermiştir. İngiltere, öncelikle Makarios'un Sovyetlere yaklaşması karşısında öncelikle Türk tarafına bazı tekliflerde bulunur Türk tarafı ise adanın mevcut durumunda bir değişiklik yapılacaksa adanın kendisine verilmesi fikrini savunmuştur. Buna karşılık Yunanistan adanın kendisine katılmasında ısrar etmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs Sorunu nedeniyle meydana gelen olaylardan dolayı ilişkilerin bozulması nedeniyle NATO manevralarının yapılamaması üzerine ABD devreye girmiş ve sorunun bir an önce taraflar arasında çözüme bağlanması isteğini iletmıştır; ancak bu istek de tarafların ortak bir yol üzerinde uzlaşmasını sağlayamamıştır.

Bu gelişmeler yaşanırken; 5 Şubat 1959'da Türkiye ve Yunanistan Başbakanları ile Dışişleri Bakanları Zürih'te bir araya gelerek Kıbrıs anlaşmazlığını çözüme kavuşturmak için görüşmelere başlamışlardır. Bu görüşmelerin neticesinde ise; 11 Şubat 1959'da iki devlet Kıbrıs'ta bağımsız bir Cumhuriyet yönetiminin kurulmasını benimseyerek 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşmasını imzalayan taraflar; 19 Şubat 1959'da Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur.

Kıbrıs Anayasası'nda Türklere verilen hakları fazla bulan ve uygulamak istemeyen Rum tarafı saldırılara başlamıştır. Bunun üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel; ABD'li meslektaşına mektup yazarak saldırıların hemen durdurulmasını istemiş ve Rum tarafına baskı yapılmasını istemiştir. Johnson bu mektuba yazdığı cevabında Rum kökenli vatandaşlarının oylarını kaybetmemek için olaya seyirci kalma yolunu seçtiği görülmüştür. Bunun üzerine Türk Hükümeti adada Türklere yönelik herhangi bir saldırı olursa gerekli müdahalenin yapılacağını Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'a bildirmiştir; ardından " TBMM tarafından 16 Mart'ta hükümete gerekli gördüğü takdirde adaya askeri müdahalede bulunma yetkisi verilmiştir."¹⁵

¹⁵ Fuat Keskin, **Batı Bloğu**, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası: Kuruluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul: 2002, s.565.

Bunun üzerine TBMM adaya müdahalede bulunmak üzere üç kez harekete geçmiştir; ancak bunlar ABD'nin istekleri ve kredi vermeme tehdidi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Türkiye adadaki saldırıların durmaması üzerine adaya 1964'ün Haziran ayında müdahale kararı vermiştir. Olayın ciddiyetinin farkına varan ABD Başkanı Johnson 5 Haziran 1964'te bir mektup yazmış ve bu mektup nedeniyle Türkiye müdahale fikrinden uzun süreli olarak vazgeçmiştir. ABD bu mektubunda müdahaleyi istemediğini açıkça belirtmiştir.

III. 1971-1979 DÖNEMİ

Bu dönemde; 12 Mart 1971 Muhtırasıyla başlamıştır. Türkiye, 12 Mart 1971 Muhtırasından 1973'e kadar geçen ara dönemde kurulmuş olan ara rejim hükümetleriyle idare edilmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin siyasal yapısı, 12 Mart 1971 götüren sebepleri ve bu dönemdeki Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen olaylar ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

1971-1980 döneminde Türkiye'nin siyasal iç yapısına baktığımızda özellikle son dönemlerinde koalisyon hükümetleri tarafından idare edildiğini görmekteyiz. Ayrıca; 1980'de bir cumhurbaşkanlığı krizi patlak vermiş ve uzun bir ara TBMM Cumhurbaşkanı seçememiştir.

1971-1980 arası Türk-Amerikan ilişkilerine baktığımızda; Türk-Amerikan ilişkilerinde 1970'lerin başında Afyon Sorunu nedeniyle krizler meydana gelmiş; ABD'nin isteği doğrultusunda Afyon ekimi yasaklanmış; ancak ilk genel seçimlerde iktidar koltuğuna oturan Bülent Ecevit bu yasağı kaldırmıştır; ancak hemen arkasından patlak veren Kıbrıs Sorunu ve akabinde gerçekleşmiş olan Kıbrıs Barış Harekâtı; Türk- Amerikan ilişkilerini daha fazla gerginleştirmiş ve sonucunda ABD tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmıştır. Silah ambargosunun ardından Türkiye kendi iç sorunlarına dönmüş ve iç politikada baş gösteren siyasal, sosyal ve ekonomik sorunlar nedeniyle sivil idareciler u işlerin içinden çıkamayınca; Türkiye'de 1960'dan itibaren gelenek halini alan darbe 12 Eylül'te yeniden Türkiye gündemine girmiş ve Türkiye 3 yıl daha kurulmuş olan ara rejim hükümetleriyle yönetilmiştir.

I.II.I. 1971-1979 TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI

Türkiye'yi 12 Mart 1971 ara rejimine götüren nedenlerden birincisi, AP Hükümeti'nin yaygınlaşan terör ve şiddet olaylarını Türkiye'yi sona erdirmedeki başarısızlığıdır. İkinci neden olarak askeri ve sivil bürokrasi mensuplarının AP Hükümeti'ne fazla güven duymamasıydı

12 Mart'la başlayan ve 1973 genel seçimlerine kadar devam eden ara rejim döneminde dört hükümet kurulmuştur. "Bunlardan ilk ikisi Prof. Nihat Erim başkanlığında diğerleri ise Ferit Melen başkanlığında kurulmuş olan hükümetlerdir."¹⁶ TSK'nin ara rejim döneminde kurulmuş olan bu hükümetlerden beklediği iki önemli iş vardı. Birincisi siyasi terör olaylarını sona erdirmeleri; ikincisi ise siyasi terör olayların meydana gelmesine neden olarak gösterilen hükümlerin değiştirilmesiydi. Ara rejim zamanında kurulmuş olan hükümetler sıkıyönetim aracılığıyla siyasi terör olaylarını sona erdirmişlerdir. Ancak ara rejim hükümetleri, toprak reformu başta olmak sosyal reformları uygulamaya koyamamışlardır.

12 Mart yönetimi; 12 Mart 1971 günü Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanı beş generalin gerçekleştirdikleri muhtıra darbesi ile başlamıştır. "İlk başta muhtıranın karşısında olan CHP lideri, MİT Başkanı ile görüşmesinden sonra fikir değiştirmiştir."¹⁷

12 Mart Müdahalesinin yaratmış olduğu askeri rejim dönemi, 1973 genel seçimleriyle sona ermiştir. "1973 Milletvekili Seçimlerinde CHP (Cumhuriyetçi Halk Partisi) %33,3, AP (Adalet Partisi) %29,8, DP(Demokrat Parti) %11,9, MSP (Milli Selamet Partisi) %11,8, CGP (Cumhuriyetçi Güven Partisi) %5,3, MHP (Milliyetçi Hareket Partisi) %3,4 oranında oy almıştır."¹⁸

Bu seçimlerden sonra partilerin Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'nda sahip olduğu sandalye sayısı CHP ve AP'nin koalisyon oluşturmasını gerekli kılıyordu. Ancak ne CHP ne de AP böyle bir koalisyon hükümeti oluşturmaya pek razı görünmemişlerdir. Seçimlerden sonra ortaya çıkan Meclis durumu hükümet bunalımının uzunca bir süre devam etmesine neden olmuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı'nın sırasıyla görevlendirdiği

¹⁶ Yazıcı, a.g.e., s.112.

¹⁷ Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler*, Milliyet Yayınevi, İstanbul, 1985, s.302.

¹⁸ Türkiye İstatistik Yıllığı / 1994, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1995, s.204.

hiç bir parti lideri hükümet kurma girişiminde başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Fahri Korutürk, Milli Koalisyon hükümeti oluşturulma fikrini ortaya atmıştır.

"13 Ocak 1974 günü, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk büyük uzlaşması gerçekleştiriliyordu."¹⁹ CHP ile MSP bir araya gelerek uzlaşmacı politik kültürün önünü açmışlardır. Bülent Ecevit'in liderliğinde kurulan CHP-MSP koalisyonu uzun ömürlü olmamıştır.

1974'te Türkiye, Yunanistan ile Ege sorunu dolayısıyla artan gerginlik ve ardından Kıbrıs'ta Yunan askeri rejiminden destek alan EOKA'cılarının darbesi, Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin hakların koruma görevi Türk Kamuoyunun gündemine oturmuştur. Bülent Ecevit'in 12 Mart 1971 yönetimince yasaklanmış olan Haşhaş üretimini serbest bırakması neticesinde ABD ile ilişkiler gerginleşirken, ABD tarafından verilen askeri yardım kesilmiştir. Bu olayın hemen arkasından Türkiye'ye ABD tarafından silah ambargosu uygulanmıştır. Bunun üzerine ülke genelinde büyük bir Amerikan aleyhtarlığı baş göstermiştir. Kıbrıs olaylarının 1974'te patlak vermesi üzerine Türkiye ilki 20-22 Temmuz ve ikincisi 14-16 Ağustos 1974'te olmak üzere Kıbrıs'a iki askeri harekât gerçekleştirilmiştir. Kıbrıs olayları nedeniyle hükümet ortakları arasında çıkan anlaşmazlıklar vardı. "Askeri harekâtların MSP'li Bakanların zoru ve ısrarı ile başlatıldıkları söylentilerinin ortaya atılması CHP lideri Bülent Ecevit'i çileden çıkarmıştır."²⁰

CHP Lideri Bülent Ecevit Kıbrıs'ta gerçekleştirilen harekâttan dolayı oylarını arttırdığına inanarak; Başbakanlıktan istifa etmiş ve erken seçim önerisinde bulunmuştur. "Ancak MSP dahil mecliste bulunan öteki partiler CHP oylarında yükselme olacağından korktukları için buna yanaşmamışlardır."²¹ Ecevit'in istifasından sonra mecliste iki büyük parti olan CHP ve AP'nin uzlaşamaması sonucunda Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, hükümeti kurma görevini kontenjan senatörü olan Sadi İrmak'a vermiştir. "Sadi İrmak'ın kabinesinde yer alan bakanların önemli bir kısmı

¹⁹ Hikmet Özdemir, **Tüm Eserleri: 6 Türkiye Cumhuriyeti**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.363.

²⁰ Bu tartışmalar ve tarafların açıklamaları için Bkz: Nail Güreli, **Gerçek Tanık Korkut Özal Anlatıyor**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, ss.59-85, 1974'de Kıbrıs'ta gerçekleştirilmiş olan harekattan ayrı bir başlık altında bahsedilecektir.

²¹ Ayşe Günata, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 93.

meclis dışından atanan teknokratlar ve bürokratları."²² Sadi Irmak hükümeti I. Milliyetçi Cephe Koalisyonu'nun kurulduğu 31 Mart 1975'e kadar görevde kalmıştır. Irmak hükümetinden sonra kurulan I. Milliyetçi Cephe Koalisyonu da görevde 1977 genel seçimlerine kadar kalmıştır. 5 Haziran 1977'de yapılan seçimlerde de 1973 seçimlerinde olduğu gibi hiç bir parti tek başına iktidar olamamıştır. 1977 seçimleri CHP ve AP'yi güçlendirdiği halde bu partileri diğer küçük partilerle yüz yüze bırakmıştır.

Seçimlerden sonra hükümeti kurma görevi mecliste en çok sandalyeye sahip olan CHP'ye verilmiştir. Bülent Ecevit'in oluşturmuş olduğu hükümet meclisten güvenoyu alamayınca hükümeti kurma görevi Süleyman Demirel'e verilmiştir. "Demirel başkanlığında ikinci milliyetçi cephe hükümeti kurulmuştur."⁵⁶ Kısa bir süre sonra Demirel başkanlığında kurulmuş olan ikinci milliyetçi cephe hükümeti de dağılıyordu. "İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti 11 Aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerin AP'nin başarısızlığı ile sonuçlanması üzerine 12 milletvekilinin partiden istifa etmesi üzerine son bulmuştur."²³

1970'lerde artan şiddet olaylarının nedeni sağ ve sol grupların çatışmasıydı. "I. M.C. (Milliyetçi Cephe) döneminde 339 yurttaş siyasal nedenlerden ötürü ölmüştü."²⁴

1 Mayıs 1977 günü, İstanbul, Taksim meydanındaki 1 Mayıs kutlamaları, sivil toplumun teröre yenik düşmesine ilk çarpıcı örnekleri oluşturmuştur. "Bazı binaların pencerelerinden ve damlarından açılan ateş sonucu 37 kişi ölmüş; yüzlerce kişi yaralanmıştır."²⁵ İlk Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasının ardından MHP üyesi ve sempaticileri kişilerin saldırıları artmıştır. Milliyetçi Cephe Hükümet döneminde gerçekleşen terör eylemleri; 1978'de Bülent Ecevit'in başbakanlığa gelmesinden sonra da artarak sürmüştür. Siyasi Partiler artan terör olaylarını durdurabilecek sağlam bir hükümet oluşturmayı başaramamıştır. Parlamento güçlü bir hükümet çıkaramamanın yanı sıra, Fahri Korutürk'ün 6 Nisan 1980'de görev süresi sona erdiği için bıraktığı Cumhurbaşkanlığına 12 Eylül müdahalesine kadar olan süre içerisinde Cumhurbaşkanı seçememişlerdir.

²² Yazıcı, a.g.e., s.145.

²³ Yazıcı, a.g.e., s.145.

²⁴ www.milliyet.com.tr.

²⁵ Nail Güreli, 10. Yılında 1 Mayıs Katliamı, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s.108.

I.II.II. 1971-1980 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

ABD-Türkiye ilişkileri bu dönemde Afyon Sorunu, Kıbrıs Barış Harekâtı ve Silah ambargosu ile yeni bir yol almıştır. Bu dönemde ilk olay Afyon Sorunudur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'de uyuşturucu kullanımında büyük bir artış görülmüş ve uyuşturucu tüketimin özellikle 1960'lardan sonra artmasına karşı ABD yönetimi tarafından önlem alınmıştır.

ABD'de Richard Nixon yönetimi Türkiye'yi uyuşturucu sorununun temel kaynağı olarak göstermeye yönelik bir kampanya başlatmıştır. Türkiye 1931'de Cenevre Afyon Sözleşmesini imzaladıktan sonra afyon kaçakçılığını önlemek için ciddi tedbirler almıştır. ABD bu tedbirlere inandırıcı gözüyle bakmayarak Türkiye'de haşhaş ekiminin yasaklanmasını istemiştir.

1970'de ABD baskısının artması nedeniyle Bakanlar Kurulu kararıyla haşhaş ekilen alanlar sınırlandırılmıştır. Fakat üretimi tamamen yasaklamayan bu karar ABD'yi memnun etmemiştir. "12 Mart 1971'de gerçekleşmiş olan muhtıradan sonra kurulan Erim hükümeti; 1971'den itibaren haşhaş ekimini ve afyon üretimini yasaklamıştır."²⁶ 1971'den 1974'e kadar geçen 3 yıllık sürede Türkiye'de haşhaş ekimi yapılmamıştır. Ancak, 1974'de dönemin Başbakanı Bülent Ecevit haşhaş ekimini serbest bırakmıştır. "1974 tarihinden itibaren haşhaş ekimi, kontrole tabi tutularak, ekim alanları Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmiştir."²⁷ Haşhaş ekim yasağının kaldırılmasından sonra ABD yönetiminin isteği üzerine Türkiye'ye verilen borçların durdurulması; ekonomik ve askeri yardımların askıya alınmasını öngören kararlar senato tarafından 2 Temmuz 1974'te alınmıştır. Ancak bu döneme rastlayan Kıbrıs olayları ve arkasından gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle; afyon sorunu Türk-Amerikan ilişkileri gündeminden çıkmıştır.

Türkiye'nin Kıbrıs'a gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahaleden bir yıl sonra ABD tarafından uygulanmış olan silah ambargosu, ikinci önemli sorun alanı olmuştur ve Türk-Amerikan ilişkilerini derinden etkilemiştir. Ambargo kararı ile Türk-Amerikan ilişkileri Kıbrıs sorununa bağlanmıştır. "Ambargo'nun uygulandığı zaman Türkiye'ye

²⁶ Oran, a.g.e., ss.702-703.

²⁷ www.aksiyon.com.tr.

yapılması gereken 200 milyon dolarlık askeri malzeme de, alınmış olan ambargo kararı nedeniyle durdurulmuştur. Amerika'nın silah ambargosu uygulama yönündeki kararına Türkiye'nin cevabı, 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu olmuştur."²⁸ 1976 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan Başkanlık seçimlerini Jimmy Carter kazanmıştır. Jimmy Carter seçimlerden sonra Türk- Amerikan ilişkileri üzerine eğilmiş ancak ambargo kararını kaldırma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1978'den itibaren Ecevit başbakanlığındaki hükümet iktidar olduktan sonra; Bülent Ecevit Sovyet Rusya'ya gitmiş ve "Sovyetlerle 23 Haziran 1978'de bir Siyasi belge imzalanmıştır"²⁹ Sovyetlerle imzalanmış olan Siyasi Belge; Türk- Sovyet ilişkilerini; 1975 Helsinki Deklarasyonu'na dayandırmaktaydı. Ecevit Hükümeti bir yandan Sovyet Rusya ile Siyasi Belge imzalarken öte taraftan 1978'de Kıbrıs konusunda taviz vermiştir. "Kıbrıs Türk Federe devleti Başkanı Rauf Denktaş, Kıbrıs görüşmeleri başlar başlamaz ve gelecekteki statüsü hakkında her türlü haklarını saklı tutmak şartıyla, Kıbrıs'ın Maraş bölgesine 35 bin Rum göçmenini kabul edeceğini bildirmiştir."³⁰ Atılan bu adım ve Başkan Carter'ın girişimleri neticesinde 1 Ağustos 1978'de Amerikan Senatosu tarafından uygulanan silah ambargosunu kaldırma kararı alınmıştır. Kısacası, ABD Kıbrıs konusunda inatılmaz belirleyici olmuştur.

Ecevit hükümeti 1979 yılında istifa etmiş ve hükümeti devralan Süleyman Demirel ABD ile Türkiye arasında yeni Savunma ve İşbirliği anlaşması yapılması isteğini ABD yönetimine iletmış ve ABD ile Türkiye arasında 29 Mart 1980'de yeni Savunma ve işbirliği anlaşması imzalanmıştır.

I.II.II.I. KIBRIS MÜDAHALESİNİN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

5 Haziran 1964'te Johnson mektubu nedeniyle adaya çıkarılmak üzere denize açılan Türk çıkarma birlikleri geri dönmek zoruna kalmışlardır. Eğer Türkiye adaya herhangi

²⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.811.

²⁹ Siyasi Belgenin Metni: Tercüman, 24 Haziran 1978.

³⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.814.

bir müdahalede bulunursa; ABD bunun önleneyeğini açıklamıştır. Bu açıklamanın hemen ertesinde de Türk-Amerikan ilişkilerini uzun yıllar etkileyen Johnson mektubu İnönü'ye ulaşmış ve Türkiye adaya müdahale fikrinden vazgeçmiştir. Türkiye'de Johnson Mektubu'nun etkisi sürerken adada Türklere yönelik saldırılar devam etmiştir.

O dönemde uluslar arası gazetelerde yazılan yazılarda şu ifadeler yer almaktadır. "Makarios'un idaresindeki Rumlar ve Papandreo'nun idaresindeki Yunanlılar, açıkça Ada'da kendi şartları dışında gerçekleştirilecek ir barış ve uzlaşma istemiyorlar."³¹ Makarios da dahil tüm Rum toplumu eski idealleri olan silah zoru ile Enosis'i gerçekleştirme yoluna dönmüşlerdir. Kıbrıslı Rumlar BM ile işbirliğine son vererek Türkleri ezmek, hatta Ada'dan atmak istiyorlar."³² O dönemde uluslar arası gazetelerde yazılan yazılardan bunlar sadece bir kaç örnektir.

Bu arada 1964-1974 döneminde Kıbrıs Türk direnişi açısından en belirleyici faktör Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT) 'ydı. " 1960-1963 döneminde silahlan gömen ancak Rum liderliği ve EÖKA tarafından yönlendirilen Enosis faaliyetlerini ve gizli hazırlıkları izleyen TMT gerekli uyarılan yapan örgüttür."³³ Kıbrıs Cumhuriyeti'nin açık bir yıkama gittiğini gören TMT, yaklaşan Rum saldırılarını karşılayabilmek için 1963'de çalışmalarına yeniden başlamıştır.

1967 yılı geldiğinde daha geniş saldırılara girişen Rum tarafı, Akritas³⁴ planını takip etmek için 15: Kasım 1964 'de Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırılmıştır. Ardından iki köy işgal edilmiştir. 1967'de meydana gelen olaylar adada kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin çöküşüne ve özerk bir Türk yönetiminin kurulmasına yol açmıştır.

28 Aralık 1967'de ada'da 'Geçici Türk Yönetimi fiilen ilan edilmiş; başkanlığına da Fazıl Küçük getirilmiştir. "Geçici Türk Yönetimi; 5 Temmuz 1970'de yapılan

³¹ New York Times, 15.04.1964.

³² London Times, 15.04.1964.

³³ Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)** Akdeniz Haber Ajansı Yayınları -7, s.305.

³⁴ Akritas planı; Adada bulunan 120 bin Türk'ü yok etmek ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını sağlamak amacıyla Grivas'm etkisiyle Makarios, Yorgacis, Tasos Papadoluos ve Glaskof Klerides tarafından aylar süren bir çalışma sonucu hazırlanan gizli planın şifre ismidir. Plan gereğince Kıbrıs'ta oturan Türkler ev ev sokak sokak, köy köy saptanmış ve hangi Rum'un hangi Türk'ü öldüreceği belirlenmiştir. Akritas Planı hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz: Aydın Olgun, **Kıbrıs Gerçeği 1931 -1990**, 1991, ss. 27-30

seçimlerden sonra 'Kıbrıs Türk Yönetimi' adını almıştır."³⁵ Özerk Türk Yönetimi gerçekleşikten sonra Rum yönetimi ile Türk yönetimi arasında ikili görüşmeler başlamıştır. Daha sonra bu ikili görüşmeler 'Genişletilmiş Toplumlararası Görüşmeler' adını alarak devam etmiştir.

1968'de başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirme amacı taşıyan toplumlararası görüşmeler altı yıl devam etmesine karşılık en küçük bir mesafe alınmamıştır, "görüşmeler devam ederken, Yunanistan, cumhuriyetin devamlılığım ve Anayasasını garanti eden bir ülke olarak Rumların silahlanması, eğitilmesi ve örgütlenmesi için her türlü askeri yardımı sağlamıştır."³⁶ Bütün bu gelişmeler ışığında 1974 yılma geldiğinde adada altı yıldır yapılan görüşmeler bir sonuç vermemiş ve Türk tarafı da 1960 Anayasasında kendine tanınmış olan haklardan daha fazla hak istemişlerdir. 1968'de başlayan toplumlararası görüşmeler ilerledikçe, Türk hükümeti, federal devlet politikasında değişiklikler yapmıştır. "Bu yeni politikanın adı, bölge muhtariyeti esasına dayanan üniter devlettir."³⁷ Bu politikaya göre Kıbrıs'ta tek bir devlet olacak; ancak birkaç bölgede toplanmış olan Türkler, kendi bölgelerinin idarelerinde muhtariyete sahip olacaklardı. Bölgenin işlerinin Rumlar müdahale edemeyecektir.

Türk tarafının istekleri oluşurken; Türkiye'de Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyonu iktidara gelmiş ve "fonksiyonel federatif sistem tezini benimsemiştir. Bu sistemde toprakların paylaşılması değil, görev ve yetkilerin paylaşılması söz konusu olmuştur. Bunun üzerine, Türkiye ve Yunanistan arasında yeni bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır: " Türkiye'nin Çandarlı adlı araştırma gemisinin, 1974'de Ege Denizi'nin uluslar arası sularında ve Türkiye'ye göre de Türkiye'nin kıta sahanlığı içinde, petrol araştırmalarına başlaması üzerine, Yunanistan bu suların kendisinin kıta sahanlığı içinde bulunduğu iddiasıyla ortaya çıkmıştır."³⁸

Bu arada, 21 Nisan 1967'de iktidara gelmiş olan Albaylar Cuntası, Enosis fikrini gerçekleştirerek halkın desteğini arkasına almak istemiştir. Makarios; Albaylar Cuntası'nın Enosis amacını reddetmekteydi. Makarios Enosis fikrini benimsememekle Albaylar Cuntasına karşı tavır almış ve bu gerginliğin Rum Basınına yansımaları üzerine

³⁵ Ibid, s.30.

³⁶ İsmail, a.g.e., 231.

³⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.801.

³⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.801.

Albaylar Cuntası yapılan yayınların durdurulmasını istemiştir. "Yunanistan'dan yayınların durdurulması üzerine gelen baskılar sonucu; Makarios verdiği cevabında Kıbrıs'ın demokratik bir idare sistemi olduğunu ve basma karışamayacağını ve basın hürriyetini zedelemeyeceğini belirtilmiştir."³⁹ "Bunun üzerine 15 Temmuz 1974'de EOKA lideri Nikos Sampson; Rum Milli Muhafız ordusu ile Makarios'u yönetimden uzaklaştırarak Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir."⁴⁰

Nikos Sampson tarafından gerçekleştirilmiş olan darbeden sonra kurulan idareyi Türkiye tanımadığını açıklamıştır. İngiltere de kurulan bu yeni idareyi tanımadığını ilan etmişti. Amerika ise darbeyi onaylamadığını ve kurulan yeni hükümeti tanımadığını açıklamış; Amerika ise Atina üzerindeki baskılarını arttırmış olmasına rağmen Yunan Cuntası Kıbrıs'taki Yunan subaylarının ve Sampson'un geri çekilmesini kabul etmemiştir.

Kıbrıs'taki olayların dış dünyada yansıması yukarıda anlattığımız şekilde seyir alırken; "Türkiye, Garanti Anlaşmasının kendisine vermiş olduğu yetkiye dayanarak adaya müdahale etmeye karar vermiştir."⁴¹ "15 Temmuz'da adada gerçekleştirilmiş olan Sampson darbesinden sonra Güvenlik Konseyi'ni harekete geçiren Türkiye olmuştur."⁴² Güvenlik Konseyi Türkiye'nin ada'ya çıkarma yapmasıyla harekete geçmiş ve harekâtın ilk günü olan 20 Temmuz'da aldığı bir kararla tarafları ateşkese, adadaki bütün yabancı kuvvetleri adadan çekilmeye ve bütün ülkeleri Kıbrıs'ın toprak bütünlüğüne saygıya davet etmiştir. Güvenlik Konseyi'nin bu karar aynı zamanda Kıbrıs'taki anayasal düzenin yeniden sağlanması amacıyla, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin derhal görüşmelere başlaması gerekliliği üzerinde durmuştur. "İngiltere, Yunanistan ve Türkiye Dışişleri Bakanları bir araya gelerek 25 Temmuz'da Cenevre'de toplanmışlar ve Cenevre Deklarasyonu denen bir belgeyi 30 Temmuz 1974'de yayımlamışlardır."⁴³ Bu deklarasyon da Alman karara göre Kıbrıs'ta anayasal düzenin yeniden tesisi için üç Dışişleri Bakanı 8 Ağustos 1974'te Cenevre'de ikinci kez bir araya gelmişler ancak hiç bir netice alınmadan 14 Ağustos günü toplantı sona ermiştir.

³⁹ Makarios'un Kizikis'e mektubunun tam metni için bkz; Maksides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, ss.174-175.

⁴⁰ *Strategic Survey 1974*, ss.77-82.

⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., s.803.

⁴² *Yearbook of The United Nations, 1974*, ss.256-296.

⁴³ Hamza Eroğlu, *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı*, Emel Matbaacılık, Ankara, 1975, ss.70-73.

Kıbrıs'ta anayasal düzeni kurmak amacıyla yapılmış olan ikinci toplantı da Türk tarafı, coğrafi esasa dayalı federatif sistemi teklif etmiştir. Ancak bu teklif Yunan tarafından olumlu karşılanmamıştır; ayrıca görüşmeler devam ederken Kıbrıs'ta Türklere karşı saldırıların devam etmesi üzerine ikinci Kıbrıs Harekâtı başlamıştır. 14 Ağustos'ta başlamış olan 2. Kıbrıs Barış harekâtı 16 Ağustos günü sona ermiştir. "Bu ikinci harekâtle Türkler adanın %38'ini ele geçirmişlerdir."⁴⁴

2. Kıbrıs Harekâtı'na en şiddetli tepki ABD'den gelmiştir. 5 Şubat 1975'ten itibaren ABD yönetimi Türkiye'ye silah ambargosu uygulama başlamıştır. Bunun nedeni ise Kıbrıs Barış Harekâtında Amerikan silahlarının kullanılmış olması ve kongre barış sağlanıncaya kadar, Türkiye'ye silah satılmaması kararını vermiştir.

ABD;6 Ekim 1975'te Türkiye'ye uygulanan silah satış yasağını kaldırmıştır. Fakat askeri satışlara ilişkin yasaklar devam etmekteydi. ABD tarafından Kıbrıs Barış Harekâtı nedeniyle ve içerdeki Rumların seçimlerde kullanacağı oylan etkilemek için konulmuş olan silah ambargosu 12 Eylül 1978'de kaldırılmıştır.

Silah Ambargosu kararı; Türk- Amerikan ilişkilerine; Johnson Mektubu'ndan sonra ikinci kez bozulmaya başlamıştır; etkisi 1980'lerdeki Türk-Amerikan ilişkilerinde de görülmüştür.

I.II.II.II. 1979 İRAN DEVRİMİ VE DEĞİŞEN DİNAMİKLER

İran'da siyasal yaşama günümüzde de hakim olan; Mollalar ve Ayetullahlar sosyal yapı içinde ağırlıklarını daima hissettirmiştir. 1941 yılından beri ülkeyi idare eden Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin en büyük desteği ordudur.

Bu arada, petrol gelirlerinin hızla artması İran'ın ekonomik kalkınma hızını yükseltmeye başlatmıştır. Bu gelişme üzerine İran yakın münasebetler içinde olduğu Amerika'dan yüklü bir miktarda silah siparişi yapmıştır. Şah'ın amacı; İran'ı bölgenin en büyük askeri gücü yapmaktır. Kırsal alandan şehirlere yönelen bir göç dalgası başlamıştır. Bu olay tarımsal üretimin düşmesine ve şehirlerde işsizlik probleminin ortaya çıkmasına neden

⁴⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.806.

olmuştur. Bu da ekonomik sıkıntıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. "Bu dönemde Şah'ın politikasının iki ana prensibi vardı: bunlardan birincisi; Kendisiyle birlikte olanlara her türlü maddi imkânı sağlarken ikinci olarak muhaliflerini sindirmektir."⁴⁵

Bütün bu şartlar altında rejime karşı muhalif gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır. Humeyni ise; Şah'a karşı muhalefetinden dolayı Irak'ta 1963'den beri sürgün hayatı yaşamaktaydı. Rejime karşı muhalefetin ayaklanmaya dönüşmesi, 1978'de İran'ın Kum şehrinde patlak veren ayaklanmalarla olmuştur. 1978'in Ağustos ayındaki İsfahan'daki çatışmalarla İran'ın iç karışıklıkları bir dönüm noktasına gelmiştir. İsfahan'da ayaklanmalar üzerine sıkıyönetim ilan edilmiş; hemen arkasından başbakanlığa getirilen Cafer Şerif-İmami 1979'un Haziranında genel seçim yapma vaadinde bulunmuş; ancak bu açıklama da halkı yatıştırmaya yetmemiştir.

Bu olaylar üzerine Şerif İmami istifa etmek zorunda kalmıştır. Hemen ardından kurulmuş olan Azhai hükümeti ancak iki ay kadar dayanabilmiştir. "6 Ocak 1979'da yeni kabineyi Dr. Şahpur Bahtiyar kurmuştur."⁸⁰ Hadiseleri bir türlü kontrol altına alamayan Şah; geçici bir süre için ülkeden ayrılmaya karar vermiştir.⁴⁶

Şah'ın ülkeden ayrılmasıyla her şey Humeyni'nin kontrolün geçmiştir. Bahtiyar'ın Başkanlığını kabul etmeyen Humeyni İslam Devrim Konseyi'nin kurulduğunu ilan etmiştir.

İran'da Şah'ın devrilmesinden sonra iktidara gelen yönetim; ABD ile diplomatik ilişkileri kesmiştir. "Tahran'da bulunan ABD büyükelçiliğine sığınan ABD vatandaşlarının da ülkelerine dönmelerine İran yönetimi izin vermemiştir. İki ülke arasında 'rehineler krizi' adı verilen sorun ortaya çıkmıştır."⁴⁷ "Bu dönemde Amerika 1979'dan itibaren oluşturmaya başladığı ve Türkiye'ye de yer vermek istediği Hızlı İntikal Kuvveti karşında; Türkiye; Ortadoğu ile olan ilişkilerinin bozulmamasına özen göstermiştir."⁴⁸

⁴⁵ Armaoğlu, a.g.e., s.751.

⁴⁶ İran Şahı ülkeden ayrıldıktan sonra Mısır'a, oradan Fasa, Bahama adalarına, Panama'ya gitmiştir. Daha sonra tedavi için gittiği Amerika'da 27 Temmuz 1980'de ölmüştür.

⁴⁷ Oran, a.g.e., s.714-715.

⁴⁸ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1988, s.851.

Dönemin ABD Başkanı Carter, 1980'de dost ülkelerin hükümetlerine çağrı da bulunarak; İran'a karşı ABD'yle birlikte yaptırımlar uygulamalarını istemiştir. ABD'ye, Türkiye tam destek vermektedir. Ancak İran'a uygulanacak yaptırımlar; Türkiye'nin petrol ithalatında önemli bir yer tutan İran'la ilişkileri bozabilir ve İran'ın Moskova'ya yaklaşmasına neden olabilir. ABD yönetimi; İran'dan petrol ithalini ve Amerikan vatandaşlarının bu ülkeye seyahat etmelerini yasaklayan bir karar almıştır. Aynı önlemleri alması ABD tarafından Türkiye'den de istenmiş; ancak Türkiye bu istekleri yerine getiremeyeceğini belirtmiştir. Türkiye yaptırım uygulamak yerine ABD'ye arabuluculuk yapma teklifini iletmiş; ancak ABD yönetimi Türkiye'nin yaptırımlara katılmasını istemiştir. Türkiye'nin takındığı bu tutum; ABD'de ciddi eleştirilere yol açmıştır.

I.III. 1980-1990 DÖNEMİ

Bu dönem, 1980-1990 arasını kapsamaktadır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye; 3 yıl ara rejim hükümeti ile yönetilmiştir. Bu hükümet, Bülent Ulusu tarafından 12 Eylül'ün hemen ertesinde 20 Eylül 1980'de kurulmuş; 13 Aralık 1983'te iktidarı, Turgut Özal'ın genel başkan olduğu Anavatan Partisine vermiştir.

1980'li yıllar; Türk Siyasi Tarihine 'Özallı Yıllar' olarak geçmiş; dünya politikasında Küreselleşme eğilimlerinin baş göstermesi üzerine; Türkiye'de ithal ikameci anlayışı bırakarak dışa açılma yolunu seçmiş ve hızlı bir şekilde Küreselleşmenin etkisi altına girmeye başlamıştır.

Ayrıca; bu dönemde hızlı bir şekilde iki kutuplu sistemin parçalanmaya başladığını ve iki kutuptan Komünizm'in lideri konumundaki SSCB'nin gücünü kaybetmeye başladığını ve yıkıldığını ve ABD'nin dünya politikasında egemen güç konumuna geçtiğini görmekteyiz.

12 Eylül 1980'le başlayan ve 1991'de sona eren dördüncü darbe dönemi olarak nitelendirdiğimiz bu dönemde; Türk-Amerikan ilişkilerinin farklı bir boyut kazandığını görmekteyiz. Ayrıca; Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen olaylar; Kürt Sorunu; Ermeni

Sorunu olarak karşımıza çıkmakta ve İran-İrak savaşının bu süreci nasıl etkilediği derinlemesine irdelenmektedir.

Yine bu dönemde; Türkiye; uzun yıllar başını ağrıtabilecek PKK sorunu ile karşı karşıya kalmış ve bu sorun; Türkiye-Ortadoğu ve Türkiye-ABD ilişkilerini etkiler bir konuma geçmiştir. PKK sorunu nedeniyle; Türkiye uzun yıllar Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bir savaş vermek zorunda kalmış ve bu savaşta hem maddi hem de manevi olarak çok şey kaybetmiştir. Ayrıca 1987'de Türkiye; Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için adaylık başvurusunda bulunmuş; ancak bu başvuru reddedilmiştir.

Bu dönemde, Türkiye'nin başını ağrıtan bir diğer olay Ermeni Sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır; bu sorun aşağıda çıkış nedenleriyle birlikte ayrıntılı olarak irdelenecektir.

I.III.I. TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI

Türkiye 1976'dan itibaren iç savaş ortamına yaklaşmaktaydı. I. Milliyetçi hükümet döneminde, ülkede can ve mal güvenliği silahlı milislerin tehdit ve saldırısı ile karşı karşıyaydı. Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki partiler uzlaşmacılığı bir kenara atmışlardır. "Bütün parlamento, sivil toplum örgütleri, teröre yenik düşmüşlerdir."⁴⁹

"1 Mayıs 1977 günü İstanbul, Taksim Meydanı'nda bazı binaların pencerelerinden ve çatılarından açılan ateşler sonucu 37 kişi ölmüş, yüzlerce kişi yaralanmıştır."⁵⁰ 1977 seçimlerinden sonra kurulan Bülent Ecevit Başkanlığındaki azınlık hükümeti güvenoyu alamamış ve CHP'ye iktidar yolu kapanmıştır. Türkiye bundan sonra iktidar boşluğu ile karşı karşıyaydı. "Ardından 21 Temmuz 1977'de İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti meclisten güvenoyu alarak hükümet olmuştur."⁵¹

Bülent Ecevit'le Süleyman Demirel arasındaki söz dalaşı başlamıştır. "CHP ve AP liderlerinin demeç savaşları 11 Eylül 1980 gününe kadar sürmüştür."⁵² II. Milliyetçi Cephe Hükümeti daha sonra verilen bir gensoru ile düşürülmüştür. Gensoru önergesi

⁴⁹ Özdemir, a.g.e., s.379.

⁵⁰ Güreli, a.g.e., s.100.

⁵¹ Hükümetler ve Programları II, 1960-1980, s.380-381.

⁵² Cüney Arcayürek, *Demokrasinin Sonbaharı, 1977-1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.148.

hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halkı yoksulluğa sürüklediği için verilmiştir.

"II. Milliyetçi Cephe hükümeti döneminde Türkiye'de ölenlerin sayısı 106'ya yükselmiştir."⁵³ 5 Ocak 1978'de AP'den istifa eden milletvekillerinin desteğiyle kurulan Üçüncü Ecevit Koalisyon hükümeti, güvenoyu alarak iktidar olmuştur. Ecevit hükümetinden beklenen şey şiddet eylemlerini gerçekleştirenlere karşı önlem alınmasıydı. "Ecevit hükümeti iktidar olduğu zaman kısa bir süre sonra 17 Haziran 1978'de Malatya Belediye Başkanı ve ailesi bombalı paket sonucu ölmüştür."⁵⁴ Ecevit hükümeti zamanında 22 Aralık 1978 günü Kahramanmaraş olayları yaşanmıştır. "Maraş olayları sırasında Kahramanmaraş ile Genel Merkez arasında sürekli telefon görüşmesi yapılıyordu. Buradan konuşanlar Şevket Çetin ve Burhan Kavuncu idi. Bu konuşmalarda Maraş'ta cihadın açıldığı, inşallah ülkudaşlarımızın başaracağı söyleniyordu."⁵⁵ Kahramanmaraş olayları sonrasında pek çok silah ele geçirilmiştir. "Cüneyt Arcayürek; Müdahalenin Ayak Sesleri, 1978-1979 isimli kitabında bu silahların nasıl oraya getirildiğini, gelinceye kadar kimsenin neden fark etmediğini niye vaktinde aranıp el konmadığını ve Kahramanmaraş halkı daha önce neden dövüşmemişlerde 1978'de dövüşmüşlerdir? Sorularını sormuştur."⁵⁶

Maraş olaylarının hemen arkasından İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesi nedeniyle Konya'da bir miting yapılması kararlaştırılmıştır. Bu miting için ayrı bir heyet kurulmuştur. Genelkurmay tarafından bu girişimler ve başlayan olaylar çok büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. "Konya mitingi, ordu müdahalesinde bardağı taşıran son damla olmuştur."⁵⁷ Türkiye'nin iç savaş ortamına sürüklenmesinde dış güçlerinde rolü olmaktaydı. "Terörün yaygınlık kazanmasında iki süper devlet olan ABD ve SSCB'nin politik ve askeri güce dayalı rekabetinin etkisi olmuştur. Moskova; Türkiye'yi kendi nüfuz alanına çekmek isterken, ABD, Türkiye'ye ekonomik ve askeri müeyyidelerle baskı yapmıştır."⁵⁸ "Tüm bunların üzerinde, Türkiye'de nüfusları 6 ila 8 milyon civarında olan ve daha çok Güneydoğu Anadolu bölgesinde yerleşik bulunmakla

⁵³ Ibid, s.263.

⁵⁴ Ibid, ss.277-279.

⁵⁵ Ali Yurtaslan, *İtirafılar*, Kaynak Yayınları, s.143.

⁵⁶ Cüneyt Arcayürek, *Müdahalenin Ayak Sesleri 1978-1979*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.74-80.

⁵⁷ Kenneth Mackenzie, *Turkey Under The Generals*, London Institute for the Study of Conflict, Number 125, January 1981, s.15.

⁵⁸ Bilge Criss, *Türkiye'nin Terörizmle Mücadelesi*, Strateji, sayı: 2, 195, s.169.

birlikte, ülkenin her tarafında yaşayan Kürtler arasındaki ayrılıkçı akımları canlandırabilmek için Marksist gruplar ellerinden geleni yapıyorlardı."⁵⁹ Hollandalı Türkiye uzmanı Eric J. Zürcher, 1980 öncesinde "Neo-Marksist Kürdistan İşçi Partisi olarak nitelendirdiği PKK (Partiya Kalkera Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi)'nin Güneydoğu Anadolu'da sosyalist bir Kürt Devleti kurmayı hedeflediğini yazmıştır."⁶⁰

Bu arada NATO'nun Türk Silahlı Kuvvetlerini herhangi bir askeri müdahale anında destekleyeceğinin ilk mesajı; dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'e 11 Mayıs 1980'de verilmiştir. 10 Eylül 1980'de Washington Büyükelçiliğinde verilen kokteylde konu Türkiye'nin o dönemde yaşadığı iç karşılıklara ve cumhurbaşkanının seçilemeyeşine gelmiş; sorulan bir soru üzerine dönemin Türk Hava Kuvvetleri komutanı: "Merak etmeyin, önümüzdeki 48 saat içinde Türkiye'nin bir Cumhurbaşkanı olacaktır diye cevaplamıştır."⁶¹

"Mehmet Barlas'ın yaptığı tespitlere göre; askerler, terörün tırmanması, ekonominin iflas içinde olması ve politik arenadaki kaygılar sonucu, 1979 Eylül'ünde Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in talimatıyla askeri müdahalenin zamanının gelip gelmediğini saptayacak bir çalışma grubu oluşturulmuştur."⁶² "Genelkurmay tarafından oluşturulan çalışma grubu raporlarına göre ülke iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Ayrıca raporlara göre eğer askeri müdahale gecikirse ordunun bölünme tehlikesi vardı. Bu raporlar üzerine ordu tarafından bir uyan mektubu yazılarak Dönemin Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e 27 Aralık 1979'da verilmiştir. 8 Eylül 1980'de Genelkurmay Başkanı ve Komutanlar son bir Koordinasyon toplantısı yaptılar. Birçok ayrıntıyı gözden geçirdiler. 9 Eylül'de Genelkurmay Başkanı ve üst düzey komutanların katılımıyla bir toplantı daha yapıldı. Genelkurmay Başkanı tarafından harekât emri imzalandı. 10 Eylül'de özel kurye uçakları ile ilgili komutanlıklara kurye subayları ile harekât emri gönderildi."⁶³ 12 Eylül 1980'de Ordu önce parlamentoya sonra sivil toplum kurumlarına el koymuştur. "Genelkurmay karargâhında uzun süren hazırlıklardan sonra 12 Eylül 1980'de Ordu'nun yönetime el koyması ile başlayan ve 13 Aralık 1983 günü Anavatan Partisi lideri ve

⁵⁹ Mackenzie, a.g.e., ss.14-15.

⁶⁰ Eric J. Zürcher, *Turkey*, London and New York, I.B. Tauris, 1993, s.277.

⁶¹ Yalçın Doğan, *Dar Sokakta Siyaset 1980-1983*, İstanbul: tekin yayınları, 3. Basım, 1985, s.18-19.

⁶² Özdemir, a.g.e., s.410.

⁶³ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım 1*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994, ss.216-218.

Başbakan Turgut Özal'ın birinci hükümetinin işbaşına gelmesiyle sona eren bu döneme Ordu'nun fiili iktidarı demek uygun olabilir."⁶⁴

Ordu'nun iktidarında dış politikada ön önemli gelişme Kuzey Kıbrıs'ta 15 Kasım 1983'de bir Türk Cumhuriyeti'nin ilanıydı. "Dönemin yasaklı lideri Süleyman Demirel, bu gelişmeyi, Kıbrıs'ta bağımsızlık ilan ederek, Turgut'un önüne mayın döşediler diye yorumlamıştır."⁶⁵

12 Eylül müdahalesinin hemen arkasından dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Hükümeti kurma görevi 20 Eylül 1980 günü Bülent Ulusu'ya verilmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin dış politikası üzerinde 2 temel öge rol oynamıştır. Uluslararası ortam ve Turgut Özal'ın Başbakan olması.

I.III.II. 1980-1990 TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1980-1990 arası Türk-Amerikan ilişkilerine baktığımızda; Türk hükümetlerinin bu dönemde Amerika yanlısı bir politika izlettikleri görülmüştür. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerini iki devrede incelemek doğru olur. 1980-1983 arası dönemdeki Türk-Amerikan ilişkileri ile 1984'ten başlayarak 1990'lara varan dönemdeki Türk-Amerikan ilişkileri arasında büyük farklılıklar vardır.

Amerika'nın 12 Eylül 1980 askeri darbesine karşı göstermiş olduğu tepki anlayışlı olmuştur. "12 Eylül 1980 günü ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bildiriye, demokratik bir şekilde seçilmiş hükümetlerin darbe yoluyla devrilmesini Amerika'nın endişe ile karşıladığı belirtmekle birlikte, son yıllarda Türkiye'nin terör ve ekonomik sıkıntılar içinde olduğu da belirtilerek ve Türk askerinin demokrasiyi geri getirmek amacıyla hareket ettiğini de değinilerek, demokrasinin Türkiye'ye biran önce geri

⁶⁴ Özdemir, a.g.e., s.432.

⁶⁵ Hasan Cemal, **Demokrasi Korkusu**, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, Ankara, 1986, ss.456-457.

gelmesi dileğiyle, şimdiye kadar Türkiye'ye yapılan yardımların bundan sonra da devam edeceği belirtilmiştir."⁶⁶

Amerika, 1979'da İran'da gerçekleşmiş olan İslam devrimi ve ardından Sovyetlerin Afganistan'a girmesinden sonra Türkiye'ye stratejik olarak daha fazla önem vermeye başlamıştır. "Bu gelişmelerden sonra yapılan değerlendirmede Türkiye, ABD için krizli bir bölgede stratejik bir müttefik olarak tanımlanmıştır."⁶⁷ Ardından çıkmış olan Irak-İran savaşı Türkiye'nin stratejik önemini ABD açısından daha fazla arttırmıştır.

1980'lerin başında Türk-ABD ilişkileri açısından belirleyici nokta 1980 yılında imzalanmış olan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın imzalanmasıdır. Esasen bu anlaşma, 1975'deki silah ambargosu ile yürürlükten kaldırılan 1969 Savunma ve İşbirliği anlaşmasının yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Bunun yanı sıra 1980-1983 arası dönemde ABD-Türkiye ilişkilerini etkileyen iki olay daha vardır. Bunlardan birincisi askeri yönetimin, 1980 yılında Yunanistan'la olan Ege Hava Sahası anlaşmazlığında, NATO Başkomutanı General Rogers'ın planını kabul etmesidir.⁶⁸

Türk-Amerikan ilişkilerini bu dönemde etkileyen ikinci olay ise Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine ABD tarafından oluşturulmak istenen Çevik Kuvvet konusunda Türkiye'ye de rol vermek istemesidir. "200 bin kişilik olan ve Merkezi Komutanlık adını alan bu kuvvetin amacı, Ortadoğu'da bir krizin patlaması halinde, hemen bölgeye sevk edilmek üzere, daima hazır tutulması idi."⁶⁹

Ayrıca, 1983'den sonra iktidara gelmiş olan Turgut Özal'ın ABD 'ye dayanma politikası neticesinde Türk- Amerikan ilişkileri çok çarpıcı bir hal almaya başlamıştır. 1984-1990

⁶⁶ American Foreign Policy-Current Documents, 1977-1980, Washington, Department of State, 1983, p.530.

⁶⁷ www.tusiad.us.

⁶⁸ Yunanistan'ın NATO askeri kanadına koşulsuz olarak dönebilmesini, daha sonra, iki ülke arasındaki uzlaşmazlık noktalarının giderilmesini amaçlayarak hazırlanmış olan Rogers Anlaşması, uygulanmadığı takdirde taraflara herhangi bir yaptırım getirmediği ve sadece asker sözüne dayanarak imzalandığı için, Yunanistan'da PASOK iktidarı ile başlamış olan yeni süreçte uygulanmamış ve Yunanistan, NATO askeri kanadına dönüşünü Türkiye'ye karşı kazanılmış bir diplomatik zafer olarak değerlendirmiştir. Ancak Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü konusunda Yunan basınında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Elefteropia, 22 Ekim 1980, 'Tehlikeli Rejime Geri Dönüyoruz', Akropolis, 22 Ekim 1980, 'Neden NATO'dan Çıktığımızı İzah Etsinler'

⁶⁹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1990, Cilt II: 1980-1990, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1994, s. 294

arasındaki Türk- Amerikan İlişkilerinde bir yakınlaşma olmuş ise de iki taraf arasında bir takım anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bunlar; ABD'nin Türkiye'ye yapmakta olduğu askeri yardım konusu; Ermeni Sorunu ve Kıbrıs Sorunu.

ABD, Türkiye'ye askeri yardım yapmış; bu konuyla ilgili olmak üzere her yıl Amerikan Kongresi'nde tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmaların Türk kamuoyuna yansması bu dönemde ilişkilerin zaman zaman bozulmasına neden olmuştur. "Amerikan kamuoyu ile Türk kamuoyu arasındaki bu karşılıklı tepkiler iki sebepten kaynaklanmıştır: Amerikan Kongresi için Kıbrıs Meselesi, Türk kamuoyu için de yardıma uygulanan 7/10 oranı."⁷⁰

Dönemin ABD Başbakanı Reagan, işbaşında bulunduğu dönem içinde 7/10 kuralının kaldırılması yönünde çaba sarf etmemiştir. Türkiye'ye dönem içinde yapılmış olan yardımlar bu 7/10 barajını hiç bir şekilde aşmamıştır. Bu yardımın bu şekilde Türkiye'ye verilmesinde Yunan ve Rum lobilerinin faaliyetleri de etkili olmuştur.

Bu dönemde, Amerikan Kongresi'nde faaliyet göstermiş olan Rum ve Yunan lobileri Kıbrıs Sorunu'nu ön plana çıkarmışlardır. Amerikan Kongresi bu lobilerin gösterdiği faaliyetlerden etkilenerek adaya Türk askerinin neden gelmiş olduğuyula pek fazla ilgilenmemişler; sadece Türk askerinin biran evvel adadan çekilmesi gerekliliği üzerinde durmuşlardır. "1983'ten önce Amerikan Kongresi'nin yapılan yardımların müzakeresinde Türkiye'ye göstermiş olduğu tepkilerin bir konusu da Türkiye'de demokrasinin gelişmesi konularında olmuştur."⁷¹ 1983 seçimlerinden sonra kurulmuş olan siyasi partiler üzerinde askeri yönetimin baskıları Amerikan Kongresi tarafından hoş karşılanmamıştır.

Bu dönemde Türk-Amerikan İlişkilerinde etkili olan bir faktör de Ermeni Sorunu'dur. Ermeniler tarih boyunca başka devletlerin yönetimleri altında faaliyet göstermişlerdir. "Sırasıyla Pers, Makedon, Selefkite, Roma, Part, Sasani, Bizans, Arap egemenliği altında

⁷⁰ İbid., s. 298 . bu 7/10 yardım oranı Yunanistan Başbakanı Karamanlis tarafından çıkarılmıştır. Karamanlis; Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için gerçekleşecek olan görüşmelerin yeniden başlayabilmesi için Yunanistan'a Türkiye'ye verilen yardımın yüzde 70'inin verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Buna göre Karamanlis yaptığı hesaplarda ABD'nin Yunanistan'a en az 700 milyon dolar askeri yardım daha yapması gerektiğini öne sürmüştür. Dönemin ABD Başkanı Ford, Karamanlis'in bu önerisini kabul ederek Yunanistan ile bir Savunma ve İşbirliği anlaşması yapılmasına karar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Oran, a.g.e., ss. 708-709.

⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.298.

yaşayan Ermeniler son olarak Türk hâkimiyeti altında yaşadıkları görülmektedir."⁷² Ermeni derebeyliklerinin pek çoğu Ermenilerin yaşamış oldukları bölgeye hakim olan devletler tarafından kurdurulmuştur. 1071 'de Türk hâkimiyetine giren Ermeniler, Fatih Sultan Mehmet döneminde din ve vicdan hürriyeti elde etmişlerdir. "Bu dönemde Ermeni Cemaati için dini ve sosyal faaliyetlerini yönetmek için Ermeni Patrikliği kurulmuştur."⁷³ Askerlikten muaf tutulan ve kısmen vergi muafiyeti tanınan Ermeniler, ticaret, zanaat ve tarım ile idari mevkiilerde önemli görevler üstlenmişlerdir. "Rum isyanından sonra boşalan Osmanlı Dışişleri Bakanlığı'na yerleştirilen Ermenilere Osmanlı Devleti'ne yapmış oldukları hizmetlerden dolayı 'milleti sadıka' unvanı verilmiştir."⁷⁴

Ancak, Osmanlı Devleti zayıflamaya başladığı zaman Avrupa'nın müdahalesiyle karşılaşmış; bu da Ermenilerle olan ilişkileri etkilemiştir. Avrupa'nın güçlü devletleri bu dönemde Osmanlı Devleti'nin içişlerine ıslahatlar yoluyla karışırken, bir yandan da Osmanlı'ya karşı Ermenileri teşkilatlandırmışlardır. Ülke içinde ve dışında teşkilatlanan ve silahlanan Ermeniler kurdukları komiteleri ve Ermeni kiliselerinin kışkırtmalarıyla yavaş yavaş Türklerden uzaklaşmaya başlamıştır.

Ermeniler, 1877-1878 döneminde gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Rusların işgal etmiş oldukları Doğu Anadolu'daki topraklardan çekilmemesi gerektiğini Ruslara iletmişler; ayrıca Ruslardan Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat yapılması yönündeki taleplerini Rusya'ya iletmişler; Ruslardan Doğu Anadolu'da özerklik talebinde bulunmuşlardır. Bu istek ve taleplerle birlikte Ermeni Sorunu; uluslararası bir sorun haline gelmeye başlamıştır. İngiltere, Ermenileri Rusların Ortadoğu'ya inmelerini engellemek için ileri bir karakol vazifesinde tutmaya başlamıştır. İngiltere ve Rusya tarafından uluslararası platforma çıkarılan Ermeni Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için o dönemde oynanan oyunlardan bir tanesiydi. "Ermeniler daha sonra Kara Haç, Armenakan ve Vatan Koruyucuları isimleriyle komiteler kurmuşlardır. Cenevre'deki Ermeniler, Hıncak komitesini, Tiflis'teki Ermeniler Taşnak komitesini kurmuşlardır."⁷⁵ Bu komiteler aracılığıyla gerçekleştirdikleri çeşitli ayaklanmalarla

⁷² www.gençbilim.com/odev/gençbilim-vatandaşlık-000017.

⁷³ www.mersin.edu.tr/ermenisorunu

⁷⁴ www.mersin.edu.tr/ermenisorunu

⁷⁵ www.mersin.edu.tr/ermenisorunu

Doğu Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurmaya uğraşmışlardır. Ermeniler tarafından çıkarılmış olan ayaklanmalar şunlardır: İlk olarak 1890 Erzurum isyanı olmak üzere, Kumkapı gösterisi, Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon olayları, Sason isyanı, Bab-ı Ali gösterisi, Zeytun ve Van isyanı, Osmanlı Bankası'nın işgali, Abdulhamit'e suikast teşebbüsü ve 1909 Adana isyanları. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de 27 Mayıs 1915 tarihinde yer değiştirme kanunu olarak bilinen Tehcir Kanunu ile "Erzurum, Van ve Bitlis yörelerinden çıkarılan Ermeniler, Musul'un Güney Kısmı, Zor ve Urfa Sancağına; Adana, Maraş ve Halep'ten çıkarılan Ermeniler ise Suriye'nin doğu kısmı ile Halep'in doğu ve güneydoğusuna nakledilmişlerdir."⁷⁶ Görüldüğü üzere ülkede yaşayan bütün Ermeniler değil sadece belirli bölgelerde yaşayan Ermeniler yer değiştirme kanununa tabii olmuşlardır.

1980- 1990 döneminde Türkiye - Amerikan ilişkilerini etkileyen olaylardan olan Ermeni Sorunu'nu 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra geçilen sivil demokrasinin yeniden Türkiye yerleşmeye başladığı yıl olan 1984 yılında Amerikan Kongresi'nde Ermeni Sorunu da gündeme gelmeye başlamıştır. Amerikan Kongresi'nde gündeme gelen Ermeni Sorunu zaman zaman Türk-Amerikan ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur. Bu dönemde birinci gerginlik nedeni; dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 26 Mayıs 1987'de ABD yapacağı resmi ziyaretini kongrede Ermeni Sorunu'nun gündeme gelmesi üzerine Ağustos ayma ertelemesidir."¹¹² İkinci gerginlik ise Senatör Robert Dole tarafından Kongre kararı olarak sunduğu tasarı olmuştur.⁷⁷

Sonuçta; 17 Ocak 1991'de başlamış olan Körfez Savaşı'ndan sonra Türk- Amerikan ilişkileri yeni bir döneme girmiştir.

⁷⁶ www.ermenisorunu.gen.tr Ayrıntılı bilgi için bkz.: Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu; Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (19159, TTK Yayını, Ankara, 2001.

⁷⁷ Senatör Dole bu tasarı da 1915-1923 Ermeni Soykırımı'nın 75. yıldönümü olması dolayısıyla 24 Nisan 1990 tarihinin "milli anma günü" olarak kabul edilmesini ve 1915'ten 1923'e kadar Osmanlı hükümetlerinin giriştiği soykırım kurbanlarını anmak için de Başkan'ın Amerikan halkına bir "Deklarasyon" yayınlamasını istiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz: Armaoğlu, Cilt II, a.g.e., s. 302

I.III.II.I. 1980-1988 İRAN-IRAK SAVAŞI'NIN TÜRK-AMERİKAN

İLİŞKİLERİNE ETKİLERİ

1970-1980 arası Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler, ABD'nin bölgede daha etkin bir politika izlemesini gerekli kılıyordu. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yönetime gelen ordu mensupları bir yandan ABD ile yakın ilişkiler kurarken bir yandan da Ortadoğu ile ekonomik yönden işbirliği arama çabası içerisine girmişlerdir. Bu dönemdeki Türk yönetimi ABD ile Ortadoğu'daki çıkarlarının uyduğuna düşünmüştür. Bir yandan Ortadoğu'da S.S.C.B'nin etkisinin artması, öte taraftan İran yanlısı rejimlerin Ortadoğu ülkelerinde işbaşına gelmesi İran-İrak Savaşı'nda İran'ın galip gelmesi ihtimali Türkiye'yi endişelendiren durumlardandı.

ABD'yi endişelendiren durumlar ise; bölgede S.S.C.B'nin etkinliğinin daha fazla artması, İran'ın İslam Devrimi sonrasında, körfezdeki diğer ülkeler açısından tehlike oluşturması. Bütün bu gelişmeler ABD'nin bölgeye yönelik olarak uygulamış olduğu politikalarda önemli değişiklikler yaratmıştır. ABD yönetimi bu dönemde Carter yönetimiyle başlayan ve daha sonra gelen Reagan yönetimiyle devam eden bir takım önlemler almaya başlamıştır. ABD bu dönemde Hint Okyanusu'ndaki Yedinci Filo ve Akdeniz'deki Altıncı filoyu takviye etmiştir. Ortadoğu komutanlığını güçlendirmiştir ve bu dönemde Carter kendi adıyla anılan

"Carter Doktrini'ni"* açıklamış ve 1981'de Körfez İşbirliği Örgütü'nün kurmasına öncülük etmiştir."⁷⁸

Bu dönemde, bölgede bulunan devletler hızla silahlanma yarışı içerisine girmişlerdir. Uluslar arası ilişkilerde savaş unsuru en az ve en son kullanılan unsur olmakla beraber genelde devletlerin barış döneminde uyguladıkları ekonomik programların önemli bir kısmı savaş dönemi düşünülerek silahlanmaya ayrılmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu'da bulunan devletlerden birinin silahlanması diğerinin silahlanmasına da neden olmuştur. "1980-1990 döneminde bölgede en fazla silahlanan devletler: Suudi Arabistan, Irak,

* Carter doktrini, Başkan Jimmy Carter tarafından 1980'deki yıllık konuşmasında açıklanmıştır. Basra Körfezi'ne yapılacak bir saldırının ABD'nin yaşamsal çıkarlarına yönelmiş bir tehdit kabul edileceğini ifade etmiştir. ABD Başkanı bu doktrinle ABD'nin yaşamsal çıkarlarını korumak için asker kullanabileceğini belirtmiştir.

⁷⁸ Oran, Cilt II, a.g.e., s.44.

Suriye, İran ve İsrail'dir. Şah rejimi sırasında büyük ölçüde ABD'den silah alan İran, devrimden sonra, Çin, Rusya'dan silah almıştır. ABD'nin 1992'de tüm silah satışlarının %38'i Ortadoğu ülkelerine olmuştur."⁷⁹ 1973'den beri silahlanan İran, Irak Suudi Arabistan rekabet ortamına girmişlerdir. Bu rekabet ortamı sonucunda 1980'de başlayıp; 1988'de biten İran-Irak Savaşı patlak vermiştir. Bu savaşta Batı dünyasının tamamı, Arapların büyük bir çoğunluğu, SSCB ve sosyalist ülkeler Irak'ı desteklemiştir. İran ise, bu savaşı tek başına sürdürmek durumunda kalmıştır.

İran-Irak Savaşı 8 yıl sürmüştür. "22 Eylül 1980'de başlayan savaş, BM Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını 17 Temmuz 1988'de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988'de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir."⁸⁰ İran-Irak Savaşı'nda, İran kara savaşında nüfus yoğunluğu sebebiyle kazanırken, Irak elinde Sovyet Rusya başta olmak üzere pek çok Batılı devlet ve ABD'den almış olduğu silahlan havadan yaptığı saldırılarda kullanarak başarı kazanmıştır. Yani görüldüğü üzere bir denge durumu söz konusudur. Irak elindeki modern silahlara güvenerek savaşın 8 yıl gibi uzun bir süre süreceğini hesaba katmamıştır. Irak savaştan 3 yıl sonra savaşı karadan Basra Körfezi'ne doğru kaydırmaya başlamıştır. Dönemin Irak Başkanı Saddam Hüseyin; savaşta zaman zaman İran üzerine kimyasal silah ile saldırmıştır. İran-Irak Savaşı'nın Basra Körfezine doğru kayması ABD'de endişe ile karşılanmıştır. "ABD yönetimi yayınladığı bir bildiriyle, Körfezin Milletlerarası sularında serbest geçişin ihlaline ABD'nin büyük endişe ile karşılayacağını ve böyle bir durumda Amerika'nın diğer devletlerle birlikte, gerekli tedbiri alacağını belirtiyordu."⁸¹ İran-Irak Savaşı'nın Körfeze kaymasından kısa bir süre önce Irak, İran'ın petrol dolun istasyonunun bulunduğu Harg adasını abluka altına almış ve bu adaya yaklaşan gemileri vuracağını ilan etmiştir. Bunun üzerine İran, körfez ülkelerinin petrol ihracına darbe indirebilmek için Ortadoğu ülkelerinin bazı gemilerine saldırılarda bulunmuştur Ayrıca İran Savaşı'nda kimyasal silah kullanılması karşısında Güvenlik Konseyi bir karar almıştır. "Güvenlik Konseyi İran-Irak Savaşı'nda kimyasal silah kullanılması ile ilgili 9 Mayıs 1988 günü ve 612 sayılı kararında İran ve Irak'tan,

⁷⁹ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.209.

⁸⁰ Armaoğlu, Cilt II, a.g.e., s.28.

⁸¹ Bildirinin tam metni için Bkz: American Foreign Policy-Current Documents, 1983, Washington, Department State, 1985, s.709.

17 Haziran 1925 tarihli Cenevre Konvansiyonu'na uyararak, kimyasal silah kullanmaktan vazgeçmelerini istemiştir."⁸² "Irak-İran Savaşı'nın Körfeze kayması ile Körfez Krizi uluslararası bir boyut kazanırken; İran karşı cephedeki saldırılarını da arttırmıştır."⁸³

1985 yılında, Körfezde karşılıklı saldırılar bir yandan sürerken, bir yandan iki devlet birbirlerinin şehirlerini bombalamaya başlamıştır. 1986'da Irak, İran'a barış teklifi yapmış; ancak bu teklif İran tarafından Irak'ın artık savaşmaya gücü kalmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ardından savaş iki yıl daha sürmüş ve 20 Ağustos 1988'de sona ermiştir.

Türkiye, savaş başladığı andan itibaren savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmiştir. Türkiye savaş sırasında gerek İran hükümetiyle; gerekse Irak hükümeti ile ticaretini devam ettirmiştir. Türkiye; bir dönem Irak-İran Savaşı'nda arabuluculuğa soyunmuştur. "Dönemin Türkiye Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu, 4 Ekim 1985 günü B.M Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, Irak-İran savaşında arabuluculuk yapma arzusunda olduğunu belirtmiştir."⁸⁴ Turgut Özal'ın başbakan olduğu dönemde ABD ve Batı yanlısı bir politika izlenmiş ve 1970'li yıllarda bozulan ilişkileri düzeltmek için Türkiye bu dönemde ABD'nin yanında yer almıştır. Savaş başladıktan iki yıl sonra darbe yönetiminden sivil yönetime geçmek için yapılan seçimleri Anavatan Partisi kazanmış ve Turgut Özal hükümeti ile Türkiye bir kez daha sivil yönetime geçmiştir.

Amerika ise; İran-İrak Savaşı başladığında Körfez petrollerinin ne olacağı endişesine kapılmıştır. "Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Alexander Haig, 9 Mart 1981'de Senato Silahlı Kuvvetler Komitesi'nde yaptığı konuşmada hür dünyanın petrolünü bu bölgeden sağladığını ve bu petrol olmadan hür dünyanın yaşayamayacağını belirtmiştir..."⁸⁵ ABD'yi bu savaşta ilgilendiren bir başka konu ise; "Afganistan'ı o dönemde işgal etmiş olan SSCB'nin bu savaştan yararlanarak bölgede etkin olup Hürmüz Boğazını ele geçireceğinden endişe etmekteydi."⁸⁶ Bu gelişmeler dışında ABD'nin Irak Savaşı'ndaki resmi politikası tarafsızlık olmuştur. "ABD bu dönemde bir yandan Türkiye'nin

⁸² Cenevre Konvansiyonu için Bkz: Seha L., Meray, Devletler Hukukuna Giriş, Cilt II, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1975, s.492.

⁸³ Armaoğlu, Cilt II, a.g.e., s.30.

⁸⁴ Armaoğlu, Cilt II, a.g.e., s.30.

⁸⁵ Konuşmanın tam metni için bkz: American Foreign Policy-Current Documents, 1981, Washington, Department of State, 1984, ss.654-655.

⁸⁶ Armaoğlu, Cilt II, a.g.e., s.37.

Ortadoğu'ya katkıda bulunmasını isterken diğer taraftan Türkiye'yi İsrail'e yakınlaştırarak bölgedeki iki müttefikini birbirine bağlayarak kendi konumunu güçlendirmeye çalışmıştır."⁸⁷

İran- Irak Savaşı 1988'de sona erdiğinde Türkiye gündeminin ilk sırasına Kürt Sorunu oturmuştur. Kürt Sorunu İran-İrak Savaşı'ndan sonra başlamakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin uzun yıllar Avrupa ve Amerika ile ilişkilerini etkileyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Kürtler; Osmanlı İmparatorluğu içinde feodal aşiretler halinde yaşıyorlardı. 19. yüzyılın sonlarından itibaren dönemin güçlü devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarıyla ilgilenmeye başlamışlardır. Osmanlı'nın Ortadoğu topraklarında petrol bulunması bu bölgeye olan ilgiyi daha fazla arttırmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması üzerine Osmanlı'nın toprakları dönemin büyük devletlerinden olan Fransa; İngiltere; İtalya ve Rusya arasında paylaştırılmıştır. Rusya, İngiltere; Fransa ve İtalya arasında imzalanan gizli anlaşmalar sonucunda Osmanlı Devleti'nin toprakları bu dört devlet arasında paylaşılmıştır. Ancak 1917'de Rusya'da gerçekleşen Bolşevik Devriminden sonra yeni kurulan Rus hükümeti Osmanlı toprakları üzerindeki gizli anlaşmalarla elde etmiş olduğu topraklardan vazgeçtiğini ve yapılan gizli anlaşmaları açıklamıştır. Diğer üç devlet ise kendilerine düşen topraklarda ısrar etmişlerdir. 1919'da Paris'te yapılan Paris Barış Antlaşması sonucunda Rusya'nın payına düşen topraklarda Ermenistan ve Kürt Devleti kurulması fikrine sıcak bakmışlardır. 1920'de imzalan Sevr Antlaşması ile Osmanlı topraklarının bölünmesi resmileştirilmiştir. "Antlaşmada Kürt bölgelerine yerel özerklik verileceği belirtilmiştir."⁸⁸ Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Mustafa Kemal ve arkadaşları yeni bir düzen inşa etmek için girişimlerde bulunmuşlardır. "Başlangıçta; Anadolu'daki direniş hareketi; Anadolu Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri ile başlamıştır."⁸⁹ Direnişin başlamasından sonra direnişe karşı bir kaç halk hareketi olmuş; Bu direniş hareketleri Kürtlerin oturduğu bölgelerde gerçekleşmiş olmakla birlikte; sonuçları açısından önemli olaylara neden olmamışlardır. Sonuçta

⁸⁷ Oran, Cilt II, a.g.e., s.51.

⁸⁸ J.C. Hurewitz, Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1914-1956, c.2, Princeton NJ- Toronto- New York- Londra, D. Van Nostrand, 1956, s. 82.

⁸⁹ Kemal Kirişçi-Gareh M. Winrow, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.98.

Türkiye Cumhuriyeti 1923'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle ilan edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Türkiye'de artan Türk milliyetçiliğine karşı; ortaya çıkan Kürt milliyetçiliği sonucunda Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu Anadolu'da ayaklanmalar meydana gelmiştir. İlk ve en önemli Kürt ayaklanması Şeyh Said ayaklanmasıdır. İsyen Şeyh Said'in, ele geçirilip idam edilmesinden sonra bastırılmıştır. "Oran; Kürt milliyetçiliğinin ve ortaya çıkan bu isyanların Türk milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemektedir."⁹⁰ 1925-1938'de birçok Kürt ayaklanması olmuştur. Ancak bunlar sonuçları açısından önemli olaylara sebep olmamıştır. 1939'a gelindiğinde Türk hükümeti Kürt nüfusunun yoğun olduğu Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde egemenliği pekiştirmiştir. 1950'de ki genel seçimlerin sonuçları açısından Kürt milliyetçiliği yok olmuş görünümündeydi. Türkiye'de DP iktidarı döneminde baş gösteren ciddi ekonomik sorunlar ve siyasal istikrarsızlık sebebiyle 1960 askeri müdahalesi gerçekleşiyordu. "Ordu, Demokrat Parti yönetiminin Doğu bölgelerinde gerçekleştirdiği liberalizasyondan rahatsız olmuştur. Darbe gerçekleştikten sonra kurulan askeri yönetim, köylere Kürtçe adlar yerine Türkçe adlar veren bir yasa çıkarmışlardır

1961 'de yapılan seçimlerde; doğu bölgelerinin seçkinlerinden oluşan Yeni Türkiye Partisi, bu bölgedeki oyların büyük bir çoğunluğunu almıştır. 1969 seçimlerinde Yeni Türkiye Partisi Kürt bölgelerinde oyların hemen hemen hepsini almış; geriye kalan Kürt oylan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Güven Partisi (GP) arasında bölüşülmüştür. "TİP, 1970'de yapmış olduğu dördüncü olağan kongresinde Kürt Sorunu'nu tartışmış ve Kürtlerin varlığını kabul eden ilk siyasal parti olmuştur."⁹¹ Daha sonra 1971'de Türkiye İşçi Partisi kapatılmıştır. 1973 seçimlerinde CHP Kürtçe konuşulan bölgelerde yüksek oylar almıştır. 1973 seçimlerinde Bülent Ecevit Kürt seçmenlerinin sorunlarını çözmeyi vaat etmiştir. Ancak iktidara geldikten kısa bir süre sonra Ecevit bu vaatlerinden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Çünkü CHP'nin Kürt taraftarları, ılımlı milliyetçi sloganlardan yararlanmayı yeğlemişlerdir.

1970'lerde Türk solcuları, Kürtlerin kurtuluşunun Marksist bir devrimle geleceğini savunuyorlardı. Bu yıllarda Marksist eğilimli en az 12 Kürt ayrılıkçı grubu vardı.

⁹⁰ Ibid, s.109, Ayrıntılı bilgi için bkz: Baskın Oran, **Atatürk Milliyetçiliği; Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s.204-205.

⁹¹ Ibid, s.114.

Bunlar içinde en radikal ve etkili olacak olan PKK olmuştur. PKK, bir süre sonra 'Kürdistan Devrimi'nin' yolu isimli bir belgeyi kabul etmiştir. "Bu belgeye göre Kürt işçi sınıfı ve köylüsünün bağımsızlığı için bir devrim gerekliydi"⁹² bu belge PKK'nın resmen kurulduğu 1977 yılından itibaren PKK'nın resmi belgesi olmuştur. PKK'nın ilk faaliyetleri küçük çapta ve sınırlı eylemler niteliğindedir. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra PKK eylemlerine dört yıl ara vermiş, 1984'te eylemlerine yeniden başlamıştır.

Askerler; bu dönemde Türk milliyetçiliğini yeniden canlandırmanın yanında dini de, ayrılıkçı fikirleri zayıflatmanın ve ulusal birliği güçlendirilmenin bir aracı olarak görmüşlerdir. PKK 1984'de şiddet eylemlerine başladığı zaman bu yeni ortaya çıkan fikir de Doğu 'da Kürtlerin olduğu bölgelerde pek başarılı olamamıştır. " Abdülmelik Fırat'a göre, şiddet ve karşı-şiddet kavramı Kürt ulusal bilincinin gelişmesini beslemiştir. Ayrıca; 1988'de SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) milletvekili Ali Eren, Türkiye'de Kürtlerin varlığının sürekli inkâr edildiğini ve Türkiye'deki Kürtlerle Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türklerin durumu arasında paralellik kurulabileceğini söylüyordu. Aralık 1991'de dönemin başbakan yardımcısı Erdal İnönü, Türkiye'nin Kürt vatandaşlarının kimliğinin tanınması çağrısında bulunurken; 1992'de başbakan Süleyman Demirel Türkiye'de bir Kürt varlığı realitesini tanıdığını açıkça ilan etmiştir."⁹³

Bu arada, 1988 Halefçe katliamı ve 1991'de BM Koalisyon Güçleri'nin, Irak'a karşı başlatmış olduğu savaş sırasında Türkiye'ye akın eden Kürtler dünyanın dikkatinin kendi üzerlerinde toplanmasına sebep olmuştur. MGK (Milli Güvenlik Kurulu) almış olduğu kararlar Türk askerlerinin Irak sınırından içeri girerek mülteci akınınun ateş dahil her türlü müdahaleyi gerçekleştirerek durdurmasını istemiştir. Ancak mülteci akınınun fazla olması sebebiyle asker alman kararları uygulayamamıştır. Ayrıca uluslararası arenadan da birçok tepkiler gelmiştir.

⁹² Ibid, s.117.

⁹³ Ibid, s.119.

"Bu arada 5 Nisan 1991'de Türk diplomatlar Ankara'daki Avrupalı meslektaşlarıyla toplantılar yapmışlardır. Görünüşe göre, bu toplantıda BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı üzerinde anlaşılmıştır."⁹⁴

Kürt Sorunu; ABD- Türkiye ilişkilerini 1980 ve 1990 yılları boyunca etkileyen temel konulardan bir tanesidir. İran- Irak Savaşı Türk-Amerikan ilişkilerinde etkili olabilecek ve ABD'nin Türkiye'ye kozu niteliğindeki Kürt Sorunu'nu ortaya çıkarmıştır; bu sorun bundan sonraki Türk- Amerikan ilişkilerini etkileyen ana öğelerden birisi olarak kalmıştır; Abdullah Öcalan'ın ABD eliyle Türkiye'ye teslim edilene kadar ABD elindeki bu kartı Ortadoğu'daki dengeleri değiştirmek için kullanmıştır.

I.IV. 1990-2001 DÖNEMİ

1990-2001 dönemi, Türkiye'de tek parti iktidarının bittiği koalisyonlar döneminin başladığını göstermektedir. 1991 genel seçimlerinde seçimi kazanmış olan Doğru Yol Partisi Sosyal Demokrat Halkçı Parti ile koalisyon kurarak iktidarı ANAP'tan devralmıştır.

1990'da SSCB'nin yıkılması ile ABD süper güç konumuna gelmiş ve kendi bahsettiği Yeni Dünya Düzenini kurmak için harekete geçmiştir. Bu dönemde dünya iki tane Körfez Savaşı görmüş; birincisinde Kuveyt'i işgal eden Irak; Kuveyt'ten çıkarılmış ve ağır bir ambargo altında bırakılmış; ikincisinde ise; uzun yıllar Irak'a hükmeden Saddam Hüseyin devrilmiş ve Irak'ta büyük bir kaos başlamıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin siyasal yapısının yanı sıra; Türk- ABD ilişkilerini etkileyen olaylar ve Irak Savaşı'nın Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi incelenecektir. Ayrıca; ABD; I: Körfez Savaşı'nda Irak'a saldırmak için; Türkiye topraklarını kullanmak istemiş ve İncirlik Hava üssü ABD askerlerine açılmıştır. Bunun sonucunda Özal atfedilen; ancak Özal'ın söylemediği anlaşılan 'Bir koyup üç alacağız' sözü Birinci Irak Savaşı için

⁹⁴ Ibid, s.161 Kürt sorunu'nun tarihine ve ortaya çıkış sebeplerine burada kısaca değinmeye çalıştım. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Ali Birand, Apo ve PKK, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1992; Uğur Mumcu, Kürt Dosyası, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1993; Kemal Kirişçi-Gareth M. Winrow, Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

söylenmiştir. Ancak; Türkiye; bu savaştan ötürü büyük maddi kayıplara uğramış ve uzun yıllar da bu maddi kayıplarını telafi etmek için uğraşmıştır.

1995'de yapılan seçimleri Refah Partisi'nin kazanması üzerine; Türkiye'de iç siyasal ortam açısından ipler bir kez daha gerilmiş ve 28 Şubat Süreci dediğimiz 'Postmodern Darbe' gerçekleşmiştir. Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Refah Partisi; Doğru Yol Partisi ile koalisyon kurmuş; ancak 28 Şubat süreciyle bu koalisyon hükümeti istifa etmek durumunda kalmıştır. Ordu; bu seferki darbe sürecinde doğrudan müdahale yolu yerine Cumhurbaşkanı eliyle müdahale yolunu seçmiştir. Bu dönemde ordunun müdahale anlayışında bir değişiklik olduğunu görmekteyiz. Bütün bu gelişmeler ve bu sürece nasıl gelindiği anlatılacaktır.

I.IV.I. TÜRKİYE'NİN SİYASAL YAPISI

1990-2001 dönemi Türk Siyasal Hayatı'nda koalisyonlar dönemi olarak bilinmektedir. 1991'deki seçimlerden Süleyman Demirel'in genel Başkan olduğu merkez sağın partilerinden birisi olan DYP (Doğru Yol Partisi) %27 oy alarak birinci sıkmış; ancak bu oy oranı tek başına hükümet kurmak için yeterli olamamıştır. Bu seçimlerin sonuçları bir anlamda 1980'li yıllarda Özal yönetimindeki hükümetin ekonomik anlamdaki başarısızlıklarına bir tepki niteliğindedir. 1980'li yılların başında Turgut Özal 24 Ocak Kararları'nı yayımlamıştır. "24 Ocak kararları Türkiye tarihinde bir dönüm noktası... IMF buyruklarının ekonomik anayasa haline geldiği... Küreselleşme adı altında Cumhuriyet'in son dayanaklarının eritildiği... Ülkenin ardına kadar sömürüye açıldığı... Bağımsız Türkiye kimliğinin dönüştürüldüğü bir yeni sürecin kilometre taşıdır..."⁹⁵

12 Eylül yönetimi ekonomiyi Turgut Özal'a teslim etmiştir. Turgut Özal bu dönemde girişimcileri ihracata özendirildi; Türk malları dış pazarlarda ucuz hale getirildi. Türk ekonomi piyasası dış finans çevrelerinin etkisine açık hale getirilmiştir. Bu dönemde uluslararası alanda küreselleşme etkili olmaya başlamış ve bunun Türkiye'ye

⁹⁵ Melih Aşık, Açık Pencere, Milliyet Gazetesi, 24.01.2001, 24 Ocak Kararları'nın ayrıntıları için bkz: Gülten Kazgan, Tanzimat'tan 21. yüzyıla Türkiye ekonomisi: birinci küreselleşmeden, ikinci küreselleşmeye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s.138.

yansımaları olumlu olmuştur. Ancak, 1987'den itibaren ekonomideki gidiş kötü bir yönde seyir izlemeye başlamıştır. Siyasette 12 Eylül 1980'de siyasetten men edilen parti liderleri yeniden 1987 yılında partilerin başına döndüler. Diğer yandan bütçe açıklarının büyümesi üzerine ANAP'ın (Anavatan Partisi) 1987 seçimlerindeki oy oranı %41'ten %36'ya düştü. ANAP artan bütçe açıklarını kapatmak için hazine bonoları ve devlet tahvilleri satarak halktan borç alma yoluna gitmiştir. Bu da iç borç oranlarının yüzde yüz artmasına sebep olmuş ve ANAP'ın oyları 1991'de yapılan seçimlerde %24 düşmüş; iktidarı 1987'de yasaklı lider olmaktan kurtulan ve 1991 seçimlerinde %27 oy alan DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e bırakmak zorunda kalmıştır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Süleyman Demirel'in almış olduğu oy oranı tek başına hükümeti kurması için yeterli olamamıştır. Onun için; dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dan hükümeti kurma görevini alarak mecliste bulunan diğer partilerle koalisyon görüşmelerine başlamıştır. Sonunda 1991 Genel Seçimlerinde meclise girmiş olan SHP ile koalisyon kurmaya karar veren Süleyman Demirel 20 Kasım 1991'de iktidarı ANAP'tan almıştır.

Bu arada, Türkiye ve bulunduğu bölge açısından bu dönemde çok önemli gelişmeler yaşanmıştır; S.S.C.B dağılmış ve Doğu Bloğu çökmüştür. Artık Soğuk Savaş döneminden beri devam eden iki kutuplu sistem ortadan kalmış ABD süper güç haline gelmiştir. S.S.C.B'nin dağılmasıyla iki süper devlet arasında denge kurarak hayatlarını sürdürmeye çalışan devletler zor durumda kalmışlardır. Batı sistemi önünde hiç bir engel kalmamıştır. Soğuk Savaş sonrası döneminden sonra karşısında rakip olmayan ve tek süper devlet olarak kalan Amerika kendi amaçlarına ulaşmak için savaşı bile kullanabileceğini 1991'de çıkan Körfez Savaşıyla göstermiştir. Türkiye, S.S.C.B'nin yıkılmasıyla Batı karşısında jeo-stratejik öneminin azaldığı korkusuna kapılmış; ancak 1991'de çıkan Körfez Savaşı Türkiye'ye bu anlamda yardımcı olmuştur.⁹⁶

1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ölmesi üzerine yerine geçen Süleyman Demirel Başbakanlığı Tansu Çiller'e bırakıyordu. Erdal İnönü'nün de aktif siyasetten çekilmesi ile 1990'lı yıllara hakim olan ikinci koalisyon hükümeti, Tansu Çiller'le Murat Karayalçın arasında kurulmuş oldu. Bu koalisyon döneminde 1994'te açıklanmış olan 5 Nisan Kararlarıyla Türk parasında devalüasyon yapılmıştır.

⁹⁶ Körfez Savaşı ile detaylı bilgi ayrı başlık halinde anlatılacaktır.

1995 yılında erken genel seçin yapılınca Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu Refah Partisi (RP) oyların % 21.38'ini alarak iktidar olmuştur. Ancak aldığı oy oranı nedeniyle Necmettin Erbakan tek başına hükümet kuramadı ve dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den görevi devralarak koalisyon görüşmelerine başladı. Ancak ilk görüşmelerde bir sonuç alamayan Necmettin Erbakan görevi Süleyman Demirel' iade etti; ardından Süleyman Demirel görevi ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi; bunun üzerine üç aylık sürecek olan DYP-ANAP koalisyonu kurulmuş oldu; Ancak bu iki partinin programları aynı olmasına rağmen bu hükümet kısa bir süre içinde dağıldı ve hükümeti kurma görevi yeniden Necmettin Erbakan'a verildi; Necmettin Erbakan tam ANAP'la koalisyon kuracakken aniden DYP ile koalisyon kurarak iktidar oldu. Necmettin Erbakan başbakan olduktan sonra başkanlık konutunda tarikat liderlerini sarık ve cüppeleriyle Başbakanlık Konutu'nda akşam yemeğine davet etti. "Ayrıca; Necmettin Erbakan zamanında; İslamcı finans kuruluşlarının İslamcı hareketi finanse ettikleri düşüncesi kamuoyunda ve kimi devlet makamlarında yer almaya başladı."⁹⁷ PKK ise 1990-1994 yılları arasında Güneydoğu'daki etkinliğini arttırarak bölgede etkin bir konuma geldi. "Bu dönemde Güneydoğu'ya seyahat edecek turistler bile PKK'dan vize istemek durumunda kaldılar."⁹⁸ Bununla birlikte bu dönemde, evlerinden emniyet güçlerince alınıp sonrada kaybolan kişiler, faili meçhul cinayetler çok hızlı bir şekilde artış göstermiştir. Ayrıca yine bu dönemde Mesut Yılmaz'a karşı Budapeşte'de yapılan bir yumruklama olayı vardır. Bu olay o dönemde Türkiye basınında geniş yer almıştır. Özellikle bu olayın; Susurluk Kazası olarak bilinen ve mafya-siyaset-emniyet üçgeninin açığa çıkmasına yardımcı olan bir olaydan sonra olması ilginçtir. Mesut Yılmaz'a yapılan bu saldırının ardından Eyüp Aşık'ın yaptığı açıklama adeta Susurluk Kazasından sonra ANAP'ın yaptığı konuşmalardan dolayı yumruklama olayının yapıldığını doğrular niteliktedir. Eyüp Aşık'ın olaydan sonra yaptığı açıklama şöyledir: 'Bizim, ülkücülerle hiçbir alıp veremediğimiz yok, biz Çatlıyı da Bucak'ı da şahsen hiç suçlamadık.' Susurluk Kazası bir yandan polis- mafya-emniyet üçgenini ortaya çıkarırken diğer taraftan siyasiler birbirlerini suçlama yönünü seçmişler; asla bu olayın nedenlerini, sebeplerini araştırtmamışlardır. Susurluk Kazası sırasında; Mercedes marka araba içinde olan Sedat Edip Bucak, o dönemde milletvekili olduğu için ve dokunulmazlığı olduğu için gerekli açıklamaları emniyet güçlerine yapmaktan kaçınmıştır. Hatta Sedat Edip

⁹⁷ Baskın Oran, a.g.e., Cilt II, s.219.

⁹⁸ Baskın Oran, a.g.e., Cilt II, s.220.

Bucak'm dokunulmazlığının kaldırılması için o dönemde meclise önerge verilmiş; ancak Sedat Edip Bucak, 24 Aralık 1996'da ' Dokunulmazlığım kalkarsa 15 gün sonra Mesut Yılmaz'ın ki de kalkar' diye konuşarak tehditler savurmuştur. Ayrıca kazada ölmüş olan Abdullah Çatlı'nın, ASALA'ya karşı kullanıldığı haberinin duyulması üzerine dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, 'Bu ülke uğruna kurşun atanda kurşun yiyende bizim için saygıyla anılır. Onlar şerefli dir' diyerek Abdullah Çatlı'yı savunmuştur. Susurluk olayının ardından toplumda 'Sürekli Aydınlık için 1 Dakika Karanlık Eylemi' başlatılmıştır. Ancak perde arkasındaki kişilerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olamamıştır. Ancak; 'Sürekli Aydınlık için 1 Dakika Karanlık' eylemi, Susurluk Kazasında ortaya çıkan mafya-siyaset-polis üçgeninin arkasındaki kişilerin ortaya çıkmasına etkisi olmamıştır. Sonuçta; dava 5 yıl sürmüş; polis-mafya-siyasetçi çeteleşmesi DGM'nin (Devlet Güvenlik Mahkemesi) vermiş olduğu kararla kanıtlanmış oldu ve aralarında Haluk Kırcı'nın da bulunduğu 12 Sanık çete oluşturmaktan dolayı cezalandırılmışlardır.

Bu arada; Ankara Sincan'da düzenlenmiş olan Filistin Gecesi ordunun çeşitli kademelerinde endişelenmeye ve gerginliğe neden olmuş; hemen bu olayın arkasından ordu tarafından Sincan Meydanı'nda gövde gösterisi yapılarak meydandan tanklar geçirilmiştir. Ordu kendi içinde Batı Çalışma Grubu oluşturarak İslamcılık olgusunu incelemeye ve gücünü saptayarak kamuoyuna açıklamaya başlamıştır. Necmettin Erbakan iktidardayken MGK'nın (Milli Güvenlik Kurulu) askeri kanadı 28 Şubat 1997'de bildirisinin kabulünü sağlamıştır. "28 Şubat 1997'de gerçekleşen MGK toplantısında komutanlar laik cumhuriyet ilkelerine aykırı uygulamalardan şikâyet ettiler. MGK toplantısında komutanlar, Başbakan'a şu ortak mesajı verdiler; 'Anayasa ihlal ediliyor. Komutanlar Refah Yol'un (Doğru Yol Partisi ile Refah Partisi'nin oluşturmuş olduğu Koalisyonun adı) Anayasa'nın "İnkılâp Kanunlarının Korunmasına ilişkin 174. Maddesinin ihlal edildiği kanaatini gündeme getirdiler.

174. maddenin, "Anayasa'ya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz" kaygısıyla koruma altına aldığı, Tevhidi Tedrisat, Şapka, Kıyafet ile Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına ilişkin yasalara aykırı uygulamalar, örnekleriyle vurgulandı. Askerler, yasalara aykırılık ve açık Anayasa ihlali olarak gördükleri olay ve uygulamaları şöyle sıraladılar: Sincan olayı, kıyafet yasasına aykırı giysilerle

Başbakanlık Konutu'nda tarikat liderlerine verilen yemek, tarikatların yönetimindeki özel okul ve dersanelerde verilen eğitim, Refah'ın Kayseri'de ortaya çıkardığı üniformalı özel güvenlik görevliler ve buna karşı adalet mekanizmasının gereğini yapmaması..."⁹⁹ MGK tarafından alınmış olan ve o dönemde iktidarda bulunan DYP-Refah Partisi Koalisyonu'na iletilecek olan tavsiye kararları şunlardır: "1-Türk Ceza Yasası'nın laikliğe aykırı örgütlenme ve faaliyetleri yasaklayan, ancak kaldırılan 163. maddesine benzer bir yasal düzenleme yapılması. 163. maddenin kaldırılmasından doğan boşluğun Anayasa'nın 24. maddesine uygun biçimde yeni bir yasa maddesiyle doldurulması, 2- Anayasa'nın 174. maddesiyle koruma altına alınmış "Devrim Kanunları"nın uygulanması; Tevhidi Tedrisat (Eğitimde Birlik) Kanunu Şapka Kanunu Tekke - Zaviye ve Türbedarlıkların Kapatılması Kanunu; Kıyafet Kanunu 3- Tevhidi Tedrisat Kanunu çerçevesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın önlem alması. Tarikatların yönetimindeki okul, dersane ve kursların denetim altına alınıp, aykırı eğitim yapanların kapatılması, 4- İhtiyaç fazlası imam hatip okullarının meslek okullarına dönüştürülmesi, 5- Pompalı tüfek satışlarına ilişkin kayıtların incelenmesi ve yasal düzenlemeye bağlanması, 6- Sayılan yasalara aykırı hareket edenler hakkında cezai işlem yapılması, bu amaçla Adalet mekanizmasının güçlendirilmesi ve yargı bağımsızlığını sağlayacak önlemler alınması, görevini yapmayan savcı ve hakimler hakkında yasal işleme başvurulması."¹⁰⁰ Türkiye; MGK'nın bu bildiriyle adeta bir rejim tıkanıklığı içine girmiştir.

Bildirinin Başbakanlığa ulaşmasından sonra imza krizi yaşanmış; imza krizinin aşılması için Bakanlar Kurulu toplantısı uzunca bir süre yapılamamıştır. Sonuçta Bakanlar Kurulu'ndaki imza krizinin asılmasıyla bildirinin yasalaşması için gerekli işlemler yapılmıştır.

Tarihe 'Postmodern Darbe' olarak geçen bu olaydan sonra; Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz'a vermiştir. Bu olay sonucunda Refahyol döneminde çeşitli kamu kurumlarına yerleştirilmiş olan kişiler hakkında soruşturmalar başlamış; birçoğunda ise görev değişikliğine gidilmiştir ve nihayet İslamcıların kalesi olarak görülen İmam Hatiplerin ortaokul kısmı ortaöğretimin 8 yıla

⁹⁹ www.milliyet.com.tr/1997/03/01.

¹⁰⁰ www.milliyet.com.tr/1997/03/02.

çıkması sonucunda kapatılmıştır. Bütün bunların DYP ile kurulan Refahiyol koalisyonunun başbakanı olan Necmettin Erbakan'ın 21 Ocak 1990'daki Milli Görüş Teşkilatı gecesinde yaptığı "Bu rejim yüzkarası, bunları yıkacağız. Kılıçlarımızı bileyeceğiz. Gazanız mübarek olsun"¹⁰¹ şeklindeki konuşması üzerine Ankara DGM Başsavcısı Nuh Mete Yüksel Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak dava açtı. Mahkeme 16 Ocak 1998'de sonuçlandı. Refah kapatıldı. Erbakan ve parti yöneticileri siyasetten men edildi. Necmettin Erbakan bu dava sonucunda siyasetten 5 yıl men edilme cezası almıştır. Refah Partisi yerine kurulmuş olan Fazilet Partisi Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra ortada kalan milletvekillerini partisine katarak TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)'de grup kurma hakkını elde etmiştir. Ancak; Refah Partisi'nin devamı niteliğinde olan Fazilet Partisi hakkında da kapatma kararı verilmiştir. Ancak bu karar 18 Nisan 1999 seçimlerinin ardından verilmiştir.

Bu arada CHP'nin desteğiyle kurulmuş olan ve seçim hükümeti de olarak adlandırılan 'Ana-Sol-D' Hükümeti (Anavatan Partisi, Demokrat Türkiye Partisi ve Demokratik Sol Partisinin kurmuş olduğu koalisyonun adı) 18 Nisan 1999'da yapılması için erken seçim kararı almıştır, ANASOLD Hükümetinin içinde ANAP, DTP (Demokrat Türkiye Partisi) ve DSP (Demokratik Sol Parti) vardı. Ancak kurulan ANASOLD Koalisyon hükümeti; muhalefet tarafından ve CHP'nin de desteğiyle 25 Kasım 1998'de düşürülmüştür. Hükümetin düşürülme sebebi; Korkmaz Yiğit olayıdır. "CHP'nin önce iş adamı korkmaz Yiğit ile mafya lideri Alaattin Çakıcı'nın devlet ihalelerine ilişkin kaseti açıklamasıyla toplumda bir deprem yaşandı. Kaset öncesi Türkiye'de saygın bir medya patronluğuna yükselen ve elinde de iki bankası olan korkmaz Yiğit bu kasetle birlikte yerle bir oldu. Yiğit giderayak başına gelen felaketi bir itiraf kasetine aktararak tutuklanarak cezaevine girdi. Bu kasette ise Yiğit özelleştirme ihalelerinin bazı şirketler aracılığı ile Başbakanlık Konutu'nda pazarlandığını açıkladı. Yiğit'in iddiaları gösterdiği yer, zaman ve kişiler taraflarca doğrulandı."¹⁰² Bunun üzerine harekete geçen CHP, hükümeti gensoru vererek düşürmüştür. Bu hükümetin düşmesinin ardından; dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel; hükümeti kurmakla görevlendirilen Yalım Erez; yaptığı görüşmeler sonucunda bunu başaramamıştır. Görüşmeler sırasında DYP Genel Başkanı Tansu Çiller; 'DSP önderliğinde kurulacak bir azınlık hükümetini desteklerim'

¹⁰¹ www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/siyaset/kimkimdir/Erbakan

¹⁰² www.chp.org.tr

açıklamasını yapmış ve hükümeti kurma görevi Bülent Ecevit'e verilmiştir. 18 Nisan 1999'da yapılacak olan seçimlere kadar iktidarda bulunacak olan Bülent Ecevit azınlık hükümeti sırasında Abdullah Öcalan Kenya'da bulunan Yunanistan Büyükelçiliği'nde yakalanarak Türkiye'ye getirilmiş ve Bülent Ecevit'te bunu seçim propagandası yaparak 18 Nisan seçimlerinde iktidar olma hakkını elde etmiştir.

18 Nisan seçimlerinden sonra, DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti kurulmuştur. 57. hükümet döneminde; Türkiye içte ve dışta önemli olaylar yaşamıştır. İçte; birinci Marmara Depremi olmuş; Adapazarı; sanayi şehri olarak gösterilen Kocaeli; Düzce yerle bir olmuştur. Bu depremi 1999'un kasım ayında ve 7,2 şiddetinde olan Düzce Depremi izlemiştir. Ardından; Türkiye tarihin en büyük ekonomik kriziyle karşı karşıya kalmıştır. Küçük ve orta çaplı işletmeler bu krizle beraber kapanmıştır. IMF (International Monetary Found-Uluslararası Para Fonu) ile anlaşma yapılmak durumunda kalmıştır. F Tipi Cezaevlerinin açılması büyük tartışmalar neden olmuştur. Hapishanelerde açlık grevi başlamıştır. Bütün bunların sonucunda hükümette çatırdamalar başlamış ve Türk Siyasi tarihinin en uzun soluklu koalisyon hükümeti 2002'de yapılmak üzere genel seçim kararını alarak seçimlere gitmiştir.

I.IV.II. 1990-2001 TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1980'li yıllarda ABD ile yakın ilişkiler içinde olan Türkiye, 1990'larda da Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra tek süper güç olarak kalan ABD ile yakın ilişkilerini sürdürmüştür. ABD; bu dönemde uzun yıllar Türkiye'yi içte ve dışta sıkıştıran PKK sorununun halledilmesinde işbirliği yapmıştır. Önce PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1998'de Suriye'den çıkarılmasına yardımcı olmuş; ardından Abdullah Öcalan'ın Avrupa'ya gitmesiyle başlayan ve Türkiye için büyük dış sorunlara neden olabilecek bir konuda Türkiye'ye yardımcı olmuş ve Abdullah Öcalan'ın Kenya'da bulunduğunu saptayarak; Türk Güvenlik Güçlerine 15 Şubat 1999'da teslim etmiştir.

1990-2000 döneminde ABD'nin; Türkiye'ye bu kadar yakınlık göstermesinin başlıca sebepleri: " 1- Avrasya'yı denetleyebilmesi için Türkiye'ye ihtiyaç duyması; 2- Soğuk Savaşın bitmesinden sonra hegemonik güç olabilmesi için NATO'ya ve onun işlevine ihtiyaç duyması; 3- Saddam Hüseyin'in denetlenmesi için Keşif Güç uçuşlarının

Türkiye'deki güvenilir üslerinden uçmaya devam etmesi; 4- Ortadoğu Barış Sürecinde İsrail'e destek olabilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardı."¹⁰³

1980'li yıllar boyunca Ronald Reagan yönetiminde olan ABD; 1988'den 1992 yılına kadar olan dönemi George Bush, 1992-2000 dönemini de, Clinton yönetimi altında geçirecektir. Reagan ve Bush yönetiminde; ABD uluslararası alandaki gelişmelere yoğunlaşmışken; Clinton yönetiminde ABD öncelikli olarak içerideki ekonomik sorunlarla uğraşmıştır. Bu zaman zarfında 1980'lerin sonunda ABD için Türkiye stratejik önemini kaybeden bir ülke görünümündedir; ancak 1990'da patlak veren Körfez Krizi; ABD'nin Türkiye'yi yeniden stratejik müttefik olarak benimsemesine yardımcı olmuştur.

1990'da Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da yakınlaşan bir çizgide gelişmesine neden olmuştur. Körfez Krizi; İran-Irak Savaşı'nın 1988'de sona ermesinden sonra Saddam'ın, Kuveyt'i kendisine ait petrol yataklarını çalmasıyla suçlaması ve Irak-ı zarara uğratarak yüklüce bir borcun altına sokması ve bu borçların Kuveyt tarafından silinmesini istemesi üzerine çıkmıştır. Ancak Kuveyt bu talebi reddetmiştir. Bunun üzerine Irak; 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal ederek kendine bağlamış ve 11. vilayeti ilan etmiştir. Kuveyt'in işgali bütün ülkelerde şaşkınlıkla karşılanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı karara uymayan Irak; BM'nin oluşturmuş olduğu koalisyon güçlerinin bombardımanına maruz kalmıştır.

Türkiye'de o yıllarda 1989'da Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla boşalan Başbakanlık koltuğuna Turgut Özal'ın desteğiyle Yıldırım Akbulut oturmuştur. Yıldırım Akbulut Hükümeti Turgut Özal tarafından idare edildiği için basında 'Uzaktan Kumandalı Hükümet' lakabıyla anılmıştır.

Körfez Savaşı başlamadan önce ABD, çıkacak olan Körfez Savaşı'nda Türkiye'den daha fazla aktif rol oynamasını istemiştir. Bunun üzerine 1990'da Başbakan olan Yıldırım Akbulut; TBMM'den izin istemiştir; TBMM'de; Akbulut Hükümeti'nin isteği doğrultusunda TSK'nin (Türk Silahlı Kuvvetleri) yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunması konularında hükümete izin vermiştir.

¹⁰³ Baskın Oran, a.g.e., Cilt II, s.231.

TBMM'nin bu yöndeki karar şu şekildedir: "Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisi için 678 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin kararını desteklemek ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde korumak ve kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut, şümül ve zamanı Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmasına Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17.1.1991 tarihli 66'ıncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır"¹⁰⁴ Böylece ABD'nin bu kriz sırasında Türkiye'de istemiş olduğu üç yardımdan birisi gerçekleştirilmiş oldu. Diğer iki istek ise; Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; bir diğeri ise Suudi Arabistan'da oluşturulan müttefik kuvvetlere Türkiye'nin de asker göndermesi; ancak Türkiye bu üçüncü isteği TSK'nin karşı çıkması sonucunda gerçekleştirilememiştir.

Türkiye'nin Körfez Savaşı'nda daha aktif bir rol oynamasını isteyen ABD; Mısır ve İsrail'in kendisine olan borcunu silerken, Türkiye'ye kısıtlı konvansiyonel silah yardımı yapmayı yerli görmüştür. Körfez Krizi sırasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı telefonla arayan ABD Başkanı George Bush; hükümetin Irak'tan gelen Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmasını istemiş ve ilk boru hattını kapatan ülke Türkiye olmuştur. Sonucunda ise; çok yüklü bir ekonomik zarar meydana gelmiştir. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğu; Türkiye'nin güvenliğini derinden etkilemiş; PKK Güneydoğu'da sayısızca eylemde bulunmuştur. Ayrıca Körfez Savaşı'ndan sonra Türkiye 1 milyonu aşkın Kuzey Iraklı göçmenin Türkiye sınırlarına akın etmesiyle mücadele etmek durumunda kalmıştır. "Türkiye'nin Körfez Savaşı'ndan ekonomik zararı; Güneydoğu Anadolu bölgesinde işsizliğin artması, Irak'ın Türkiye'ye

¹⁰⁴ Resmi Gazete, 17.1.1991-20758, Karar Tarihi: 17.1.1991.

olan borçlarını ödeyememesi, müteahhitlik hizmetlerinin durması, Siyasi açıdan ise, Kürt Sorununun daha fazla ağırlaştırmıştır."¹⁰⁵

1990'lar boyunca Türkiye-ABD ilişkileri sadece Ortadoğu bağlamında gelişme göstermemiştir. Türkiye-ABD ilişkileri bu dönemde Orta Asya ve Kafkaslara yönelik politikalarda da önemini göstermiştir. Bu dönemde ABD'nin Orta Asya'ya yönelik ilgisinde bir artış gözlenmiştir. Rusya'nın 1993'ten itibaren bölgede etkinliğini artırma girişimleri, ABD'yi bölgeye daha fazla ilgili olma durumunda bırakmıştır. ABD; bu dönemde özellikle Kazakistan ve Özbekistan'a ekonomik ve askeri yardım sağlamıştır. Ve buraları ABD açısından stratejik önemi olan bölgeler olarak ilan etmiştir. ABD bu dönemde stratejik işbirliği çerçevesinde Türkiye'nin savunma sistemlerini yenilemesi ve bölgesel bir güç olarak ortaya çıkmasını desteklemiştir.

ABD'nin 1990'ların sonlarına doğru Kıbrıs'a olan ilgisi artmaya başlamıştır. ABD'nin Kıbrıs politikası konusundaki temel ilkeleri şunlardır: "1) Sorunun Çatışmaya Dönüşmemesi ve Türk-Yunan gerginliğine neden olmaması, 2) BM çerçevesinde iki taraf arasında görüşmelerin sürmesi, Rusya'nın bölgeye girme çabalarının engellenmesi"¹⁰⁶ ABD; bu dönemde Kıbrıs Sorunun çözmek için girişimlerini arttırırken, 1996'da adada meydana gelen olaylarda ve bir umun ölmesi olayında Türkiye'yi sorumlu tutmuştur. 1998 yılı boyunca ABD'nin bölgeye atadığı Richard Holbrooke iki tarafla görüşmek dışında pek bir şey yapamamıştır. Rumların, 1997'de Rusya'dan S-300 füzeleri almak için Rusya ile bir anlaşma imzalaması ABD ile Türkiye'yi politika açısından aynı noktaya getirmiştir.

11 Eylül 2001'den sonra ilişkiler bambaşka bir seyir izleyecek; ABD'ye yapılan saldırılar ve ABD'nin Neo-Conların etkisiyle tüm dünyaya savaş açtığı ve tüm dünyada süper güç olma yönündeki girişimleri izlenecektir. 11 Eylül 2001'de dünya ABD'ye yapılan saldırılarla sarsılmıştır. Dünyayı ayağa kaldıran bu saldırılardan sonra herkes ABD'nin misillemesini beklemekteydi. ABD tarafından yapılan ilk açıklamalar saldırının Usame Bin Ladin'in¹⁰⁷ liderliğindeki El-Kaide'nin işi olduğu yolundaydı.

¹⁰⁵ Oran, a.g.e., Cilt II, s.258.

¹⁰⁶ Oran, a.g.e., Cilt II, s.258.

¹⁰⁷ Usame Bin Ladin, Suudi Arabistan'da 1957'de doğmuştur. 1996'dan beri Afganistan'da mülteci olarak yaşıyordu. Suudi Arabistan'da 1957'de doğan bu milyarder kişi, 1996'dan bu yana Afganistan'da mülteci olarak yaşıyor. Bir yandan Amerikan adaleti tarafından 1998'de 224 kişinin ölümüne, binlerce

"ABD misillemesinin ilk işaretini Başkan George Bush veriyordu: Dünya Ticaret Merkezine, Pentagon'a ve ABD Savunma Bakanlığına uçakla saldıranların cezalarını çekeceğini, bunun bir savaş olduğunu söylüyordu."¹⁰⁸

Haluk Şahin; 12 Eylül 2001'deki Radikal'deki yazısında askeri açıdan 21. yüzyıl şimdi başladı, Küreselleşmenin başlaması, dünyanın tek kutuplu, tek süper güçlü hale gelmesi ve ulus-devletin zayıflamasıyla bildiğimiz dünyanın sona erdiğini artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söylüyordu."

ABD'de Florida Yüksek Mahkemesi'nin verdiği kararlar rakibi Al Göre seçimlerde yenen Başkan George Bush hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söylüyordu. ABD'de sertlik yanlısı olan Neo-Con'lar¹⁰⁹ bu saldırıdan sonra hemen harekete geçtiler ve ABD dış politikasında egemen bir konuma yükseldiler.

kişinin yaralanmasına yol açan Nairobi ve Dar es-Salam'daki ABD Büyükelçiliklerine düzenlenen saldırılardan sorumlu tutularak aranan Bin Ladin'in başına ABD 5 milyon dolar ödül koymuş durumda bulunuyor. Bin Ladin ayrıca, Ekim 2000'de Yemen'deki Amerikan destroyerine düzenlenen ve 17 Amerikan askerinin ölümüyle sonuçlanan saldırının arkasında olmakla da suçlanıyor. Afganistan'da iktidarı eline bulunduran Taliban yönetiminden dün, ABD'deki saldırıların başlıca şüphelisi addedilen Bin Ladin'in olaylarla ilgisi bulunmadığı yönünde açıklamalar birbiri ardına yapılırken, Taliban'ın İslamabad'daki Büyükelçisi Aldüselim Zaif, "Bin Ladin sadece bir kişidir, böyle eylemleri idare edecek gücü yoktur" dedi Suudi kraliyet ailesinin eski bakanlarından bir "para babasının" 58 çocuğundan 12'ncisi olan 44 yaşındaki Bin Ladin, derin bakışlı kara gözlerinin zerine kadar indirdiği geleneksel türbanı ve gür sakalıyla bir bastona dayanarak yürüyerek, defalarca ABD'ye ağır darbeler vurma sözü vermiş, Haziran ayı sonunda verdiği bir demeçte, mücahitlerine, "Filistin'deki kardeşleriniz, ABD ve İsrail'i vurmak için sabırsızlıkla sizi beklemektedir" demişti. Bin Ladin, yalnızca 3 hafta önce, Amerikan çıkarlarına ağır yaralar verecek "önemli bir saldırı" düzenleyeceğini açıklamıştı. Amerikan Federal Soruşturma Bürosu FBI'm dünyada aranan 10 kişinin yer aldığı listesine yerleştirdiği Bin Ladin, Müslüman ülkelerde çok sayıda genç arasında, özellikle de Amerikan ve İsrail karşıtı çevrelerce tutuluyor. 80'li yıllarda, Amerikan Merkezi Haber alma Teşkilatı CIA desteğinde SSCB'ye karşı mücadele eden Bin Ladin, daha sonra hızla saf değiştirerek Batılı istihbarat servislerinin "Baş düşmanı" haline gelmişti. 1991'de Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle ABD'ye 'Cihad' ilan eden Bin Ladin, Ortadoğu'daki bütün Amerikan etkisini silme dileğinde bulunmuştu. ABD ve Suudi Arabistan'ı kınayan "fetvalar" yayınlamasının ardından Suudi vatandaşlığından atılan Bin Ladin, Afganistan'a sığınmıştı, ABD'nin defalarca Taliban'dan istemesine karşın, Taliban, "misafiri" olarak addettiğini açıkladığı Suudi milyarderin iadesini kabul etmemişti. 1998'deki büyükelçilik bombalama olayından sonra ABD, Afganistan'ın doğusundaki İslami kampları vurmuştu. Bunun ardından Bin Ladin'in Kandahar'dan ayrıldığı ve kamp kamp gezerek sabit bir yerde uzun süre kalmadığı sanılıyor. Ayrıntılar için bkz: www.milliyet.com.tr/12/Eylul/2001 144 www.milliyet.com.tr/12/Eylul/2001

¹⁰⁸ www.milliyet.com.tr/12/Eylul/2001.

¹⁰⁹ Neo-Conların filozofu Alman siyonisti Leo Strauss'tur. Neo-Con'lar fikrî birikim ve entelektüel etkiyi de 1938 yılında Almanya'yı terk etmiş bulunan ve bilahare Chicago Üniversitesinde dersler veren Leo Strauss'tan tevarüs etmişler. Wolfowitz ve Shulsky doktoralarını bizzat ondan almışlar. Strauss, modern Amerikan toplumunun zıfıyetçi anlayışının ahlâkî düzensizlik olduğunu ve zıfıyetçilikten dolayı gerçek düşmanlarını seçemeyeceğini ve teşhis edemeyeceğini söyler. Bundan dolayı, Neo-Con'lar kutuplaştırmacıdır. Onlara göre, ahlâkî berraklık esastır. Onlar, Weimar Cumhuriyetinin aşırılığa karşı müsamahasının Nazi partisinin yükselişini doğurduğuna inanırlar. Onlar, aydınlanma

Neo-Con'lar ve Amerika'daki derin devlet tarafından planlandığı iddia edilen 11 Eylül 2001'deki "İkiz Kule Saldırısı" ile ABD, Ortadoğu ve Kafkasya bölgesine müdahale etmek için bahanesini bulmuştu. Bahane İslami terördür. Daha 11 Eylül saldırıları olmadan Bush hükümeti tarafından yürürlüğe konan ve Neo-Con'ların etkisiyle ortaya konan Yeni Dünya Düzeni dedikleri plan çerçevesinde önce Ortadoğu'dan yani Arap ve İslam Devletlerinden başlanacaktı. Türkiye burada ön plana çıkıyordu; Çünkü ABD'nin Yeni Dünya Düzeni olarak kurmak istediği planda Türkiye kilit rol oynamaktaydı. Ancak Türkiye buna pek istekli görünmüyor; hatta hiç yanaşmama taraftarıydı; O zaman ne yapılması gerekirdi; Türkiye'de bir ekonomik kriz çıkarılmalı, Türkiye, IMF'e muhtaç edilmeli ve kilit ülke rolünü üstlenmek zorunda bırakılmalıydı.

Türkiye'nin 2002 seçimlerinden sonraki Başbakanı Erdoğan'ın Başbakan olmadan önceki dönemde ABD'ye gidip Yahudi lobisiyle görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Bu olayların ardından Türkiye'de 2002 yılında seçimler yapılmış ve Türkiye'de 12 yıldır süren koalisyon iktidarları dönemine son verilerek Tayip Erdoğan'ın Genel Başkan olduğu AKP %34'le tek başına iktidar olmuştur.

Bu arada 11 Eylül saldırılarından sonra ABD; Türkiye'ye fazlasıyla önem göstermiş ve Türkiye'nin Yeni Dünya Düzeni Denilen planda yer alması için çaba harcamıştır.

sonrası liberalizmine karşıdırlar ve bunun nihilizmi doğuracağına düşünürler. Strauss'un felsefesi Reagan ve Thatcher ikilisinin siyasetine damgasını vurmuştur. 1973 yılında vefatından 30 yıl sonra bütün fikirleri Neo-Con'lar tarafından hayata geçirilmiştir. Strauss'un şakirt ve havarileri şimdi Yeni Amerikan İmparatorluğu üzerinden dünyaya hükmetmekte ve o da kabrinden seyretmektedir. Büyük İskender Aristo'nun talebesi ise Bush ve Neo-Con'lar da Strauss'un şakirdidirler Bugün Amerikan hariciyesini yönlendiren Strauss'un bu tehlikeli fikirleri...Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa Özcan, Mualliminden filozofa, www.zaman.com.tr/2003/05/21

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİ 1950-2001

II.I. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

Türkiye-İran ilişkileri; Turan denen Türk ülkesi ile İran ülkesinin komşu olması ile başlamıştır. İran ile Turanlılar arasında tarihin ilk devirlerinden itibaren mücadeleler olmuş ve bu mücadelelerin büyük bir kısmını Türkler kazanmıştır. Tarihte bu şekilde başlamış olan Türk-İran ilişkileri; Hun İmparatorluğu'nun kurulması ile devam etmiştir.

Hun İmparatorluğu yıkıldıktan sonra, kurulmuş olan Güney ve Kuzey Hunları'nın yıkılmasından sonra Asya'daki Türklerin büyük bir kısmı, Orta ve Ön- Asya'ya doğru göç etmişlerdir. "Bu zamanlarda İran'da yaşamış olan Medler ve Perslerden sonra kurulan Sasani Devleti'ni, Türklerin Orta Asya'ya gelip, keşifler yapması telaşlandırmıştır."¹¹⁰ Bunun üzerine; Sasani Devleti ile Türkler arasında mücadeleler başlamış ve Sasani Devleti, İran Türklerin hâkimiyetini kabul etmek durumunda kalmıştır.

Osmanlı'nın kurulmasından sonraki evrede Türk-İran ilişkileri devam etmiştir. Bu dönemde İran'da hüküm süren Safevi Devleti, Şiilik üzerine kurulmuş ve Şiiliği Anadolu ve Türkistan bölgelerine yayma çabaları içerisinde girmiştir. "Bunun üzerine bu propagandalardan rahatsızlık duyan Osmanlı Devleti Safevi Devleti'nin kurucusu olan Şah İsmail'e haber göndererek Anadolu'da Şii propagandası yaptırmaktan vazgeçmesini istemiştir."¹¹¹ Şah İsmail bu ikazlara aldırmış etmemiş; Türkistan'da kazanmış olduğu zaferden sonra, Anadolu'daki propaganda faaliyetlerini hızlandırmıştır. Yavuz Sultan Selim, tahta oturduktan sonra Şiiliği yaymak için gönderilmiş olan propagandacıları idam ettirmiştir. Ardından, Yavuz Sultan Selim, Doğu Anadolu'da Şiiliği yaymak için uygulamış olduğu propaganda çalışmalarına daha fazla ağırlık veren Şah İsmail'e karşı savaşa girmeye karar vermiştir. Tarihte Çaldıran Zaferi olarak da bilinen Çaldıran Savaşı'ndan sonra Şah İsmail ağır bir yenilgi almıştır.

¹¹⁰ Mehmet Saray, *Türk-İran İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss.1-2.

¹¹¹ Faruk Sümer, *Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu'da Türklerin Rolü*, Ankara: 1976, ss.30-38.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünden sonra tahta geçmiş olan Kanuni Sultan Süleyman Avrupa'ya yönelik bir siyaset izlemiştir. Kanuni, Avrupa'da ortaya çıkan Alevi ayaklanmaları ile ilgilenirken; İran'da tahta geçmiş olan Şah Tahmasp, Osmanlı'ya karşı düşmanca davranışlarını sürdürüyordu. Şah Tahmasp, Avrupa'da Osmanlı'ya karşı kendisine yardımcı olacak müttefikler aramış ve Almanya ile İspanya Kralları ile görüşmelerde bulunmuştur. "Şah Tahmasp'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu tehdit eder bir konuma gelmesi üzerine Kanuni; İran topraklarına sefer düzenlemeye karar vermiştir ve İrakeyn seferi gerçekleştirilmiştir."¹¹²

İrakeyn Seferinden sonra, Kanuni Sultan Süleyman, yeniden Avrupa'ya yönelmeye başlamıştır. Bunun üzerine Şah Tahmasp, harekete geçerek bir takım kaleleri yeniden ele geçirmiştir. Bundan kısa bir sonra ikinci İran Seferi başlamıştır. Bunun hemen arkasından tarihte Nahçıvan Seferi olarak ta bilinen sefer başlamıştır. "Bu yapılmış olan üç seferden sonra İran ile Osmanlı arasında, 29 Mayıs 1555'te Amasya Barış Antlaşması imzalanmıştır."¹¹³ Kanuni'nin ölümünden sonra tahta geçen padişahlar döneminde imzalanmış olan Amasya Antlaşması hükmünü yitirmiş ve Osmanlı-İran arasındaki mücadeleler yeniden başlamıştır.

IV. Murat zamanında imzalanan Kasr-ı Şirin antlaşması, uzun yıllar devam eden Osmanlı-İran mücadelelerine son vermiş ve uzun bir barış devresi getirmiştir. Aradan uzunca bir süre geçtikten sonra İran- Osmanlı ilişkileri yeniden bozulma evresi içerisine girmiştir. 18. yy.da İran kendini hanedan kavgalarından doğan bunalımlar içerisinde kendini bulmuştur. Osmanlı- İran arasındaki son savaş ise; tarihte Osmanlı- Kaçar Savaşı olarak bilinen savaştır. Bu savaş; barış antlaşmasının imzalanması ile son bulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, İran üzerinde hayranlık yaratmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, İran ordusu kumandanı Rıza Han, Türkiye'deki gibi devrimler yapmak için dönemin İran hükümdarı Ahmet Şah'ı devirerek iktidarı eline geçirmiştir. Rıza Han'ın Türkiye'de yapılan yenilikleri kendi ülkesinde yapması, Türk- İran ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır. Rıza Şah'm İran

¹¹² Harp Akademileri Komutanlığı, Türk-İran İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.50.

¹¹³ Ibid, s.56.

hükümdarı olduğu dönemlerde, İran-Türkiye ilişkilerinde en ufak bir pürüz çıkmamıştır. İran, milli mücadele yıllarında Türkiye'yi; İngiliz baskılarına rağmen tanımıştır. 1925'te Rıza Pehlevi'nin İran Şah'ı olmasından sonra ilişkiler daha da kuvvetlenmiştir. Bu arada Türk-İran sınırındaki Kürt grupların silahlanmaya başlaması Türkiye-İran arasında sorun yaratmaya başlamıştır. 1925'te çıkan Şeyh Said isyanından sonra bazı ayaklanan kişiler İran'a kaçmış; bunu üzerine Türkiye, İran'a kaçan bu ayaklanmacılara İran Hükümeti'nin hiç bir şekilde yardım etmemesini talep etmiştir. "Türkiye-İran arasında gerginliklere sebep olan bu olaylardan sonra Türkiye-İran arasında 22 Nisan 1926'da ' Türkiye-İran Dostluk ve Güvenlik Antlaşması' imzalanmıştır."¹¹⁴ Taraflar arasında imzalanmış olan antlaşma uygulanamamıştır. Bunun nedeni olarak; Türkiye-İran sınırında bulunan Kürt kabilelerin isyan etmesi ve bağımsız bir Kürdistan için ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma üzerine Türkiye Suriye, İran ve Irak'ı sert bir şekilde uyarmıştır. "Bu dönemde İran yönetimi Azeri Türklerinin İstiklal istemesinden korktukları için Kürt grupları desteklemişlerdir. Türkiye'de, İran'a nota vererek 1926'da imzalanmış olan Dostluk ve Güvenlik antlaşmasına uymasını istemiştir."¹¹⁵ "Bu arada isyan eden Kürt gruplar, Türk ordusunun üzerlerine gelmediğini görünce 'İstiklal Cemiyeti' adı altında bir teşkilatı kurarak kendilerine taraftar toplama çabalan içerisine girmişlerdir."¹¹⁶ Bunun üzerine Türk hükümeti, bölgede toprak reformu yapılacağını söylemiş, ancak isyancılar bunu kabul etmeyince askeri önlemler alma yoluna girmişlerdir. "Bu olaylar yaşanırken; Türk hükümeti, İran hükümetine bir protesto notası vererek; İran'da yaşayan Kürtlerin Türkiye'deki isyancılara yardım etmelerine neden mani olunmadığını sormuştur."¹¹⁷

Sonunda, Türkiye'nin İran'a yapmış olduğu baskılar sonucunu vermeye başlamış ve dönemin İran Şahı Rıza Pehlevi İran'a sığınmış olan Kürtler ve onlara yardımcı olanlara karşı operasyon başlatmıştır. Böylece İran -Türkiye ilişkileri yeniden düzelmeye evresi içerisine girmiştir. "Türk ordusu, 7-14 Eylül 1930 tarihlerinde Ağrı Dağı'nda yaptığı son operasyon ile isyancıların kökünü tamamen kazımıştır."¹¹⁸ Bu olaydan sonra Türkiye-İran ilişkileri normal seyrine girmiştir. "14 Mart 1932'de sınır güvenliği ile ilgili bir

¹¹⁴ Saray, a.g.e., s.113.

¹¹⁵ Abdülhaluk M., Çay, **Her Yönüyle Kürt Dosyası**, Turan Kültür vakfı Ankara, 1993, ss.404-408.

¹¹⁶ Abtülhahat Aksin, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, ss.192-193.

¹¹⁷ www.cumhuriyet.com.tr, 5 Temmuz 1930.

¹¹⁸ Saray, a.g.e., s.117.

antlaşma imzalanmış; ardından 5 Kasım 1932'de yeni bir 'Dostluk, Güvenlik, Tarafsızlık ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması' imzalanmıştır."¹¹⁹

Bu arada, Stalin Dönemindeki Sovyet Rusya'nın İran ve Afganistan'da komünizmi yayma gayretleri, dönemin Türk hükümetini tedirgin etmiştir. "Bu tedirginlik neticesinde harekete geçen Türk hükümeti, iki devletinde ortak bir dostluk paktı etrafında birleşmelerini sağlamıştır. Bu paktın adı Sadabat Paktı'dır."¹²⁰ Sadabat Paktı, imzalanmasından itibaren II. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar olan dönemde geçerli olmuştur.

Sadabat Paktı'nın II. Dünya Savaşı'nın sonlarında dağılmasından sonra, Türkiye 1950'de NATO'ya müracaat etmiş; 1952'de NATO'ya girmiştir. Bundan sonra ABD'nin isteği doğrultusunda Türkiye, Fransa, İngiltere, Mısır ve ABD'nin katılımıyla Doğu Akdeniz'in Sovyet tehdidinden korunması için Ortadoğu Komutanlığı oluşturulmaya çalışılmış; ancak Mısır'ın teklifi reddetmesi üzerine düşüncede kalmıştır. "Bunun üzerine Amerika; Ortadoğu'nun Sovyet etkisine girmesinden endişe ettiği için Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında bir müdafaa paktı kurulmasını teklif etmiş; söz konusu teklifin ilk halkasını, Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan 'Dostluk ve İşbirliği Antlaşması' oluşturmuştur."¹²¹ Bu oluşturulması istenilen pakt daha sonra Bağdat Paktı adını alacak; İran; Irak; İngiltere'de katılacaktır. "Irak, İran ve Pakistan Bağdat Paktı Ortadoğu'nun savunmasını sağlayacak bir örgüt olarak değil, kendilerine Amerikan yardımı sağlayacak bir örgüt olarak görmüşlerdir."¹²² İran açısından duruma bakacak olursak; İran'ın Bağdat Paktı'na katılması bu devletin siyasetinde bir dönüm noktası olmuştur. İran; bu pakta katılmadan önce tarafsızlık politikasına bağlı olan bir devlet olmuştur. 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe sonucunda; Irak Bağdat Paktı'ndan çekilmiştir. "Bundan sonra Sovyetler Birliği'nin artan muhalefeti, İngiltere'nin Süveyş bunalımındaki başarısızlığı, Irak'ın paktan çekilmesinden sonra Bağdat Paktı önemini yitirmiş ve CENTO'ya (Central Treaty Organization) dönüşmüştür.

¹¹⁹ Ibid, a.g.e., s.117.

¹²⁰ Mehmet saray, *Atatürk'ün Sovyet Politikası*, Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990, ss.88-94.

¹²¹ Saray, a.g.e., s.131.

¹²² Mehmet Gönübol - Haluk Ulman, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Bölüm III, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 288.

Bu arada 1960 yılında Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki ilişkilerin yumuşama dönemine girmesinden dönemin diğer süper gücü ve Bağdat Paketi ve CENTO'nun kurulmasında öncü rol oynayan ABD'yi tedirgin etmiştir. Ardından dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes'in Moskova'ya gitmek için hazırlık yapması; Ortadoğu savunması için; ABD'ye; Türkiye yerine İran'ı düşündürmeye başlamıştır. "CENTO'dan sonra Türkiye, İran, Pakistan kendi aralarında 21 Temmuz 1964'de RCD (Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü=Regional Cooperation for Development) teşkilatını kurarak Tahran'da faaliyete geçmiştir."¹²³ Daha sonra RCD İran'ın isteği üzerine ECO (Economic Cooperation Organization) şekline dönüşecektir.

Bu arada İran'ın CENTO'dan 1979 yılında ayrılışına kadar geçen süre içerisinde Türkiye-İran ilişkileri donuk bir seyirde devam etmiştir. 1979 yılına gelindiğinde İran'da iç karışıklıklar baş göstermiş; Ayetullah Humeyni dışarıdan ve içeriden İran Hükümetine karşı yürütmüş olduğu propagandalar neticesinde Şah ülkeden kaçmak zorunda kalmış; 1 Şubat 1979'da Ayetullah Humeyni¹²⁴ Tahran'a zafer kazanmış bir şekilde dönerek Şah'a bağlı olan bütün kuvvetleri tasfiye etmiş ve ülkeyi kendi kontrolüne almıştır. Humeyni, yönetimi eline geçirdikten sonra İran'da İslam Devrim Konseyini kurmuştur. İran; kendi içinde bu gelişmeleri yaşarken; Türkiye de bir yandan 1974'te gerçekleşmiş olan Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda gerçekleşmiş olan ambargonun yaratmış olduğu ekonomik sıkıntılarla mücadele erken; bir yandan da ekonomik sıkıntıların yaratmış olduğu sosyal sorunlarla baş etmek durumunda kalmıştır. Türkiye'de gerçekleşmiş olan 12 Eylül Darbesinden sonra yönetimi el koyan TSK; İran'da gerçekleşen olaylardan endişe duymakta ancak; bu olaylar karşısında tarafsızlık politikasını sürdürmekteydi. "Humeyni; yönetimi ele geçirdikten sonra Türkiye karşı dostane bir tutum içine girmemiş; 'Türkiye'yi İslam Birliğine sırt dönmekle suçlamış ve kendisinin bu birliği gerçekleştirmek için çaba sarf ettiğini' söylemiştir."¹⁶¹ Humeyni rejimini kurduktan sonra İran'da gerçekleştirmiş olduğu devrimi Türkiye'ye uygulamak için büyük çaba sarf etmiştir. Burada İran kurmuş olduğu rejimi sadece Türkiye'ye değil bölgede bulunan tüm ülkelere ihraç etmek

¹²³ Saray, a.g.e., s.133.

¹²⁴ Ayetullah Humeyni ile ilgili açıklama yukarıda Türk-Amerikan ilişkilerinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

istemmiştir. Hatta bu olay bazı yeni ve eski politikacılar tarafından sempati ile karşılanmıştır.

Bu arda tarih 1980'i gösterdiği zaman İran-İrak arasında savaş patlak vermişti. "İran-İrak Savaşı'nın başlangıcında Türkiye her iki tarafı sulh masasına oturtmak için teşebbüste bulunmuşsa da taraflar Türkiye'den değişik beklentiler içine girince, Türkiye arabuluculuktan vazgeçerek aktif tarafsızlık politikası izlemeye başlamıştır."¹⁶² Bu savaşın patlak vermesinden sonra gerek ABD gerekse Sovyetler Birliği'nden silah temin edemeyen İran hükümeti; kendisine gerekli olan silah ve mühimmatı Çin'den almıştır. İran Irak Savaşından her iki devlette birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamıştır. Irak-İran savaşından sonra Türkiye'nin 1980'lerin ilk yansından itibaren sorunu olan Kürt Sorunu ve bağlamında PKK faktörü, Türkiye-İran ilişkilerini gerginleştirmiştir.

II.I.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra, Türkiye Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerini yeni bir zemine oturtmak istiyordu. "11 Temmuz 1960'da yayımlanmış olan hükümet programında Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verileceği belirtiliyordu."¹⁶³ Kurulan hükümetin DP iktidarından farklı bir tutum sergileyeceği Cezayir'in bağımsızlık Savaşı'nda göstermiş olduğu davranıştan bellidir. "16 Eylül 1960'da yayımlanmış olan MGK(Milli Güvenlik Kurulu) bildirisinde; Türkiye'nin gelecekteki ulusal bağımsızlık savaşlarını ve özellikle de Cezayir'in Fransa'ya karşı açtığı bağımsızlık savaşını destekleyeceği açıklanmıştır."¹²⁵ 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra İran ile ilişkilerde olumlu bir hava esmeye başlamıştır. CENTO'nun askeri yeterliliği, Milli Güvenlik Kurulu ile Şah arasındaki ilişkilerde 1960'ların ilk yarısına kadar temel gündem maddesi olmuştur.

1960 öncesine baktığımızda, 1941 yılında İran'ın işgal edilmesinden sonra 1947 yılına kadar Türkiye-İran ilişkileri dondurulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye iki önemli konuda İran'ı işgal etmiş bulunan devletlerden biri olan İngiltere ile İran hakkında iki önemli konu nedeniyle bağlantı kurmuştur."Bu konulardan biri Basra bölgesinde yaşayan Kaşgay Türklerine yönelik İngiliz baskısının sona erdirilmesi isteği,

¹²⁵ Ibid, s.786.

İkinci konu ise SSCB'nin, işgalinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra da devam etme olasılığıdır."¹⁶⁵ II. Dünya Savaşı sırasında İran'ın kuzeyi SSCB işgali altında güneyi de İngiltere işgali altındayken, Türkiye'nin Tahran yönetiminin toprak bütünlüğünün korunmasına ve İran'ın Sovyet etkisinden uzak kalmasını desteklemiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra savaşın üzerinde bıraktığı sorunlarını "tamamen arınmış olan İran-Türkiye arasındaki ilişkiler 1948 yılında yeniden canlanmaya başlamıştır. 1950'lerin başında İran'da belirgin bir şekilde ortaya çıkan milliyetçilik" akımlarının etkisi görülmeye başlamıştır. Dönemin İran Başbakanı Muhammed Musaddık'ın petrolü millileştirme girişimi Türk yönetimi tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Bunun üzerine İngiltere hükümeti İran'a karşı her alanda ambargo uygulamaya karar vermiş; Türkiye'de buna petrol konusundaki ambargo da dahil olmak üzere her alanda riayet etmiştir.

1951 yılına geldiğimizde İran'da dönemin Başbakanı Muhammed Musaddık İran'daki petrolü millileştirmiştir. Bunun üzerine İngiltere'de uluslararası alanda İran'a karşı kampanya başlattı. ABD ve Türkiye'de, İngiltere'nin başlatmış olduğu bu karşı kampanya'yı desteklediler Ardından Ağustos 1953'te CIA(Amerikan Haber Alma Teşkilatı)'in organize ettiği bir darbeyle Musaddık devrilerek yerine Şah oturdu ve Şah tahtına yeniden kavuşmuş oldu.

"1950'li yılların ortasında ABD Ortadoğu'nun komünist etkisine girmesinden korktuğu için o yıllarda; Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında bir pakt kurulmasını teklif etmiştir."¹²⁶ ABD'nin tarafından desteklenen ve yukarıda saydığımız dört ülkeden oluşan Bağdat Paktı, bölgeye komünizmi sokmamasının yanı sıra üyeler arasında savunma işbirliği ve siyasi yardımlaşmayı da öngörüyordu. "Bağdat Paktı içinde oluşturulmuş olan Daimi Konsey ilk toplantısını 3 Kasım 1955'te gerçekleştirmiştir."¹²⁷ Ancak asıl amacının yanında üyeler arasında da ekonomik ve siyasi işbirliğini geliştirmek için kurulmuş olan bu pakt fazla uzun ömürlü olmamıştır. Irak'ta ihtilal sonucu yaşanmış olan iktidar değişikliği bölgeyi komünizm etkisinden kurtarmak ve üye devletlerarasında ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirmek için "kurulmuş olan Bağdat Paktı'nın işlevselliğini yitirmesine neden olmuştur. Türkiye-İran arasındaki

¹²⁶ Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, İstanbul, 1987, s.147-187.

¹²⁷ www.zaman.com.tr/2003/02/10.

ilişkiler bu pakta üye olmaları nedeniyle bu paktın çerçevesinde gelişme" göstermiştir. . Bağdat Pakti'ndan Irak'ın 24 Mart 1959 yılında ayrılmasından sonra Bağdat Pakti isim değişikliğine gitmiş ve adını CENTO olarak değiştirmiştir. Türkiye'de gerçekleşmiş olan 27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonra yönetime el koyan Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yapılan açıklamada 'NATO'ya ve CENTO' ya bağlıyız denilmiştir.

1964 yılına geldiğimizde CENTO'dan sonra "Türkiye, İran ve Pakistan kendi aralarında Temmuz 1964'te 'Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği Örgütü- Regional Cooperation for Development' teşkilatını kurmuşlardır. Bu teşkilatın amacı; ilgili ülkeler arasında ortak amaçlı projeler hazırlamak, turizm, ulaşım, ticaret, bankacılık, doğalgaz ve petrol ile kültürel alanlarda işbirliğini sağlamaktır. Ancak istenilen sonuçların hiçbiri gerçekleşmemiştir."¹²⁸ Daha sonra bu teşkilat 1985 yılında İran'ın isteği üzerine 'Economic Cooperation Organization- Ekonomik İşbirliği Örgütü' adını alacaktır.

Türkiye-İran ilişkilerine yeniden bakacak olursak, 1960 yılında darbenin öncesinde dönemin Başbakanı Adnan Menderes'in Sovyetler Birliğine gideceğini açıklaması ABD tarafından hoş karşılanmamış ve ABD, Ortadoğu'nun Sovyetlere karşı savunması için Türkiye merkezli politika yerine İran merkezli bir politikaya doğru yöneliş başlamıştır. Bu durum, Türkiye-İran ilişkilerini de etkilemiştir. İran, 1979'DA CENTO'dan ayrılana kadar geçen 18 yıllık süre içinde Türkiye'nin menfaati aleyhine çalıştığı görülmektedir. ABD'den almış olduğu destekle Türkiye'nin ekonomik kalkınmasına engel olmaya çalışmış, Türkiye Hükümetleri ile yapmış olduğu anlaşmalara rağmen İran, doğalgazının, Türkiye üzerinden dış ülkelere pazarlanmasını son anda iptal etmiştir.

II.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 sonrasında 1965'te yapılmış olan seçimlerden sonra iktidara gelmiş olan Adalet Partisi Ortadoğu'da bulunan Müslüman ve Arap ülkeleriyle çok yakın bir ilişkinin ortaya çıkabileceğinin sinyallerini vermiştir. "AP hükümetinin önceki

¹²⁸ Saray, a.g.e., s.133.

hükümetlerden temel farkı, Ortadoğu politikasını sadece Batı politikasının bir türevi olarak algılamamak ve bölgedeki ilerici hükümetlerle de ilişki kurmak olmuştur."¹²⁹

Bu arada 5 Haziran 1967'de üçüncü olan Arap -İsrail Savaşı'nın başlaması üzerine Türkiye, diğer Arap-İsrail Savaşlarından çok farklı bir tutum sergileyerek Arapları destekleyen bir konum içerisine girmiştir.

Bu arada, Türkiye-İran ilişkilerine baktığımızda Pehlevi hanedanının son döneminde Türkiye-İran ilişkileri olumluydu. Buna rağmen arada uzlaşmazlık konularının bulunması sebebiyle ilişkiler belirli bir düzeyin üstüne çıkmamıştır. Bu konular, "İran'ın Irak'taki Kürt muhalif grupları desteklemesi, İran'ın bölge'de lider konuma gelmek istemesi, İran'ın CENTO'nun SSCB karşısında yetersiz kaldığı inancı, İran'daki monarşi ile Türkiye'deki Demokrasi uyumsuzluğu, İran ile Türkiye arasında ekonomik işbirliğinin sonuçsuz kalması."¹³⁰

Bu arada 12 Mart 1971 tarihinde Türkiye'de yaşanan darbe sonrasında ortaya çıkan ara dönemde Türkiye'nin Arap ve İslam ülkeleriyle ilişkilerine kısa sürede olsa bir mesafe girmiştir. "Mart 1972'de Cidde'de imzaya açılan İslam Konferansı Yasasını Türkiye imzalamamıştır. Çünkü ara dönem hükümeti laiklik ilkesine uygun olmayan maddeler olduğunu göstermiştir. Bu nedenle de imzalanmamıştır."¹³¹ 12 Mart 1971 ara rejimi AP Hükümetinin çok yönlü politikasından vazgeçerek Türkiye'nin dış politikasını ABD'ye çevirmiştir. "12 Mart Dönemi Ekim 1973 seçimleri ile sona erince, demokrasiye geçen Türkiye, gerek Ecevit başkanlığında kurulan hükümetler boyunca gerekse Milli Cephe hükümetleri boyunca Araplarla ve Ortadoğu'da bulunan Arap olmayan Devletlerle ilişkilerini belli bir düzeyin üstünde tutmaya çalışmıştır."¹³²

¹²⁹ Oran, a.g.e., Cilt I, s.788.

¹³⁰ Ibid, ss.801-804.

¹³¹ Ibid, s.793.

¹³² Ibid, s.795.

Bu arada 1960'ların başında Şah yönetimindeki İran hızlı bir silahlanma yarışı içine girmiştir. Nixon Doktrini¹³³ olarak bilinen Doktrinle ABD'nin desteğini alan İran bölgenin liderliğini üstlenmeye kendini aday olarak görmüştür. Ardından 1970'lere geldiğimizde İran Şah'ı amacını biraz daha büyütürken bölgenin süper gücü olmak için hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamıştır. İran'da bu gelişmeler yaşanırken; CENTO'ya üye devletler tarafından kurulmuş olan RCD (Regional Cooperation Development-Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği) ulaştırma ve iletişim alanında sağlamış olduğu ilerlemeye rağmen devletlerarasındaki dış ticaret hacmini fazla geliştirmiyordu. İran'ın açtığı ihalelerden Türkiye düşündüğü payları alamamaktaydı.

Bu gelişmeler yaşanırken; İran'da İslam Cumhuriyeti kurmak için faaliyete geçen Humeyni Nisan 1979'da bu amacına ulaşmış oluyordu. İran'da İslam Cumhuriyeti kurma çalışmaları dönemin Türk Hükümeti tarafından olumlu karşılanmış ve İran'da İslam Cumhuriyeti kurulmadan tanıyan ilk devletlerden birisi olmuştur. İran Şah'ının Ortadoğu'daki Kürtlere yönelik olan politikası ve onları destekler durumdaki faaliyetleri, Türkiye hükümetlerini rahatsız ediyordu. Bundan rahatsızlık duyan Türk hükümetleri yapılan devrim girişimine ve sonuçlarına olumlu yaklaşmışlardı. İran'da gerçekleşmiş olan darbeden sonra yeni kurulan İran hükümeti, 11 Mart 1979'da İran'ın CENTO'dan çekileceğini ilan etmiştir. Bunun üzerine CENTO, 16 Mart 1979'da sona ermiştir.

İran'da gerçekleşmiş olan Darbeden sonra dini lider olan Humeyni rejimini İran'a yerleştirmek için çalışmalar yapmıştır. Irak'ın 1979'da İran'a harp ilan etmesinden yaralanan Humeyni, devletin üst kademelerine kendi ekibini getirmiştir. Böylece Şii İslam Devriminin önünde artık hiç bir engel kalmamıştır. "İran'da bu olaylar yaşanırken Türkiye; 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra uygulanan ambargoların yaratmış olduğu maddi sıkıntılar, siyaset adamlarının kısır kavgaları ile uğraşıyordu. Bu olaylar

¹³³ 1969'da açıklanan ve "Nixon Doktrini" olarak bilinen yeni doktrin, ABD'nin bölgeye doğrudan müdahalesi yerine Ortadoğu ülkelerine artan şekilde askeri ve ekonomik yardım yapılması esasına dayanıyordu. Nixon Doktrini'ne göre ABD, Ortadoğu bölgesinin Sovyet tehdidine karşı savunulmasında önemli rol oynayacağı düşünülen İran ve Suudi Arabistan'a olağanüstü önem vermekteydi. Bu plan uyarınca ABD, bu devletlere 1979 yılına kadar daha fazla sayıda silah satmaya devam etti. Ayrıntılı bilgi için bkz: Yıldız, Yavuz G. (1993). "Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm".Sabahattin .Şen (Ed.), Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu. İstanbul: Bağlam Yy.

sonrasında Türkiye kendi içerisinde hem ekonomik ve hem de sosyal açıdan bir darboğaza sürüklenmiş ve ardından 12 Eylül 1980'de ordu yönetime el koymuştur."¹³⁴

Gerek 12 Eylül yönetimi olsun, gerekse sonrasında kurulmuş olan hükümetler İran'da meydana gelen olayların kendi iç sorunları olduğunu söylemişlerdir. Ancak İran'da gerçekleşen İslam İnkılâbı; Türkiye'de memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak sonradan; İran'da kurulan İslam Cumhuriyeti; kendi rejimini Türkiye'de de kurmak istemiş ve bu olay neticesinde iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir.

II.I.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1980-1990 döneminde, Türkiye-İran ilişkileri ana hatlarıyla İran-İrak Savaşı çerçevesinde gelişme göstermiştir. 1958'te Irak'ta gerçekleşen darbe sonrasında monarşinin yıkılmasından sonra İran ile Irak arasındaki ilişkiler bozulma evresine girmiştir. Irak'ta gerçekleşen darbe sonrasında sol eğilimlerin ağırlık kazanması İran'daki yönetim tarafından hoş karşılanmamıştır. "İran, bu tarihten sonra 1961'den beri Irak'ın başına zaman zaman dert olan Kürt ayaklanmalarını desteklemiştir."¹³⁵ 1968 yılında Saddam Hüseyin'in darbeden sonra yönetime geçmesi sonrasında Irak yönetimi; Kürdistan Demokrasi Partisi lideri Molla Mustafa Barzani ile anlaşmaya yaparak Kürt Sorununun bertaraf etmiştir. "Ardından Irak'ta darbeden sonra kurulan Baas Rejimi, Sovyetler Birliği ile 1972 yılında anlaşma yaparak bu ülkeden silah almıştır, bu durum sınır komşusu İran tarafından tepkiyle karşılanmıştır."¹³⁶

1974 yılında Irak ile Kürtler arasında çarpışmalar olmuş, yenilen Kürt gruplar kaçarak İran'a sığınmışlardır. Bunun üzerine İran Hükümeti kendisine sığınan Kürt grupları, silahlandırarak Irak'a geri göndermiştir. Böyle olunca; Irak'ta çarpışmalar uzun zaman sürmüştür. "İran-İrak hükümetleri birbirleriyle Kürtleri kullanarak çarpışır hale gelmişlerdir. İran-İrak arsında devam eden bu gerginlik sürerken, 1975 yılında OPEC'in Cezayir'de toplantısı vardı, Cezayir Başbakanı'nın da araya girmesiyle İran-İrak arasındaki anlaşmazlığa son veren bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla İran-İrak

¹³⁴ Saray, a.g.e., s.137.

¹³⁵ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.125.

¹³⁶ G. Lenczowski, *The Middle East in the World Affairs*, London: Cornell University Press, 1980, s.107.

sının yeniden çizilmiştir; İran, Irak'a karşı Kürt grupları desteklemekten vazgeçmiştir. 1979 yılına kadar İran-Irak arasında gerginlik yaşanmamıştır, "Ancak 1979 yılında İran'da Ayetullah Humeyni'nin İran Şahım devirmesiyle İran Irak ilişkileri yeniden bozulmaya başlamıştır."¹³⁷ İran'da yönetime geçen Humeyni ve onun kurmuş olduğu rejim Irak'ta rahatsızlık vermeye başlamıştır. "Çünkü hancının %40'ı Şii olan Irak'ı İran'da kurulmuş olan Şii rejimi tehdit ediyordu. Ayrıca Humeyni, İran'da yönetimi eline geçirdikten sonra yaptığı konuşmalarda komşu ülkelerdeki Şiileri ayaklanmaya çağırıyordu."¹³⁸ "Yaşanan olayların hemen arkasından Irak başbakanı, açıklama yaparak 1975 yılında Cezayir'de imzalanan, İran-Irak arasındaki anlaşmayı tanımadığını açıklıyordu."¹³⁹

Ardından bu olayları takiben, 22 Eylül 1980'de İran-Irak arasında 8 yıl sürecek olan savaş patlak veriyordu.¹⁴⁰ İran-Irak Savaşı sırasında; Mısır, Ürdün, Kuveyt ve Suudi Arabistan Irak'ı; Libya ve Suriye ise İran'ı desteklemişlerdir. Dönemin iki süper gücü olan ABD ve Sovyetler Birliği; İran'da gerçekleşen Humeyni rejiminden sonra İran'a soğuk davranmaya başlamışlardır. Özellikle Sovyetler Birliği; 1972 yılında yapmış olduğu anlaşma neticesinde Irak'a silah satmaya başlamıştır. ABD ise; Humeyni rejiminden sonra İran'da bulunan ABD temsilciliklerine karşı girişilen terörist saldırıların sonucunda İran ile ilişkilerini askıya almışlardır. Bu nedenlerden ötürü; İran-Irak Savaşı başladığı zaman ABD ve Sovyetler Birliği Irak'ı desteklemişler ve Irak'ın savaşı kazanmasını istemişlerdir. "İran-Irak Savaşı 20 Ağustos 1988'de Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararının bütün cephelerde yürürlüğe girmesi üzerine sona ermiştir."¹⁴¹

İran-Irak Savaşı sırasında Türkiye-İran ilişkilerine bakacak olursak Türkiye her iki taraf arasında arabuluculuk rolü üstlenmek için girişimlerde bulunmuş; ancak bundan bir sonuç alamayınca 'aktif tarafsızlık' politikası uygulamaya başlamıştır, ve savaş öncesi süren ilişkilerini savaş sırasında da bozmadan aynı şekilde devam ettirmiştir. "İran ve Irak; tarihler 1987'yi gösterdiğinde savaş sırasında kendi menfaatlerinin korunması için Türkiye'nin Tahran ve Bağdat Büyükelçilikleri'nden istemişlerdir."¹⁴² "Bu arada 1979'da

¹³⁷ Saray, a.g.e., s.153.

¹³⁸ Ibid, s.153.

¹³⁹ Robin Wright, In The Name of God. The Khomeini Decade, London, 1989, s.86.

¹⁴⁰ İran-Irak Savaşı ile ilgili ayrıntılı bilgi yukarıda anlatılmıştır.

¹⁴¹ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.28.

¹⁴² Saray, a.g.e., s.155.

İran İslam Cumhuriyetini kuran Ayetullah Humeyni ve diğer din adamları, hem Humeyni'nin sağlığında hem de ölümünden sonra geçen sürede İran'ı politik yönden istikrara kavuşturamamışlardır.¹⁴³ Humeyni'nin ölümünden sonra Cumhurbaşkanı olan Haşimi Rafsancani, İran'da sistemin oturması için radikal önlemler almışlar, ancak bu radikal tedbirlerde ülkenin politik ve ekonomik açıdan yeterli seviyede refaha ulaşmasında yeterli olamamıştır.

İran İslam Cumhuriyeti kurulduğu tarihten itibaren "Türkiye'ye, Atatürk'e ve laik düzene karşı olduklarını defalarca gerek saygısızca, gerekse diplomatik bir üslupla belirtmişlerdir. Humeyni asıl amacının; İslam Birliği'ni gerçekleştirmek olduğunu ve bunun içinde her türlü eylemin mubah olduğunu defalarca söylemiştir."¹⁴⁴ "Humeyni rejimi kurulduğu ilk günden itibaren Türkiye'ye ihraç edilmek istenmiş, bu çeşit politikalar bizim bazı politikacılarımız ve siyasi parti liderlerimiz tarafından sempati ile karşılanmış, İran'da duyulan bu sempatiden cesaret alarak Türkiye'ye yönelik kökten dinci faaliyetlerine devam etmiştir."¹⁴⁵

Bu arada; Türkiye'de baş gösteren ekonomik ve sosyal olaylar neticesinde 12 Eylül 1980 darbesi gerçekleşmiştir. Türkiye'de yapılan bu darbe İran'da hoş karşılanmamış ve çeşitli İran basınında bu darbe İran İslam Hareketine karşı yapılmış bir darbe olarak algılanmıştır. 1980-1983 yıllarında İran-Türkiye ilişkileri kopma noktasına gelmiş; ancak Türkiye'de sivil idare yönetime geçtiği zaman yeniden darbe öncesi seviyesinde devam etmiştir. İran ise; darbeden sonra kurulan sivil yönetim zamanının da kendi rejimlerini Türkiye'ye ihraç edebilmek için kökten dinci faaliyetlere girişmeye başlamışlardır. İran İslam Cumhuriyeti kendi rejimini diğer Müslüman alemine ihraç edebilmek ve İslam Birliğini kurabilmek ve kurulacak İslam Birliği'nin lideri olabilmek için terörist grupları desteklemekten geri kalmamış; 1980'li yıllarda Türkiye'nin büyük sorunundan olan PKK ve Hizbullah Terör örgütlerini desteklemiştir.

¹⁴³ N. B. Schahgaldion, *The Clerical Establishment in Iran*, RAND Corporation, Washington DC, 1989, s.47.

¹⁴⁴ Saray, a.g.e., s.157.

¹⁴⁵ Ibid, s.158.

II.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

1990-2001 döneminde Türkiye'de Koalisyon yılları etkili olmuştur. 1990'ların başında Türkiye-İran ilişkileri Humeyni'nin 1989'da ölmesi ve onun yerine Cumhurbaşkanlığına Haşimi Rafsancani'nin gelmesi Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. 1990'da dönemin Türkiye Başbakanı Yıldırım Akbulut'un, İran'ı ziyareti ilişkilerin olumlu havada seyretmesinin başlangıcı olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz gibi 1980-1990 yılları arasında Türkiye-İran ilişkileri; İran'ın kendi ülkesinde kurmuş olduğu İslam Cumhuriyetini bölgede diğer devletlere ihraç etmek istemesi ve İran'ın İslam Birliği'ni kurarak; bu birliğin lideri olma isteği sonucunda İran; Hizbullah ve PKK'yı desteklemiş ve sonucunda Türkiye-İran ilişkileri bahsettiğimiz dönemde inişli çıkışlı bir seyirde devam etmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye; İran'ın Devrim Muhafızları aracılığıyla PKK'yı desteklediğini bilmesine rağmen bu ülkede bulunan ılımlı İslamcıları zor durumda bırakmamak için İran'la ilişkilerini daha sıcak bir şekilde yürütmüştür. Refahyol Döneminin iktidara gelmesinden sonra; 1996'da dönemin başbakanı İslam ülkeleri ile ilişkileri daha da geliştirmek için Avrupa Birliği'ne benzer bir teşkilatın İslam Devletleri arasında da kurulabileceğini söylemiştir. Bunun hemen arkasından Türkiye'nin kuruculuğunu yaptığı sekiz Müslüman devlet arasında D-8 olarak bilinen 'Developing-8'¹⁴⁶ kurulmuştur.

Ancak bu dönemdeki Türk bürokrasisi İran'la ilişkilerin bu seviyede gitmesinden pek hoşlanmıyordu. Bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri İran üzerinde ve İran-Türkiye ilişkileri üzerinde bir gerginli yaratmıştır. "Özellikle 1996'da İsrail-Türkiye arasında, imzalanmış olan Askeri İşbirliği antlaşması İran-Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşması neticesinde bu dönemde İran'da Suriye ile ilişkilerini sıklaştırmaya başlamıştır."¹⁴⁷ Türkiye'de 1990'lı yıllarda Çetin Emeç suikasti gerçekleşmiştir. Bu suikastın İran'la olan bağlantısı üzerinde kamuoyu ciddiyletlenmektedir. Çetin Emeç; 7 Mart 1990'da öldürülmüştür. Bu olayın İran'la bağlantısı

¹⁴⁶ D-8 ya da diğer adıyla Developing-8 gelişmekte olan İslam ülkeleri arasında işbirliğini geliştirmek üzere kurulmuş teşkilatın adıdır. Türkiye'nin kuruculuğunu yaptığı D-8'in diğer üyeleri; İran, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Mısır ve Nijerya'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, a.g.e., Cilt II, ss.580-581.

¹⁴⁷ Tayyar Arı, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi, 1978-96*, 2. Basım, İstanbul, Alfa, 1996; s.143.

üzerine İran-Türkiye ilişkileri 1990'ların başında gerilmeye başlamıştır. İran; Türkiye'nin 1980'lerden beri sorunu olan gerek içte gerekse dışta Türkiye'yi zor durumda bırakan PKK sorununu alevlendirmekte ve PKK'ya destek vermekteydi. Ardından İran'da her yıl yapılan Kudüs gününe benzer bir gün Türkiye'de Ankara'nın Sincan kazasında düzenlenmiş ve bu toplantı sırasında İran Büyükelçisi'nin yaptığı Türkiye-İsrail ilişkilerini kınayan konuşması Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. "1997'nin Şubat ayında Ankara Sincan ilçesinde yapılan Kudüs Günü aşağıdaki şekilde cereyan etmiştir: Ankara ili Sincan Belediyesi Başkam Refah Partili Bekir Yıldız, İran lideri Ayetullah Humeyni'nin işgal altındaki Kudüs'ü anmak için 17 yıl önce başlattığı geleneği, Sincan'da düzenlediği bir toplantı ile sürdürdü. Yaklaşık 500 kişinin katıldığı Kudüs Gecesi'nde bir konuşma yapan Yıldız, turbam ve karayolu ile haccı savunurken, başörtüsünün Müslümanlar için "şeref sancağı" olduğunu ileri sürdü. Geceye, İran Büyükelçisi Muhammed Rıza Bagheri de katılarak, bir konuşma yaptı. Bagheri konuşmasında, Amerika ve İsrail'i düşman ilan ettiklerini belirterek, şeriat çağrısı yaptı."¹⁴⁸ Bu olayın hemen ertesinde Sincan'ın merkezinde tanklar gövde gösterisi yapmışlar; bir anlamda askerlerin tepkisini ortaya koymuşlardır. Hemen arkasından da 28 Şubat denilen diğer bir adıyla post modern darbe olarak nitelendirilen MGK toplantısı yapılmış; Refahyol hükümeti istifasını Cumhurbaşkanı'na vermiştir."¹⁴⁹ 28 Şubat 1997'den itibaren Refah Partisi siyasi arenada yok farz edildi; onun devamı olan FP(Fazilet Partisi) de yok sayılmıştır. Bu tarihte Türk Silahlı Kuvvetleri siyasete ağırlığını koyma metodunu değiştirmiştir. 28 Şubat süreci ile ağırlığını koyma şekli kurumsallaşmıştır. Çünkü eskiden ordu; yönetime gelir; etrafı düzenler ve bir süre sonra çekilirdi."¹⁵⁰

Bu arda Kudüs Günü'nden sonra; İran-Türkiye ilişkileri büyükelçilerin çekilmesiyle en yüksek seviyesine ulaşmıştır. "İlişkiler 1997'nin sonunda Mesut Yılmaz'ın Başbakan olması ile ilişkiler normale dönmüş ve büyükelçiler yeniden atanmışlardır." 1990-2000 döneminde İran-Türkiye ilişkileri gerek İran'ın Kemalist aydın cinayetleri arkasında olduğu iddiası gerekse Türk hükümetlerinin İran'daki yönetim şekline karşı yaptığı açıklamalar İran -Türkiye ilişkilerinin inişli çıkışlı bir seyir izlemesine neden olmuştur.

¹⁴⁸ www.byegm.gov.tr.

¹⁴⁹ www.hürriyetim.com.tr/tatilpazar/Türk/98/12/19/yazarlar.

¹⁵⁰ Oran; a.g.e., Cilt II, s.580.

Bu arda SSCB dağıldıktan sonra Türkiye ile İran arasında Ortadoğu'da ve Orta Asya'da model ülke olma yarışı başlamıştır. Ama durum uzun ömürlü olmamış; Rusya'nın bölgeye yeniden ağırlığını koyması ile İran ve Türkiye geri planda kalmışlardır. "Bu aşamadan sonra iki ülke arasında rekabet yerine Ortadoğu ve Orta Asya'da işbirliği görülecektir."¹⁵¹

11 Eylül 2001'den sonra Türkiye-İran ilişkilerinin seyrine baktığımızda; "Türkiye ile İran arasında özellikle terörizme karşı mücadele üzere kurulan ortak güvenlik mekanizmalarının önemi bir kat daha artmıştır. İki ülke geçtiğimiz yıllarda kurulan Türkiye-İran Yüksek Güvenlik Komisyonu, Ortak Güvenlik Komitesi ve sınır illeri valilerinin eş başkanlıklarında toplanan alt komiteler çerçevesinde güvenlik işbirliği alanında büyük mesafe kat etmiştir. Cumhurbaşkanımızın ziyaretinde bu mekanizmaların daha verimli çalışması için alınabilecek önlemler üzerinde durulmuştur. Cumhurbaşkanı Hatemi'nin İran topraklarında Türkiye'nin güvenlik çıkarlarına ters düşecek hiçbir faaliyete izin verilmeyeceğini teyit etmesi ve varolan mekanizmaları en etkin şekilde çalıştırılması konusundaki kararlılıklarını vurgulaması, bu bakımdan özel önem taşımaktadır. Cumhurbaşkanı görüşmeler sırasında bölgesel ve uluslararası konuları da ele almışlardır. Bu bağlamda, özellikle Irak'taki durumu değerlendirmişler ve Irak'ın toprak bütünlüğü ve ulusal birliğinin korunmasının önemini vurgulamışlar, BM Güvenlik Konseyi kararlarının gereğinin Irak tarafından yerine getirilmesi ve böylelikle Irak halkının sıkıntılarının biran önce sona ermesini temenni etmişlerdir. İki Cumhurbaşkanı ayrıca, Afganistan ve Orta Doğu'daki gelişmeler üzerinde fikir alışverişinde bulunmuşlardır."¹⁵²

İran-Türkiye ilişkilerinin genel hatlarını ve içeriğini yukarıda vermeye çalıştım; İran-Türkiye arasındaki ilişkilerin belirli dönemlerde gerginlik yaratmasının temel sebebi her iki devletin de birbirlerinin yönetim şekline korkulardır. Türk tarafı; İran'ı İslam rejimini Türkiye'ye ihraç etmek istemekle suçlamış; İran tarafı ise Türkiye'de Kemalist rejimi eleştirmekte ve bunun için her türlü yolu mubah saymaktadır. Ancak son dönemlerde İran'da ılımlı diyeceğimiz İslamcılar başa geçmesi Türk-İran ilişkilerini normale döndürmüştür.

¹⁵¹ Oran, a.g.e., Cilt II, s.583.

¹⁵² www.byegm.gov.tr.

II.II. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

"Irak'ta nüfusun %23'ünü Kürtler, %2'sini Farslar Lurlar, Türkler %12'sini, Ermeniler %2'sini oluşturmaktadır. Başkenti Bağdat olup 7.139.000 nüfusa sahiptir." ¹⁵³ Irak'ın nüfus yapısından sonra siyasi yapısına baktığımızda; Baas Partisi'nin siyasi arenada hakim olduğunu görmekteyiz. "İktidara ilk kez 8 Şubat 1963'te kanlı bir darbe ile Arap Milliyetçileri ile birlikte gelen Sosyalist Arap Baas Partisi; iktidarda bulunduğu yaklaşık sekiz ay zarfında ülkede terör havası estirmiş ve muhaliflerini kanlı bir şekilde tasfiye etmiştir. Ekim 1963'te iktidarın Nasırcı kanadı, bir iç darbe ile Baas Partisini iktidardan uzaklaştırdı." ¹⁵⁴

Baas Partisi; 1958 ihtilalinden sonra Komünistlerle girdiği sokak kavgalarında adını duyurmuştur. Baas Partisi ile ihtilalin Lideri ve Cumhurbaşkanı General Abdülkerim Kasım'ın aralarının açılması üzerine Baas Partisi Kasım'ı ortadan kaldırmak için militan gençlerden oluşan bir suikast timi oluşturmaya başlamıştır. Parti mensuplarından Hayrullah Talfah, sokak kavgalarına hevesli olan yeğeni Saddam Hüseyin adındaki gencin vurucu time meydana gelen bölünmeden sonra Tikrit Klanı mensupları cenahlardan birini ele geçirince, Saddam parti yönetimine yükselmiştir. 1968'de Saddam'ın da içinde bulunduğu Tikrit ağırlıklı cenah iktidara gelmiştir. Irak'ta bu sırada ortaya çıkan ve gelenekselleşen Orta Doğu iktidar piramidinin yapısına uygun bir yapı

¹⁵³ Başkenti Bağdat olup 7.139.000 nüfusa sahiptir. 18 il idaresi mevcuttur. Bunlar: El-Anbar, Basra, Mutanna, Kadesiye, Necef, Erbil, Süleymaniye, El-Tamim, Babil, Bağdat, Dohuk, Diyala, Zikar, Kerbela, Maysan, Musul, Selahaddin ve Wast'dır." Irak Parlamentosu, Devrim Komuta Konseyi ile birlikte yasama görevini yerine getirmektedir. Parlamento seçimleri 1980, 1984 ve 1989'da yapılmıştır. Rejimin en güçlü organı Devrim Komuta Konseyi'dir. Başkan ve Başkan Yardımcısı Devrim Komuta Konseyi'nin 2/3 çoğunluğu ile seçilir. Son seçimlerden 17 Ekim 1995'te Saddam Hüseyin oyların % 99'ını, Ekim 2002'de de % 100'nü alarak yeniden başkan seçildi. 250 üyeli meclisin 30 üyesi Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi temsil etmesi için Saddam Hüseyin tarafından atanır ve geri kalan 220 üye halk tarafından seçilir. En son parlamento üyeleri seçimi 2000'de yapıldı. Irak temelde dört bölgeden oluşmaktadır. Güneyde bir dini topluluk olan ve aslen nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii-Araplar, kuzeyde ve kuzeydoğuda etnik gruplar olan Kürtler ve Türkmenler, bu ikisinin arasında da nüfusta azınlık olan ancak yönetimi elinde bulunduran Sünni-Araplar bulunmaktadır. Tarih boyunca Sünnilerin Şii'lerden nüfus itibariye az olmasına karşılık iktidarda, Şii'lerinse muhalefette kaldığını görürüz. Resmi adı Irak Cumhuriyeti de olsa fiiliyatta diktatör bir rejim söz konusudur. Ayrıntılı Bilgi için bkz: www.patikalar.net/Irak , Harp Akademileri Komutanlığı, Türkiye-Irak İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Basımevi, Yeni Levent- İstanbul,1994,s.22.

¹⁵⁴ www.iraqitirkman.org.tr/siyasidurum.

oluşmuştur; (Başkan (diktatör) - Aile - Klan (aşiret) -İstihbarat ve Polis Gücü - Parti - Hükümet.)"¹⁵⁵

17 Temmuz 1968 darbesinden sonra oluşturulan Devrim Komuta Konseyi ve Hükümetin kilit yerlerinde bulunan Ahmet Hasan El-Bekir (Cumhurbaşkanı) Saddam Hüseyin, Hardan El-Tikriti, Hammad Şehab, Sadun Gaydan, Hayrullah Talfah, Salah Ömer Ali gibi isimlerin Tikrit Klanı mensubu olmakla birlikte, aynı zamanda aralarında akrabalık ve aile bağları da bulunmaktadır. Bu gruba yakın Sammarai Grubu ve onu temsil eden Abdulhalik Sammarai iktidarın ikinci yılında tasfiye edildiler. Daha sonra başka gruplar da tasfiye edilmiştir. "Tikrit Klanı diğer grupları tasfiye ettikten sonra, Klan mensubu diğer aileler tasfiye edilerek Saddam ailesi tek başına iktidarda kaldı. Özellikle 1979'da Saddam Bekir'i tasfiye ettikten sonra Saddam'ın mensubu olduğu Tikrit Klanının Albu-Nasır kolundan El-Mecid ailesi devlet yönetimine hakim oldu. Genellikle kanlı biten iktidar kavgasının ilk halkasında yer alan El-Gafur ve El-Hattab kolları tasfiye edilirken son halkasından bir önceki halkası ise El-Mecid ailesi içinde patlak verdi. Saddam'ın çocukları Kusay ve Uday; üvey amcaları, Barzan, Vatban ve Sebavi'den sonra 1995'te Ürdün'e kaçtıktan sonra özel bir af kararı ve bir takım güvenceler karşılığında 1996'da geri dönen enişterleri Hüseyin Kamil ve Saddam Kamil'i öldürmüşlerdir." 1996'dan itibaren iktidar kavgası ise, Uday ve Kusay kardeşler arasında devam etmektedir. İktidar kavgası şu ana kadar küçük kardeş Kusay Saddam'ın lehine gelişmektedir. Irak'ın istihbarat örgütlerini yöneten Kusay ise, Ağustos ayında alınan bir kararla Silahlı Kuvvetler Başkomutan Yardımcılığına atanmıştır. Hastalanan Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı İzzet İbrahim EL-Durinin yetkileri Kusay Saddam Hüseyin'e devredilmiştir. Ayrıca Saddam, aldığı gizli bir kararla acil olağanüstü durumlarda yetkilerini Kusay'a devretmiştir. Bu durumda ise, Kusay'a bir danışma heyeti yardımcı olacaktır.

Rejimin görünen çehresini Uday yönetirken; görünmeyen ve karanlıkta kalan iç kısmını, Kusay yönetmektedir Uday Gençlik Teşkilatları, Spor ve Olimpiyat Komiteleri, ülkenin ilk ve tek özel TV'si ve yine tek ve ilk özel Gazetesi Babil ile bazı kulüp ve dernekleri yönetmektedir. İstihbarat ve Güvenlik Teşkilatları, Cumhuriyet Muhafızları, Özel Koruma ve Saddam'ın Fedailerini gibi Örgütlerin yönetimleri ise peş peşe Kusay'a

¹⁵⁵ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

birakılmıştır. Ayrıca; Silahlı Kuvvetler Başkomutan Yardımcısı olmuştur. Kusay Saddam Hüseyin Irak'ın en yüksek yasama ve yürütme organı olan Devrim Komuta Konseyi Başkan Yardımcısı olmuştur. "Mayıs 2000'de Kusay Saddam Hüseyin Baas Partisi yürütme Konseyi üyeliğine ve Askeri Büro Başkan yardımcısı görevine getirildi. Bu görev Kusay'ı Silahlı kuvvetlerin yanı sıra ülkenin de iki numaralı güçlü adamı haline gelmesini sağladı. Ülkede babası Saddam'dan sonra tek söz sahibi olan Saddam'm küçük oğlu Kusay, Baas Partisini ülke yönetimine taşıyan 17 Temmuz 1968 ihtilalinden iki ay sonra doğmuştur. Bu dönemde babasını halk, Radyo Evinde Cumhurbaşkanı bildiri okurken arkasında onu kalaşnikofla koruyan fotoğraftaki kişi olarak tanıdı. Bu fotoğraf ilk yıllarda ihtilalin yıl dönümlerinde basında yayınlanırdı, daha sonraki yıllarda yayından kaldırıldı. Temmuz 1979'da Saddam, Cumhurbaşkanı Ahmad Hasan El-Bekir'i el aşağı edip yerine geçince, Bakan, Devrim Komuta Konseyi üyesi ve Baas Partisi üst düzey yöneticilerinden oluşan kırkın üzerinde kişiyi kurşuna dizmiştir. Saddam bu cinayete Baas Partisi'nin İl Teşkilatlarının temsilcilerini de çağırarak ve kendi arkadaşlarına ateş ettirmek sureti ile cinayete ortak olmuştur. O dönemde Muhaberatın Başkanı olan üvey kardeşi Barzan El-Tikriti'den oğlu Kusay'ı getirmesini istedi. Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Eğitim Alanındaki kurşuna dizme törenlerine 10 yaşındaki Kusay'da mangada yerini alarak katıldı ve canlı hedeflere ateş etmiştir. Aynı zamanda Güvenlik Servislerinin üst yönetimi olan Özel Güvenlik Teşkilatı Emnül Al-Alhas'ın başı olmuştur. "Formalite sınavlara girerek Siyaset ve Hukuk Bilimleri Fakültesinden mezun olmuş ve Devlet Güvenlik Konseyi Üyesi ve Sekreteri oldu. Babasından ve yönettiği örgütlerden aldığı güçle Konseyin söz sahibi ve en güçlü üyesi olmuştur." Saddam veya yerine hazırladığı oğlu Kusay, kurdukları ve emirlerindeki örgütlerle ülkeyi yönetmekteydi. Yönetim şekli ise, yukarıdan aşağıya (dikey) bir düzen takip etmemektedir, yan yana (yatay) şeklindedir. Sistemin temelinde ise, İstihbarat ve Güvenlik Örgütleri birbirlerini denetlerken, devlet yönetimindeki Baas Partisi'nin ve Hükümetin üstünde bir konumdadırlar. Karmaşık sistemin bir başka unsuru ise, Cumhuriyet Muhafızlarıdır. Dünyanın birçok ülkesinde törenler için kurulan ve genellikle bir alay düzeyinde olan bu birlikler, Irak'ta yaklaşık 60.000 personelden ve 11 tümeden oluşmaktadır. Nizami Ordunun üstünde olan bu birliklerin görevi, Saddam ve rejimini korumaktır. Buna ilaveten Özel Koruma diye bir örgüt vardır. Koruma amacı ile kurulan bu örgüt, genişleyerek hava unsuru ve zırhlı araç ve gereçlerle teçhiz

edilmiştir. Bu kuvvet halen Bağdat'ın savunma görevini üstlenmiş durumda, bir nevi acil müdahale gücü olarak görev yapmaktadır. 30.000 personelden oluştuğu söylenen bu birliklerin komutanlığını Kusay Saddam yapmaktadır. Kusay Saddam Hüseyin'in yönettiği bir başka güç ise, Uday Saddam Hüseyin'in kurduğu " Saddam'ın Fedaileri " örgütüdür. Bu örgüt Askeri -Milis karışımı bir düzen içinde örgütlenmiş, T 72 Tankları, Savaş Helikopterleri ve Uçaklarla teçhiz edilmiştir. Saddam Yönetimi, güvenmediği Silahlı Kuvvetleri (Orduyu), bu aşamada dış savunmada da ihtiyaç duymadığı için ihmal etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin (Ordunun) en temel ihtiyaçları bile karşılanmamaktadır. Mensuplarının hırpani kıyafetleri hemen göze çarpmakta, çoğu mensupları ise, mesai saatleri dışında başka işlerde çalışmaktadırlar. Buna karşılık Cumhuriyet Muhafızları, Özel Koruma ve Saddam'ın Fedaileri gibi teşkilatlara önem verilmektedir. Bir Cumhuriyet Muhafızı mensubu subay aynı derecedeki Ordu mensubu bir subaydan en az on kat fazla maaş almaktadır. Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılmaktadır ki sistem; darbe, halk ayaklanması ve iç karışıklıklara karşı koyacak şekilde organize edilmiştir."¹⁵⁶

İktidarı bir darbe ile ele geçiren Sosyalist Arap Baas Partisi, ülkede kanlı bir dikta rejimi tesis etmiştir. Irak'ta muhalefeti tasfiye operasyonlarından sonra, 1978'de Saddam Hüseyin'in, iktidarı paylaştığı eski Cumhurbaşkanı Ahmad Hasan Bekir'i uzaklaştırdıktan sonra başlamıştır. "Saddam Hüseyin kırkın üzerinde Baas Partisi Yöneticisini, Bakan, Devrim Komuta Konseyi üyesini Baas Partisinin diğer üyeleri ile birlikte kurşuna dizdirmiştir. Bu dönemden itibaren tasfiyeler artık günlük hayatın bir parçası oldu. Muhalefet veya siyasi görüş sahipleri canlarını kurtarmak için ülkeyi terk ettiler. Irak Muhalefetine yöneltilen en büyük suçlama birlik olamamalarıdır. Bu durumun nedenlerini anlamak için, Muhalefet ile ilgili operasyonlarda kullanılmak üzere gizli servislerinin emrine her yıl 1 milyar dolar tahsis edilmektedir. Sanırsız bu çarpıcı misal durumu kavramak için yeterlidir."¹⁵⁷ 1980 yılında Irak- İran Savaşı patlak verince, dağınık Iraklı muhalif gruplar Şam'da bir araya gelerek aylarca süren görüşme ve toplantılardan sonra Irak Yurtsever Milliyetçi Demokratik Cepheyi (IYMDC) kurdular. "Cephe aşağıdaki parti ve kuruluşlardan oluşmaktaydı:

¹⁵⁶ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

¹⁵⁷ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

- Milli Demokratik Türkmen Örgütü.
- Sosyalist Arap Baas Partisi (Saddam'a muhalif kanat).
- Kürdistan Yurtseverler Birliği.
- Kürdistan Sosyalist Partisi.
- Irak Komünist Partisi.
- Arap Sosyalizmi Hareketi.
- Irak Halk Kurtuluş Ordusu.
- Bağımsız Şahsiyetler.
- Sosyalist Birlik Partisi (Nasırcı Arap Milliyetçisi)."¹⁵⁸

"Şüphesiz bu cephede askeri güç KYB' de iken, siyasi güç Suriye merkez olması hasebi ile Sosyalist Arap Baas Partisinde idi. Kürdistan Demokrat Partisi (KDP), KYB'nin etkisi ile Cephe hareketi dışında tutulmuştu. KDP'nin baskısı Kürdistan Sosyalist Partisi ile Irak Komünist Partisi (IYMDC)'den ayrılarak KDP'nin önderliğinde Yurtsever Ulusal Demokratik Cephe (YUDC)yi kurdular."¹⁵⁹

Türkmenleri Muhalefet Hareketinde temsil eden Milli Demokratik Türkmen Örgütü (MDTÖ) ise; Türkmen Toplumunun sesini duyurması ve gelecekteki Irak yapılanmasında Türkmenlerin de yeri olduğunu ve Türkmenlere idari, siyasi ve kültürel hakların tanınması gerektiğini, bu hususlarında deklarasyon ve bildirimlerde yer almasını kabul ettirmesi bakımından fevkalade yararlı olmuştur. "Başka nedenlerle birlikte KDP - KYB ihtilafının, zaman zaman silahlı çatışmaya dönüşmesi Muhalefet Hareketini olumsuz yönde etkilemekteydi."¹⁶⁰

1983 yılında iki cepheyi birleştirmek için Libya devreye girdi. Libya'nın Başkenti Trablus'ta Libya, Suriye ve FKÖ temsilcilerinin himayelerinde iki cephe bir araya getirildi. Ancak bu girişim de, başka girişimler de başarılı olamadı.

¹⁵⁸ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

¹⁵⁹ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

¹⁶⁰ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

Bu toplantıda Irak'ın geleceği ile ilgili önemli bir belge kabul edildi. Türkmen Delegasyonunun direktmesi sonucu KDP, KYB ve diğer önemli taraflar imzaladıkları bu önemli belgede Türkmenlerin siyasi, idari ve kültürel haklarını kabul ettiler. Bu haklar bağımsız bir madde olarak ortak bildiride yer aldı. "Irak Muhalefeti'nin (Laik Muhalefet), özellikle 1986'da İran'ın Faw Yarım Adasını işgal etmesini kınamaları üzerine, Suriye Yönetimi ile aralan açıldı ve bu olay, bir bakıma da mevcut derin görüş ayrılıklarının su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Suriye'de bulunan Irak Muhalefeti zayıflama ve dağılma sürecine girdi. Milli Demokratik Türkmen Örgütü ise aradığı desteği bulamayınca faaliyetlerini askıya aldı. İran'da konuşlanan Muhalefetin tamamı İslami-Şii çizgide faaliyet gösterdi. Bu grupta bulunan önemli kuruluşlar aşağıya çıkarılmıştır:

- Dava Partisi.
- İslam Devrimi Yüksek Konseyi.
- İslami Çalışma örgütü.¹⁶¹

İslami partiler yukarıda anlatılan Cepheleşme hareketlerinin dışında kalarak Irak'ta propaganda, örgütlenme enformatik ve silahlı eylemler ile intihar eylemleri gerçekleştirdiler. Laik ve dini muhalefetin bir araya gelmesi ancak 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile gerçekleşti. Mart 1991'de Irak Muhalefeti Beyrut'ta toplandı. "Beyrut Kongresi " adı altında düzenlenen bu toplantıda pratik ve uygulanabilir kararlar alınamadı. Daha sonra çabalar neticesi Haziran 1999'da Viyana'da bir araya gelen bir Iraklı muhalif grup Irak Ulusal Kongresini (INC) kurdu. INC önemli Muhalefet Grupları tarafından boykot edildi. Yukarıda zikredilen İslami Partiler ve Suriye'deki Arap Milliyetçileri, bu toplantıya katılmadılar. Londra'da bulunan liberal gruplarla, Kürtlerin yanı sıra İslami partilerden koparak başka partiler kuran gruplar katıldı. Bu zayıf katılımı fırsat bilen Kürt Partiler Şelf Determinasyon hakkı elde etmek için harekete geçtiler. Kürtlerin kalabalık bir grupla katılacakları ve niyetleri ile ilgili Irak Milli Türkmen Partisi yöneticilerine bu konuda bilgi intikal etmişti. Daha önce 5 Mayıs 1992'de yapılan Kürdistan Parlamentosu seçimlerini boykot eden IMTP 'ye karşı olumsuz tavır içinde olan Kürt Partiler, katılacak bir IMTP Heyetinin engel çıkacağını

¹⁶¹ www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum

tahmin ederek harekete geçtiler. Alternatif Türkmen Delegasyonunu arayışına girdiler. Her şeye rağmen IMTP Heyeti bu toplantıya katılmayı başardı. Heyet İslami grupların desteğini alarak Kürt Partilerin önergesini engelledi. Viyana Toplantısına katılmayan diğer grupların katılımı ile INC Ekim 1992'de K.İrak'ın Selahaddin Kenti'nde toplandı. INC 1996'ya kadar faaliyetlerini K.İrak'ta devam ettirdi. 31 Ağustos 1996'da Irak Kuvvetlerinin Kuzey Irak'a düzenlediği baskında çok sayıda kayıp verdi, geriye kalanlar ise ABD'nin düzenlediği bir operasyonla Pasifik'teki Guam Adasına götürüldü. "Siyasi partiler ve bunların faaliyetleri büyük oranda sınırlandırılmıştır. Rejime muhalif olanlar arasında Baas Partisi'nden atılan/ayrılan üyeler, ordu yetkilileri, aşiretler, Şii radikaller ve Kürt gruplar en önemli baskı gruplarıdır. Kürt grupların arasında KDP ve KYP, Şii grupların arasında da El-Dava, İslami Çalışma Örgütü ve İslami Devrim Yüksek Konseyi önemlidir. Bir de hükümet kontrolünde Yeşiller Partisi vardır. İktidardaki parti Baas Partisi ve lideri Saddam Hüseyin'dir."¹⁶²

"Yasama erki tek kamaralı ulusal meclistir. Mecliste (El-Vatani) yukarda da söylendiği üzere 250 milletvekili vardır. Yargısal işlemler, özel dini mahkemelerde İslam Hukuku ve Medeni Hukuka göre çözülür."¹⁶³

Irak hakkındaki bu kısa bilgiden sonra; Türkiye-İrak ilişkileri Selçuklulara kadar götürülebilir. Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar; Türkiye-İrak dolayısıyla Türkiye-Ortadoğu ilişkileri İslam faktörü nedeniyle ılımlı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra gerçekleştirilmiş olan bir takım yenikler Arap dünyası tarafından hoş karşılanmamıştır. Lozan sonrası; Türkiye'nin Batı ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirme çabaları; Ortadoğu'da bulunan ülkelerin bağımsızlık savaşlarında bu ülkelere ilgisi kalması ilişkilerin kesilmesine neden olmuştur. Ancak bu dönemde Ortadoğu ülkelerinden Irak'la- Türkiye arasındaki ilişkiler gelişmeye başlamıştır. Özellikle bu dönemde Irak'ın; İngiliz işgali altında bulunması Irak ile ilişkileri diğer Ortadoğu devletleriyle olandan daha ileri götürmüştür.

Türkiye'de Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türkiye kendi içinde bir takım yenilikler yaparak kurduğu rejimi tam anlamıyla oturtmak istemiştir. Bu arada; dışarıdan gelen bir haber Türkiye açısından ve Ortadoğu ülkeleri açısından tehlike oluşturabilecek

¹⁶² www.iraqitirkman.org.tr/siyasidurum

¹⁶³ www.iraqitirkman.org.tr/siyasidurum

nitelikteydi. İtalya; 3 Ekim 1935'te Habeşistan'ı işgale başlamış ve 5 Mayıs'ta da ilhak ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine; Türkiye; bir yandan İngiltere ile işbirliğine girme yolları ararken; öte taraftan; Ortadoğu Devletleri ile de bir takım savunma tedbirleri alma gayretleri içerisine girmiştir. Bu sebepten dolayı Türkiye; Arap yarımadası ve Balkanlar tehlike altına giriyordu. Bu tehlikeye karşı; Balkanlar içinde Balkan Antantı oluşturulmuştur. Aynı şekilde Ortadoğu içinde de buna benzer bir antantın kurulması gündeme gelmiştir. "Bunun üzerine İran'ın girişimleri sonucunda 2 Ekim 1935'te Türkiye, İran ve Irak arasında üçlü bir anlaşma yapılmıştır."¹⁶⁴ Ancak bu anlaşma gerek Türkiye-İran arasındaki bazı meseleler ve İran -Irak arasındaki sınır uyuşmazlığı nedeniyle hemen yürürlüğe giremiyordu. "İtalya'nın artan tehditkâr tutumu nedeniyle aradaki sorunlar kısa zaman içinde çözülmüş ve 8 Temmuz 1937'te Tahran'da Mısır ve Afganistan'ın da katılımıyla aralarında anlaşma yapılarak Sadabat Paktı kurulmuştur."¹⁶⁵ Beş yıl için imzalanan bu anlaşma taraflar arasında dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi; Milletler Cemiyeti ve Kellogg Paktına bağlı kalmayı ve tarafların birbirlerinin iç işlerine karışmalarını öngörüyordu. "Sadabat Paktı'nın imzalanmasıyla kurulan Türk-Irak dostluğu, II. Dünya Savaşı'na kadar dostane bir hava içerisinde geçmiştir."¹⁶⁶

II. Dünya Savaşı başladığı sırada; Ortadoğu'da İtalya, İngiltere, Fransa, Amerika büyük nüfuz sahibiydiler. Türkiye ise II. Dünya Savaşı'nda tarafsız olmakla birlikte müttefiklerin yanında yer almıştır.

II. Dünya Savaşı sona erdiğinde İran, Irak, Türkiye, Mısır ve Afganistan arasına imzalanmış olan Sadabat Paktı geçerliliğini yitirmiştir. Ayrıca II. Dünya Savaşı iki süper güç meydana getirmiştir. Bunlardan biri SSCB; diğeri ise ABD'dir. Böylece dünyada iki kutuplu bir sistem hakim olmaya başlamıştır. Sovyet Rusya kendi rejimi olan komünizmi tüm dünyaya hakim kılma politikasına yönelmiştir. Bu da komünist düzene karşı olan Batı ve dolayısıyla dönemin diğeri süper gücü ABD ile mücadeleyi gerekli kılmıştır. "Sovyet Rusya savaş esnasında Türkiye ve Yunanistan hariç Balkan

¹⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., Cilt I, s.347.

¹⁶⁵ Documents on International Affairs, 1937, ss.531-533.

¹⁶⁶ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., s.116.

ülkelerini ele geçirmiş; savaştan sonra da Doğu Avrupa ülkelerine komünizmi yerleştirmiştir."¹⁶⁷

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken; Türkiye, Sadabat Paktı'nın II. Dünya Savaşı'nın sonlarında dağılmasından sonra, 1951'de NATO'ya girmiştir. Bundan sonra ABD'nin isteği doğrultusunda Türkiye, Fransa, İngiltere, Mısır ve ABD'nin katılımıyla Doğu Akdeniz'in ve Ortadoğu'nun Sovyet tehdidinden korunması için Ortadoğu Komutanlığı oluşturulmaya çalışılmış; ancak Mısır'ın teklifi reddetmesi üzerine gerçekleşmemiştir. "Bunun üzerine Amerika; Sovyetlerin Ortadoğu' da hâkimiyet kurma girişimlerine engel olabilmek için Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında bir müdafaa paktı kurulmasını teklif etmiş; söz konusu teklifin ilk halkasını, Türkiye ile Pakistan arasında imzalanan 'Dostluk ve İşbirliği Antlaşması' oluşturmuştur."¹⁶⁸ Bu oluşturulması istenilen pakt daha sonra Bağdat Paktı adını almış ve bu pakta daha sonra İran; Irak; İngiltere'de katılmıştır. "Irak, İran ve Pakistan Bağdat Paktım Ortadoğu'nun savunmasını sağlayacak bir örgüt olarak değil, kendilerine Amerikan yardımı sağlayacak bir örgüt olarak görmüşlerdir."¹⁶⁹ Irak'ta gerçekleşmiş olan 1958 darbesinden sonra; Irak paktan ayrılmış; bir süre sonra Bağdat Paktı CENTO'ya dönüşmüştür. Irak'ta gerçekleşmiş olan 1958 darbesinden 8 yıl önce kurulan İsrail'i Türkiye'nin tanınması Ortadoğu ve Arap dünyası içerisinde hoş karşılanmamıştır.

Bu arda komünizmin kendi topraklarında yayılma endişesi yaşayan Türkiye; Ortadoğu Bölgesinde bir savunma barajı kurulması konusunda çok istekli davranmıştır. Hemen arkasından gerçekleşmiş olan Bağdat Paktı'na en fazla tepki gösteren ülke Mısır olmuştur. "Mısır'ın o dönemdeki başkanı Nasır; Bağdat Paktı'nın Arap birliğini dağıtabileceğini söylemiştir."¹⁷⁰ Sovyetler Birliği ve Fransa'da bu pakta tepkiyle yaklaşan ülkeler arasındadır.

Ayrıca, Bağdat Paktı'nın yapan anlaşmayla; İngiltere'nin, Irak ile özel ilişkileri (Irak'taki hava üsleri gibi) bu anlaşmanın koruması altına girmiştir. Pakt içinde oluşturulmuş olan konseyin ikinci toplantısında İsrail-Mısır arasında Süveyş Savaşı çıkmıştır. Bunun yanı sıra Mısır'a İngiltere ve Fransa'da müdahale etmiş; ancak Sovyetlerin tehdidi ve

¹⁶⁷ Gönlübol, a.g.e., s.54.

¹⁶⁸ Saray, a.g.e., s.131.

¹⁶⁹ Mehmet Gönlübol, Haluk Ulman, a.g.e., s.288.

¹⁷⁰ Harp Akademileri Komutanlığı, a.g.e., Ek-3.

ABD'nin İngiltere ve Fransa'ya arka çıkmaması neticesinde bu savaş İngiltere ve Fransa açısından fiyaskoyla sonuçlanmıştır. "Bu savaş sonucunda Sovyetlerin Ortadoğu'da prestiji artmış ve Ortadoğu'da genişleyen Komünizm tehlikesine karşı dönemin ABD Başkanı Eisenhower; 5 Ocak 1957'de 'Eisenhower Doktrini' çerçevesinde bölgede komünizm tehlikesi içinde bulunan ülkelere yardım sözü vermiştir."¹⁷¹ 14 Temmuz 1958'de Irak'ta gerçekleşmiş olan darbeden sonra, Irak pakttan ayrılacak ve pakt CENTO adını alacaktır.,

Bu arada; Suriye ve Mısır 1 Şubat 1958 de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmişlerdir. Bunun üzerine benzer bir girişim Irak-Ürdün arasında da gerçekleştirilmiştir. Bu birleşme karan Mısır'ın sert tepkisine neden olmuştur. Aynca birliğe karşı Irak'ın kendi içinde bir muhalefet baş göstermiştir. Bu sırada bir de Arap dünyasında, başını Mısır'da 1952 darbesi ile Kral Faruk'u devirip ihtilalle işbaşına gelen General Nasır'ın çektiği, Pan-Arabizm (Arap Milliyetçiliği) dalgası başlamıştı. Irak bu tehlikeden korunmak için İngiltere'nin yardımına ihtiyaç duymuştur. "I. Faysal toplumunu Pan-Arabizm'den uzaklaştırarak yeni bir Irak kimliği oluşturmak istedi, Emir Abdülilah ve Nuri Said, Arap milliyetçiliğinden söz etse de herhangi bir Arap devleti ile birleşmekten kesinlikle kaçındı. Arap milliyetçiliğinin Nasır ile birlikte patlamasıyla ise 'Arap Irak' söylemine sarıldılar. 'Arap Irak' tanımında herhangi bir temel yoktu. . Sümer, Akad, Babil ya da Asur gibi Mezopotamya motifleri ise Irak'ı tanımlamaktan ve birleştirmekten çok uzaktı."¹⁷²

Bazen kendi halkına karşı güç kullanarak bazen İngilizlerden destek alarak karışıklıkları çözmeye çalışan Irak, 1958'de bir darbeye şahit oldu. Nasır tehlikesine karşın Nuri Said'in Lübnan'da herhangi bir karışıklıkta Batı dünyasının yanında müdahale etmek üzere Ürdün sınırına gönderdiği birlikler General Kasım komutasında Bağdat'a geri dönüp yönetime el koydu. Kral ve beraberindekiler darbeciler tarafından öldürüldü. Bu yeni cüretkâr hareket bütün Irak sorunlarını da su yüzüne çıkardı. Çoğunlukta olan ve en çok acıyı çeken Şiiler baskıdan, sarayın elitist politikalarından, yetersiz sağlık ve eğitim koşullarından ve açlıktan yakmıyor, Kürtler özerklik peşinde koşuyor, Sünniler ise Arap milliyetçiliğinden ve politikalarından kurtulmak istiyorlardı. Bu nedenlerle

¹⁷¹ Armaoğlu, a.g.e., s.138.

¹⁷² www.aksam.com.tr/arsiv/2003/02/22.

darbe geniş bir destek buldu. "28 Temmuz 1958 sabahından itibaren Irak'ta krallık yönetimi sona eriyor, Irak'ta yeni bir dönem başlıyordu. Osmanlı eyaleti olduğu son tarih olan 1918'den 1958'deki General Kasım darbesine kadar olan dönemde Irak'ın ulus olarak bütünleşme programı kocaman bir hezimetle sonuçlanmıştı. II. Faysal'ın öldürülmesinden sonra General Kasım darbesi ile beraber krallık da sona eriyor ve artık Baas Partisi ve Saddam'dan bahsetme zamanı geliyordu."¹⁷³ "Bu arada Lübnan'da baş gösteren iç karışıklar neticesinde dönemin Lübnan Cumhurbaşkanı Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istiyordu."¹⁷⁴

Bununla beraber bu darbe Batı'da endişe ile karşılanırken; Mısır ve Sovyetler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. "Irak ihtilalinden en fazla endişe duyan Türkiye olmuştur ve Bağdat Paktı tarafından yayımlanan ortak bildiride Irak'taki darbe milletlerarası bir haydutluk ve bir vahşet olarak tanımlanmıştır."¹⁷⁵ "Bu bildirinin hemen ardından; Türkiye 17 Temmuz'da Amerika'ya başvurup, Irak'a müdahaleye kararlığı olduğunu ve Amerika'nın da kendisine yardım etmesini istediğini bildirmiştir."¹⁷⁶ Türkiye'nin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi, dönemin süper güçlerinden olan SSCB'yi harekete geçirmiş ve Türkiye'ye muhtıra vererek böyle bir girişimin sonuçlarını karşılamak zorunda kalacağım belirtmiştir.

Bu gerilimden sonra ABD devreye girmiştir. " ABD; kendi inisiyatifiyle, Türkiye, İran ve Pakistan'a, Türkiye'nin Kafkaslar bölgesinden Hayber geçidine kadar olan 3.000 millik bir sınır bölgesinin savunma garantisini vermiştir."¹⁷⁷

II.II.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin; Irak'a yapmayı düşündüğü harekâttan Sovyetlerin tehdidi üzerine cayması sonucunda; Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri yeniden gergin dönemlerin yaşamıştır.

¹⁷³ Sandra Mackey, *The reckoning: Iraw and the legacy of Saddam Hussein*. New York: Norton, 2002, ss.218-222.

¹⁷⁴ D. F. Fleming, *The Cold War and its Origins, 1917-1960*, New York, Doubleday, 1961, Cilt II, s.921.

¹⁷⁵ Dwight D. Eisenhower, *Waging Peace, 1956-1961*, Garden City, N.J., Doubleday and Co., 1965, s.277.

¹⁷⁶ Ibid, s.277.

¹⁷⁷ Fleming, a.g.e., s.926; Bundan sonraki Türkiye-Irak ilişkileri ayrı başlıklar halinde aşağıda anlatılacaktır.

Bundan sonra Türkiye kendi içindeki ekonomik ve sosyal sorunlarla uğraşmak zorunda kalmış ve bunların içinden sivil idareciler çıkamayınca 27 Mayıs 1960'da asker yönetime el koymuştur. 1960'lı yıllar boyunca Türkiye'nin Arap devletleriyle ilişkilerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Uluslararası sitemde meydana gelen değişiklikler sonucunda; Türkiye Arap devletleriyle ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda kalmıştır.

1960'lar Arap devletlerinde de yapısal değişikliklerin meydana geldiği yıllar olmuştur. Özellikle; "Irak ve Suriye'de ordunun genç subayları tarafından ülkeyi geri kalmışlıktan kurtarmak amacıyla gerçekleştirilen darbeler geleneksel yapıyı sarsmaya başlamıştır."

Bu arada 1952'de Mısır'da başlayan gelişmeler; dönemin Mısır Başkam Nasır'ı Arap dünyasının lideri konumuna getirmiştir. 1960'larda kendisini sosyalist Arap milliyetçisi olan Baas Hareketi güçlenerek Irak ve Suriye'yi Nasır'ın etkisinden kurtarmışlardır.

Bu arada Türkiye'de yönetimi ele geçiren subaylar yayınladıkları bildiri de NATO'ya ve CENTO'ya bağlı olduklarını söyleyip; darbe karşında ABD'nin hareketi yanlış değerlendirmesinden korkmaktadırlar.

Türkiye; Irak'taki gelişmelerden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Irak'ta 1958 darbesini gerçekleştirmiş olan General Kasım; iktidarını güçlendirmek için SSCB'den, Türkiye'deki ve Irak'taki Kürtlerden destek alıyordu. Bu durum; Türk hükümeti açısından hoş karşılanmamıştır. Kürtlerin General Kasım'ı desteklemesi üzerine askeri yönetim Kürtlere karşı sert politikalar uygulamaya başlamıştır. Irak'ta Kasım'ın Kürtlere yönelik politikaları; Türkiye'deki Kürtlerde de bir kıpırdanma yaşanmasına sebep olmuştur ve bu durum başta Türkiye olmak üzere bölgede Kürt nüfusu barından ülkelerde de tedirginlik yaratıyordu. Kuzey Irak'ta bulunan Kürtler belirli bir süre sonra Molla Mustafa Barzani yönetiminde ayaklanmışlardır. 1932'de Irak'ın bağımsızlık kazanmasından sonra Irak yönetiminden bağımsızlık isteyen Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kuzey Irak Kürtleri bunu sık sık dile getirmeye başlamışlardır. General Kasım 1958 darbesiyle yönetime gelirken Kürtlerin desteğini almış ve Kürtlere bağımsızlık vereceğini söylemiştir. Ancak sözünü tutmaması üzerine; 1962'de Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürtler 1962'de ayaklanma çıkarmışlardır.

Bu arada; tarihler, 1963 yılını gösterdiği zaman; Baasçılar General Kasım'ı iktidardan uzaklaştırmış fakat aynı yıl içinde Baasçılar da iktidardan düşürülmüştür. Artık Irak bir ihtilaller ülkesidir. Baasçılar 1968 yılında ülkede tekrar iktidarı ele geçirmiş, devlet başkanlığını Ahmet Hasan El-Bekr üstlenmiş ve devletin bütün kademelerine Baas üyelerini yerleştirmiştir. Bu dönemde Saddam Hüseyin adında bir kişinin Irak Baas Partisi bünyesinde, Baas rejiminin en önemli figürü olarak göze çarpmıştır. Ayaklanmalar 1970'lerin ortalarına kadar aralıklarla devam etmiştir. Türkiye ise; gelişmeleri uzaktan incelemiş; ayaklanmaların General Kasım iktidarını zayıflatacağı için memnun oluyor; bir yandan da Türkiye Kürtlerinin de ayaklanma olasılığından endişe duymaya başlamıştır. Irak'ta ayaklanan Kürtler ve bunun Türkiye"deki Kürtlere yansımaları endişesi iki ülke arasındaki ilişkileri bu dönemde germiştir. "8 Temmuz 1962'de iki Irak savaş uçağının Türkiye ile olan sınırın geçerek Hakkâri yakınlarındaki Gerür kasabasını bombalaması üzerine Türkiye'nin tepkileri nedeniyle; Irak hükümeti olayın bir yanlışlık sonucu olduğunu ve bir daha tekrarlanmayacağını bildirmiştir."¹⁷⁸ Bu arada Irak hükümeti; Türk hükümetini ayrılıkçı Kürt grupların isyanlarını teşvik etmekle suçluyordu. Bunun üzerine karşılıklı suçlamalar ve karşılıklı askeri harekâtlardan sonra Sovyetler ve ABD'nin araya girmesiyle gerginleşen ilişkiler savaş cm, çıkmadan durdurulmuştur. Türkiye bu arada Talat Aydemir'in darbe girişimleri ile uğraşırken; Irak'ta gerçekleşmiş olan darbe girişimleri karşısında herhangi bir tepki de im, bulunmamış; kendi sorunlarıyla uğraşır bir hal almıştır. Bu arada Kıbrıs'ta bir takım olaylar meydana gelmiş ve Türkiye, tüm dikkatini Kıbrıs Sorunu üzerine yoğunlaştırmıştır. Ardından Kıbrıs Sorunu için Birleşmiş Milletler ve Bağlantısızlar Konferansında yapılan toplantılarda Arap ülkeleri; Irak'ta dahil olmak üzere Türkiye yanında yer almamışlardır. Türkiye bu toplantılardan sonra Ortadoğu'daki ülkelere yönelik olarak politikalarında önemli değişiklikler gerçekleştirmiştir. Ortadoğu'da bulunan devletlerle siyasal, ekonomik, kültürel ilişkilerini geliştirme yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, 1963-1964 Kıbrıs Buhranı, nasıl Türkiye'nin Amerika ve Sovyet Rusya ilişkilerinde büyük değişiklikler yapmış ise de; Türkiye'nin Arap Orta Doğusu ile münasebetlerinde de bir dönüm noktası olmuştur."¹⁷⁹

¹⁷⁸ Philip Robbins, Turkey and the Middle East, London: Royal Institute of International Affairs, 1991.

¹⁷⁹ Ömer E. Kürkçüoğlu, Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970, SBF Yayını No: 340, Ankara, 1972, s.134.

Türkiye'nin Arap devletlerine ve Irak'a yönelik olarak giriştiği bu politika değişikliği pek kolay olmamış; o dönemde Ortadoğu'nun lideri konumunda bulunan Mısır Başbakanı Nasır; olaya kuşku ile yaklaşmıştır. Türkiye'nin Ortadoğu politikasının değişmesine ilk olumlu tepki Irak'ta gelmiştir. 1966'da Türkiye'yi ziyaret eden dönemin Irak Başbakanı Adnan El Paçacı, Irak'la Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinden memnuniyet duyduğunu belirtmiş ve Kıbrıs'la ilgili olarak Türkiye'yi destekler vaziyette bir tutum takınmıştır.

Sonuç olarak birinci darbe döneminde yani 1960-1970 döneminde; Türkiye Batı'nın Ortadoğu'daki çıkarlarının koşulsuz temsilcisi olmadığını göstermiş; Bölgede kendine özgü çıkarları olduğunu gösteren davranışlar içerisine girmiştir. Bu dönemde Ortadoğu'da yaşanmış olan; Arap-İsrail Savaşları'nda; Türkiye; Arapları destekleyince; Arap Dünyası ve Irak'la ilişkilerde yumuşama dönemi başlamıştır.¹⁸⁰

II.II.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

12 Mart 1971'den başlayarak Türkiye 1973'e kadar ara rejim hükümetleri denilen hükümetlerle iç ve dış politikalarını sürdürmüştür. "12 Mart 1971 ara rejimi; AP hükümetinin 1965'ten beri sürdürmekte olduğu çok yönlü dış politikadan uzaklaşmış ve başta haşhaş ekim yasağı olmak üzere Türkiye'nin yüzünü yeniden Batı'ya çevirmiştir."¹⁸¹ Dolayısıyla Türkiye bu dönemde Arap ülkeleri ve Irak'la arazma mesafe koymuştur.

Bu arada çok sıcak bir gelişme yaşanmış; "Irak'taki Baas İktidarı ile Kürtler arasında; Kürtlere özerklik haklarının verilmesini öngören 11 Mart Anlaşması'nın görüşmeleri başlamıştır."¹⁸² 11 Mart 1970'de Moskova'nın; Saddam'a Kürtlere özerklik tanınması konusunda ikna etmesi üzerine, anlaşma imzalanmıştır. "Anlaşma Maddeleri; 1) Kürtler yoğun olarak yaşadıkları Kuzey Irak'ta özerlik sahibi olacaklardır. 2) Merkezi

¹⁸⁰ Bu dönemdeki Türkiye- ABD ilişkilerinin bozulmaya başlaması üzerine Türkiye çok yönlü bir dış politika izleme kararı almıştır. Bu dönemle ilgili bilgiler; 1962'de yaşanan Küba Füze Krizi ve 1963-1964'deki Kıbrıs Sorunu başlıkları altında anlatılmıştır.

¹⁸¹ Davut Dursun, **Ortadoğu Neresi**, İnsan Kitabevi, İstanbul, 1995, ss.78-80.

¹⁸² www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/04.

hükümette temsil edilecekler ve başkan yardımcılarında biri Kürt olacaktı. 3) Kuzey Irak'taki üç petrol bölgesinin denetimi 1974'den itibaren Kürtlere bırakılacaktır."¹⁸³

11 Mart 1970'de bu anlaşmanın imzalanmasından sonra Sovyetler Birliği, Irak'la 9 Nisan 1972'de 15 yıllık Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması imzalanmıştır. Bunun yanı sıra Suriye ve Irak'taki Baas iktidarları SSCB ile yakın ilişkiler içine girmeye başlamış; Bu anlaşma ve aradaki yakınlaşma ABD'nin müttefikleri olan İsrail ve İran'ı ve dolayısıyla Türkiye'yi rahatsız etmiştir. Bu dönemde Irak'la ilişkiler Irak'taki iktidarın SSCB ile yakın ilişkiler içine girmesi nedeniyle bozulmuştur.

Bu arada; 6 Ekim 1973'te başlayan dördüncü Arap-İsrail Savaşları neticesinde Türkiye; Arapları destekleyen tavrını tekrar etmiştir. Bu dönemde Türkiye; 1973'deki Arap-İsrail Savaşı'nda ABD uçaklarının İncirlik üstünü kullanarak İsrail'e yardım etmesine izin vermemiştir. Bu arada; Dünya'da 1973'te dünya piyasasında petrol krizi baş göstermiş; Türk ekonomisi de bundan olumsuz etkilenmiştir. OPEC üyesi ülkelerin petrol fiyatlarını yükseltmesi nedeni ile dünya da bir petrol krizi baş göstermiştir. Ancak; Türkiye, Arap-İsrail savaşında Arapları destekleyen tutumu sebebiyle OPEC ülkeleri, Türkiye'nin petrol ihracı kısıtlamalarından bağışık tutacağını açıklamıştır.

Bu yapılan açıklamanın ardından; 3 Ocak 1977 yılında Irak-Türkiye arasında Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı antlaşması imzalanmıştır. 3 Ocak 1977'de başlayan hattan; Türkiye petrol gereksinimlerinin üçte ikisini karşılamıştır.

¹⁸³ Oran, a.g.e., Cilt II, s.787.

Bu arada tarihler 1979 yılını gösterdiğinde; Irak'ta yeniden bir darbe olmuş ve Irak'ın 20 yılına hükmedecek olan Saddam Hüseyin¹⁸⁴ Irak Başbakanı olmuştur.

Bu olaylar olurken 1979'da Ortadoğu'nun bir diğer ülkesinden gelen haber; Ortadoğu'daki siyasal dengeleri altüst edecektir. 1979'da İran'da İslam inkılâbı gerçekleşmiş; bu durum ABD'nin, Türkiye, Mısır ve İsrail'e dayanarak Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma planlarını yürürlüğe koymasına neden olacaktır. Ardından; Türkiye'de 12 Eylül 1980 Darbesi gerçekleşmiş ve bu darbe Türkiye'nin böyle bir planda sorunsuz yer almasını sağlarken; Türkiye, 1965'ten beri uygulamakta olduğu çok yönlü dış politikasından vazgeçmiş; Washington eksenli dış politikasına geri dönüş yapmıştır.

Sonuçta; Türkiye'nin bu dönemde ABD ile ilişkilerinin bozulması, Türkiye'yi çok yönlü bir dış politikaya itmiş; ancak bu da 12 Eylül Darbesi ile son bulmuştur. Bu bağlamda Türkiye; Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı anlaşmasını imzalayarak 1973'teki petrol krizinden en az etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Bu dönemde Irak ile olan ilişkilerimiz ise; Türkiye'nin Arap-İsrail Savaşında Arapları destekler konumunda olmasından ötürü; olumlu bir şekilde yol almıştır.

II.II.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Bu dönemde Türkiye-Irak ilişkileri; Irak-İran Savaşı altında gelişme göstermektedir. Bu dönemde Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri darbesi yaşanmıştır. "Türk diplomasisi terör, darbe, demokrasiye dönüş konularıyla meşgulken, Türkiye'nin doğusu 'İran Devrimi'ne

¹⁸⁴ 1937 yılında Tikrit'te dünyaya gelen Saddam'ın siyasetle tanışıklığı ilk gençlik günlerine kadar uzanıyor. O günlerde kendini, Arap dünyasına egemen ulusçu-özgürlükçü ve anti emperyalist rüzgara kaptıran Saddam, genç yaşlarda Baas Partisi'ne katıldı. 1956 yılında başarısız bir darbe girişiminde bulundu. Monarşinin sona ermesinden ardından Başbakan Abdül Kerim Hassam'ı öldürmek için oluşturulan bir suikast örgütünün içinde önemli bir rol oynadı. Ancak bu olay açığa çıktı ve Saddam ülke dışına kaçmak zorunda kaldı. 1963 yılında Baas Partisi iktidara gelince ülkesine geri döndü. Bu sırada kuzeni Sacide ile evlendi ikisi erkek üçü kız beş çocuğu oldu. Ancak geçen yıllar Baas Partisi ile arasındaki farklılıklar derinleşmeye başladı. Çatışmalar iyice sertleşince Saddam hapse atıldı. 1968 yılında yapılan darbe Saddam'ı da hapisten kurtardı. Parti içinde hızla yükselen Saddam, taviz vermez kararlılığı ve sertliği sayesinde Baas'ın en önemli yapılarından olan Devrim Konseyi Kurulu'na girdi. Zamanla konumunu iyice pekiştirdi ve Başkan Ahmed Hasan Bekri iktidarının perde arkasındaki asıl güç kaynağı oldu. 1979 yılında ise bir darbeye iktidara el koyarak 'perdeyi indirdi'. İlk iş olarak da muhaliflerine karşı acımasız bir 'imha' kampanyası başlattı. Ayrıntılar için bkz: www.hurriyetim.com.tr, www.aksam.com.tr/arsivi/aksam/2003/02/25/yazidizi/yazidizil

tanık oldu. 13 Ocak 1979'da Şah Rıza Pehlevi'nin ülkesini terk etmesinden sonra, İran Devrim Konseyi kuruldu. 31 Mart 1979 yapılan referandum sonucu, 'İran İslâm Cumhuriyeti' ilân edildi.¹⁸⁵ Artık İran'da, dünyanın yabancısı olduğu bir rejim iş başına gelmiş oldu. İran'da İslam Cumhuriyeti'nin kurulması, hassas dengeler olan Ortadoğu'da yeni bir dönemi başlattı.

Eylül 1980, Türk dış politikasının dikkatini, henüz başlayan ve yıllarca devam edecek olan İran-İrak Savaşı'na çevirdi. Türkiye'nin doğusundaki iki büyük komşusu savaşa tutuşmuştu. İçte ve dışta önemli sıkıntılar yaşayan, ekonomik zorluklarla boğuşan ve uluslararası platformlarda yalnız bırakılma tehlikesini yaşayan Türkiye, şimdi de yanbaşındaki savaşın kendisine sıçraması endişesiyle karşı karşıya kaldı.

İran-İrak Savaşı'nın gelişim aşamalarına bakacak olursak; Irak'ta 1958 darbesi'nden sonra kurulmuş olan Baas rejimi ile İran arasındaki ilişkiler düzgün gitmemiştir. "1972'de Irak ile SSCB arasında bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalanmış ve hemen arkasından Irak yönetimi SSCB'den silah alımına başlamıştır."¹⁸⁶ Bu durum ve imzalanmış olan antlaşma İran tarafından pek memnuniyetle karşılanmamıştır. 1974'te; Irak kuvvetleri ile Irak Kürtleri arasında; Kuzey Irak'ta silahlı çatışmalar başlamış ve zamanla bu bir iç savaşa dönüşmüştür. Bir süre sonra bu olaya İran'da karışmış ve Irak kuvvetleri ile çarpışan Kürtlere silah ve malzeme sağlamaya başlamıştır. "İran-İrak arasında gerilen ilişkiler 6 Mart 1975 de, bir anlaşma yapılarak ve Şat-ül Arab nehri sınırının yeniden tespit edilmiştir. İran'da bu anlaşmayla Kürtlere yardım etmekten vazgeçmiştir."¹⁸⁷

1979'da İran'da gerçekleşmiş olan darbeye Şah devrilmiş ve Şah'ın yerine geçen Humeyni zamanında İran-İrak ilişkileri kötüye gitmeye başlamıştır. İran'da 1979'da kurulmuş olan Şii rejimi Irak yönetimi açısından bir tehlike arz ediyordu; çünkü Irak'ta bulunan halkın pek çoğu Şii kökenliydi. Ayrıca; Humeyni; yönetime gelir gelmez bölgedeki tüm ülkelerdeki Şii halklarını ayaklanmaya çağırmıştır. Bu gerginlik sonucunda; Saddam Hüseyin 1975 yılında yapılan anlaşmayı tanımadığını açıklamıştır.

¹⁸⁵ Henry Kissinger, *Diplomasi*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s.766.

¹⁸⁶ Armağlu, a.g.e., Cilt I, s.773.

¹⁸⁷ İran-İrak'la Egemenlik Haklarını Savunmak için Savaşıyor, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı, 1980, ss.27-28.

Humeyni rejimi ile Irak arsındaki ilişkilerin bozulmasının bir diğer nedeni ise; Kürt meselesidir. "İran'da Şah'ın devrilmesi ve buna ilaveten otoritenin yok olması sonucunda Irak hükümetinin takibinden kaçan Kürtler; İran'da kendilerine yakın olan kentlere sığınmışlardır. Bunun için Irak hükümeti; Irak Kürtleri ile İran Kürtleri arasındaki ilişkileri kesmek için; İran'ın Sanandaj bölgesindeki Kürt köylerini bombalamaya başlamıştır."¹⁸⁸ Irak'la İran bu olaylar neticesinde savaşa başlamışlardır.

Batı'nın Türkiye'ye karşı soğuk tutumu, Türkiye'yi yeniden dış politikada denge siyasetine yönelmeye itti. Bu yeni yaklaşım neticesinde, Batı'da yalnızlığa itilmek istenilen Türkiye, 1980'li yıllarda uzun zamandır ihmal ettiği bir bölge olan Ortadoğu'ya yöneldi. Bu yıllarda Ortadoğu ve İslâm ülkelerindeki gelişmeler, daha yakından takip edilir oldu. "Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri nezdindeki bu yeni politik yaklaşım ve açılımı girişimleri; İran-İrak Savaşı'nda 'Aktif Tarafsızlık Politikası ' olarak kendisini gösterdi. Türkiye'nin izlediği bu politika savaşın her iki ülke tarafından takdirle karşılanırken, savaşın iki ülkeyle de ticari ilişkilerin gelişmesine yol açmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerle gerçekleştirdiği dış ticaret hacmi, 4 milyar dolar düzeyine erişti."¹⁸⁹ Türkiye'nin; İran-İrak Savaşı'nda izlemiş olduğu aktif tarafsızlık politikası, İran ve Irak hükümetleri tarafından olumlu karşılanmıştır. Bu dönemde Türkiye; İran-İrak arasındaki savaşın bitmesi için arabuluculuğa soyunmuş; ancak belirli bir süre sonra iki devletin savaşa girmesini istemesi nedeniyle aktif tarafsızlık politikasına yeniden dönüş yapmıştır. Yine bu dönemde Irak Türkiye'ye karşı Kürt gerillalarının faaliyetlerine karışmaz iken Irak Kürtleri üzerinde kimyasal silah kullanarak yok etme taktiği gütmüştür. "O sırada İran'la savaşın Saddam, Kürdistan Yurtsever Birliği güçlerinin İran'ın yardımıyla sınıra 11 km. uzaktaki Halepçe'nin denetimini ele geçirmesine cevaben, bölgeyi ağır bombardımana tabi tutmuştu. Peşmergelerin geride kadınları ve çocukları bırakıp dağlara çekilmesini takiben, 16 Mart 1988 günü öğleden sonra Irak uçakları, beş saat boyunca Halepçe'ye kimyasal bomba yağdırdı. Saldırıda Kürt kaynaklara göre dörtte üçü kadın ve çocuk, 5 bin kişi öldü, 7 bin kişi yaralandı."¹⁹⁰ Tarihe Halepçe Katliamı olarak geçecek bu olaydan sonra Irak'ta bulunan Kürtler; Türkiye sınırına akın etmişlerdir. Hatta bu dönemde Irak Başbakanı; Saddam Hüseyin;

¹⁸⁸ Armaoğlu, a.g.e., Cilt I, s.776.

¹⁸⁹ Oral Sander, **Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri: Türk Dış Politikasının Analizi**, Der Yayınları, 1994, s.420.

¹⁹⁰ www.radikal.com.tr/veriler/2003/03/17haber

Türkiye'ye Kürtleri yok etme çağrısında bulunmuş; ancak bu çağrı Türkiye tarafından reddedilmiştir.

II.II.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

1990'lara geldiğimizde; Irak; İran'la olan savaştan sonra silahlanmasını hızlandırmıştır. Zaten savaşta da ABD başta olmak üzere tüm Batılı devletler; Arap ülkelerinin çoğu Irak' desteklemişlerdir; çünkü İran'da 1979'da gerçekleşmiş olan darbeden sonra kurulan hükümet kurmuş olduğu rejimi bütün komşularına yaymak ve Ortadoğu'da tek hakim güç olmak için her türlü eylemi kullanmışlardır. Bunun için İran-İrak Savaşı'nda dünyadaki pek çok devlet tarafından Irak desteklenmiş; başta ABD olmak üzere bu savaş sırasında pek çok devlette Irak'a silah sağlamışlardır. "Bu dönemde kimyasal silahların hammaddesinin sağlanmasında ve imal edilen tesislerin kurulmasında Almanya'nın; Irak'a yardımı olmuştur."¹⁹¹ Bu arada hiç bir ülke; Irak'ın bu silahlanma saldırı için kullanacağından şüphelenmemiştir.

Bu arada, 1990 yılında Bağdat'ta yapılan Arap Birliği Zirvesi'nde dönemin Irak Başbakanı Saddam Hüseyin; bazı birlik üyesi devletlerin fazla üretim gerçekleştirdiğini ve bunun için de petrol fiyatlarının düştüğünü söylemiştir. Fakat bu tespit; Arap Birliği üyesi diğer devletler tarafından fazla ciddiye alınmamıştır. Savaş bittiğinde; Irak'ın Kuveyt'e olan borçları çoğalmıştır. Irak bu borçların ertelenmesini Kuveyt'ten istemiştir; ancak Kuveyt bunu kabul etmemiştir. Bu borcun bir bölümü de Batılı Devletleridir. Batı'da bu durum karşısında Irak hükümetine pek ilgili davranmamıştır. "Bunun üzerine Saddam Hüseyin 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreterliği'ne bir memorandum vermiştir."¹⁹² Bu memorandum'la Irak, Kuveyt'i; kendisini ağır bir zarara uğratmakla suçlamaktaydı. Bunun üzerine; Kuveyt hükümeti yapılan suçlamaları reddetmiştir. Ayrıca Kuveyt sorununun Arap Birliği tarafından ele alınmasını istiyordu ve ardından Birleşmiş Milletlere başvurması Irak ile Kuveyt arasındaki sorunu daha fazla gerginleştirmiştir. Bu olayların yanı sıra; "27 Temmuz 1990'da Cenevre'de toplanan

¹⁹¹ Armaoğlu, a.g.e., Cilt

¹⁹² International Herald Tribune, 4 Ağustos, 1990.

Arap Birliği zirvesi, petrol fiyatlarını arttırmış; bu yeni fiyatlarla Irak'ın Temmuz-Aralık 1990 geliri 3 milyar dolar artış göstermiştir."¹⁹³

Bu arada; Irak'la Kuveyt arasındaki ilişkilerin gerginleşmesi sonucu iki devlet arabulucularında araya girmesi sonucunda; Temmuz 1990'da Cidde'de bir araya gelmişlerdir. Ancak; Irak'ın Kuveyt'e ait olan Rumelya petrol bölgesi ile Warbah ve Bubiyan adalarını Irak'a vermesini istemesi ve son olarak ta Kuveyt'e olan borcunun silinmesini istemesi üzerine görüşmeler yarıda kalmıştır. Bu olaylardan hemen sonra Irak; Kuveyt'i işgal girişimine başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi bütün dünyada tepki ile karşılanmış; Birleşmiş Milletler acil toplantı yaparak almış olduğu 660 sayılı karar neticesinde Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten hemen ve şartsız çekilmesini istemiştir. "Diğer taraftan ABD başta olmak üzere; İtalya, Fransa, Japonya ve İngiltere; Irak'ın kendi ülkelerinde olan bütün malvarlığını dondurma kararı almışlar ve buna ek olarak Irak'ın eline geçeceği endişesiyle; Kuveyt'in; kendi ülkelerindeki bütün malvarlığını dondurma kararı almışlardır. Çin ise daha barışçı bir yol kullanılmasını tavsiye ederken; Irak'a silah satışını da durdurmuştur."¹⁹⁴

Türkiye ise; İran-Irak savaşında uygulamış olduğu aktif tarafsızlık politikasını bir kenara bırakarak; "ABD'nin yanında yer almış ve Irak'ın Kuveyt'i işgalinin kabul edilemez bir durum olduğu ve Kuveyt'i boşaltarak; Irak'ın Kuveyt'e işgalden önceki haklarını geri vermesi gerektiğini belirtmiştir."¹⁹⁵ Türkiye; İran-Irak Savaşı'nda uygulamış olduğu aktif tarafsızlık politikasından yararlar sağlamış; iki ülkeyle olan ticaret hacmini geliştirmiştir. "Kerkük Yumurtalık petrol boru hattı Irak-İran Savaşı döneminde yapılmış; İran'la olan ticaretinin toplam hacmini de 2 milyar dolara çıkarmıştır."¹⁹⁶ Irak tarafından beklenmeyen bu tepki karşısında; Irak hükümetinden Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan hemen Türkiye'ye gelerek Güvenlik Konseyi'nden çıkabilecek olan ekonomik ambargo kararı karşısında Türkiye'nin olumlu oy kullanmamasını istemiştir. "Türkiye'nin bunu reddetmesi üzerine; Irak; I. Kerkük ve Yumurtalık petrol boru hattının tamamını kapatmış; ikincisinin de seviyesini %30

¹⁹³ International Herald Tribune, 4 Ağustos, 1990.

¹⁹⁴ International Herald Tribune, 4 Ağustos, 1990.

¹⁹⁵ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.59.

¹⁹⁶ Ibid, s.59.

oranında düşürmüştür."¹⁹⁷ Bunun üzerine; Türkiye; hemen karşı bir cevap vererek petrol boru hatlarını kapattığı duyurmuştur. Bu olayların hemen arkasından dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal; TBMM'de grubu bulunan parti liderlerini Körfez Krizini görüşmek üzere Çankaya'ya çağırması; ancak Erdal İnönü ve Süleyman Demirel buna katılmıştır.

Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi de askeri harekâta gerek olmadan bazı tedbirler alma yoluna gitmiştir. Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararlar; Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yollarla çıkmasını sağlamak içindir; ancak; alınan bu tedbirler; Irak'ın Kuveyt'ten çıkmasına yardımcı olmamıştır. "Savaş 17 Ocak 1991 sabahı 02.00'da başlamıştır."¹⁹⁸

Ayrıca bu savaş sırasında Türkiye; Irak'ta olası bir Kürt Devleti kurma girişimlerini engelleyebilmek için; Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu sırada Kuzey Irak'taki Kürt liderlerinden Celal Talabani ABD'ye giderek Kürtlerin geleceğinin ilişkin görüşmeler yapmıştır. Bu sırada dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal; PKK'nın Kuzey Irak'taki etkinliğini kırmak için, Kuzey Irak'taki Kürt liderleriyle; Genelkurmay'a ve MİT'e haber vermeden iletişime geçmesi ve onlarla görüşme talebinde bulunması Ankara'da büyük yangılara sebep olmuştur. Milliyet Gazetesi yazarlarından Hasan Cemal; bu olayı şöyle anlatmaktadır. "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ben de dahil olmak üzere bir grup gazeteciyle çıkmış olduğu dış gezilerden birinde; Kürt liderlerin Ankara'ya geldiği haberini uçakta almış olduk ve ben hemen Turgut Özal'a dönerek durumun doğruluğunu öğrenmek istedim ve Özal'ın cevabı; ne var bunda bu kadar paniğe kapılacak; herkes iletişime geçiyor ve bu da bizim güvenliğimiz açısından tehlike oluşturuyor; bari ben iletişime geçiyim de bu tehditleri en az seviyeye indirmiş olayım."¹⁹⁹ Bu arada Kuzey Irak'ta baş göstermiş olan Kürt ayaklanmaları neticesine Irak orduları isyanı bastırmak için sert tedbirler uygulamaya girişmişlerdir; bunlardan kaçan çok sayıda Kürt; Türk sınırına dayanmış; Türkiye başlangıçta sınırları kapattıysa da sonra uluslararası kamuoyundan gelen baskı neticesinde sınırları açmak zorunda kalmıştır. "Bu arada Türkiye, 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991'de Kuzey Irak'a üç harekât yapmıştır; bu harekât bölgedeki Kürt grupları tarafından büyük tepkiyle

¹⁹⁷ Tercüman Gazetesi, 4 Eylül 1990.

¹⁹⁸ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.65.

¹⁹⁹ Hasan Cemal'in 4 Mayıs 2004 tarihinde Koç Üniversitesi'nde yaptığı söyleşinden alınmıştır.

karşılanmıştır."²⁰⁰ Bu harekâtlara gösterilen uluslararası tepkiler son derece sert olmuştur.

Tarihler 1992'yi gösterdiğinde; Türkiye-Suriye ve Irak tarafından oluşturulan üçlü teknik komite; Suriye'nin Başkenti Şam'da toplanarak; Su sorununu tartışmışlardır. Ancak; Türk tarafının; hükümetle görüşmek istemesi üzerine bir sonuç alınamamıştır. Ardından Kuzey Irak'ta bir Kürt federe devleti kurmak için bütün altyapılar hazırlanmış ve Türkiye'nin buna karşı çıkmasını engellemek için; Irak'lı Kürt liderler PKK'ya yönelik politikalarında değişiklik yapmak zorunda kalmışlardır. "4 Kasım 1992'de Erbil'e giden dönemin Jandarma Kuvvetleri Genel Komutanı Eşref Bitlis, Kürt yönetimiyle bir anlaşma yaparak; Türk Birliklerini bölgeden çekmiş ve karşılığında Kürt tarafından PKK'nın Türkiye'ye geçmesine izin vermeyecekleri güvencesini almıştır."²⁰¹

1993 yılı Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ve Kürtlere yönelik politikasında önemli değişikliklerin başlangıcı olmuştur. Özal'ın ölmesi; Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'na gelmesi ve ardından da Tansu Çiller'in Başbakan olması politikadaki aktörlerin değişmesine ve bununla beraber dış politikanın da değişmesine neden olmuştur. Tansu Çiller zamanında Kuzey Irak'a büyük bir harekât yapılarak PKK'ya ağır bir darbe vurulduysa da tam sonuca ulaşmadan harekât sona ermiştir. "1991-1993 arasında gücünün doruğuna çıkan PKK, 1993'te Türkiye'nin askeri çözüme dayalı bir politika izlemesi kararından sonra sürekli güç kaybediyor; ama askeri olarak yıprandıkça ağırlığı siyasallaşma politikasına kaydırıyor ve kendisine destek olan Kürdistan Yurt Severler Birliği Partisi'ni (KYP) ele geçiriyordu."²⁰² Bu dönemde yapılan harekâtlar Irak'ın sınırları dahilinde olduğu için Irak'tan sert tepkiler geliyor; Saddam Hüseyin bu çeşit harekâtların savaş nedeni sayılacağını söylemiştir.

Bu arada; PKK'nın kendi içinde bölünmeler başlamış; örgütün ikinci adamı olan Semdin Sakık; kaçarak; KYP'ye sığınıyor ve örgütün kuruluş zamanındaki ideolojisi olan Marksist İdeoloji kan kaybetmeye başlıyordu.

²⁰⁰ Oran, a.g.e. ,Cilt II, s.555.

²⁰¹ Ibid, s.558.

²⁰² Ibid, s.564.

Türkiye'nin dış politikası açısından bu gelişmeler yaşanırken; iç politika açısından duruma bakacak olursak; 1996 yılında genel seçimler olmuş ve Refah Partisi ile Doğru Yol Partisi'nin kurmuş olduğu koalisyon iktidara gelmiştir. Refahiyol hükümeti Araplarla bozulan ilişkilerin yeniden düzeltilmesi gerektiğini söylemiş ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yolu aramıştır. 1996 seçimlerinin sonuçları ve oluşan iktidar; uluslararası kamuoyu açısından hoş karşılanmamış; Ortadoğu ve Arap Devletleri'ne karşı olan politika değişikliklerine tepkiyle yaklaşmıştır. Ve ardından Refahiyol iktidarı döneminde yaşanan iç politikadaki gelişmeler nedeniyle 28 Şubat 1997'de post modern darbe olarak nitelendirilen darbe oluyor; Refah Yol İktidarının sonu geliyor ve Mesut Yılmaz azınlık hükümeti başa geçmiştir. 28 Şubat kararıyla gelişen dönemde Irak'la ilişkilerimiz donma noktasına gelmiş; ancak Mesut Yılmaz'ın Başbakan olmasıyla ilişkiler yine olumlu seyrine dönmüştür.

Sonuç olarak bu dönemde Irak-Türkiye ilişkileri Körfez Savaşı bağlamında ve Kuzey Irak'ta bu dönem içinde yoğun faaliyette olan PKK sorunu bağlamında gelişme göstermiş ve Körfez Savaşı ile birlikte; ilişkilerimiz gerginleşmeye başlamış; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sınır ötesi harekâtlarıyla da Saddam Hüseyin'in tehditkâr sözleri nedeniyle donmuş; ancak ve Mesut Yılmaz Başbakan olduktan sonra ve Abdullah Öcalan'ın yakalanması ve ardından PKK'nın önemli ölçüde güç kaybetmesiyle ilişkiler eski seviyesine dönmüştür.

Bütün bunlar olurken; ABD Ortadoğu'daki dengeleri kendi lehine çevirebilmek için; elinde bulunan tüm kartları buna Kürt kartı da dahil olmakla birlikte kullanmış ve bölgede üstünlük sağlamıştır. Tarihler 11 Eylül 2001'i gösterdiğinde; ABD'de terör saldırıları meydana gelmiş; ABD önce Afganistan'ı sonra Irak'ı vurmuş ve 22 yıl süren Saddam Hüseyin iktidarının sonunu getirmiş; ama kendisi çok büyük bir bataklığın içine girmiştir. ABD'nin ikinci kez Irak'ı vurmasının amacı ise; kendi eliyle ortaya çıkarmış olduğu Saddam Hüseyin'i devirerek; onun yerine Irak'ta; Afganistan'da kendine yakın yönetimler kurarak bölgedeki güç dengelerini ve petrol akışını takip etmek; uzaktan Çin'in büyümesini ve Hindistan'ı kontrol etmek istemesidir.

II.III. TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Suriye; Osmanlı İmparatorluğu'nun bir vilayeti konumundaydı. Merkez tarafından atanmış bir vali tarafından yönetiliyordu. Birinci Dünya Savaşı sırasında; Suriye; Fransız işgaliyle karşılaşmıştır. "I. Dünya Savaşı Sırasında itilaf Devletleri kendi aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Osmanlı'ya ait olan toprakları paylaşmaya kâğıt üzerinde başlamışlardır. Ancak gerçekleştirilen anlaşmalar neticesinde İngiltere; çok istemiş olduğu Musul'u alamayınca; I. Dünya Savaşı sonunda antlaşmaları yeniden düzenleme isteğini diğer devletlere iletmiştir."²⁰³ Savaştan sonra İngiltere ve Fransa arasında 'Suriye İtilafnamesi' olarak tanınan İngiliz-Fransız ikili anlaşması yapılmıştır. "Yapılan antlaşma neticesinde İngiltere; Suriye'yi tamamen Fransızlara bırakacak; onun yerine Musul'u alacaktı. İngiltere; Arapların Fransızları istemeyeceğini bildiği için durumu kabullenmiş; görünüp; Fransız işgaline karşı Arapları kışkırtma yoluna gitmiştir."²⁰⁴ "Suriye; Eylül 1941'de bağımsızlığını kazanmış ve bağımsız bir devlet olarak dünya adasındaki yerini almıştır."²⁰⁵ Bu tarihten itibaren; Fransız güçleri Suriye'den ayrılmaya başlamışlardır ve Suriye; tam anlamıyla bağımsızlığını 17 Nisan 1946'da kazanmıştır.

1949'da Suriye'de askeri rejim gerçekleşmiş ve bu durum 1954'teki askeri darbeye kadar sürmüştür. 1958'de Suriye; Mısır ile birlikte Arap Birliğini katılmıştır. Eylül 1961'de Şam'da gerçekleşmiş olan darbeden sonra; Suriye Arap Birliği'nden ayrılarak; Suriye Cumhuriyeti'ni kurmuştur. 1963'te tekrar gerçekleşmiş olan bir darbeyle Suriye'de Baas Partisi egemenliğini kurmuştur. 1970'de gerçekleşmiş olan Kanlı darbeden sonra Hafız Esat yönetimi eline geçirmiştir. "1976 yılında Suriye; Lübnan başlamış olan iç savaşta Müslüman ve Dürzî grupları destekleyerek ve kendisi direkt çatışmaya girmeden; Barış Gücü Kuvvetleri'nin Lübnan'dan atılmasını sağlayarak; Sovyetlerin Batılı güçlerin Bölgeden atılması yolundaki isteğini gerçekleştirmiştir."²⁰⁶

²⁰³ Philip S. Khoury, *Urban Notables and Arab Nationalism, The Politics of Damascus 1860-1920*, London, 1985, s.83.

²⁰⁴ Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 3 Tarih Şubesi Yayınları No: 3, 2003, ss.21-22.

²⁰⁵ www.arab.de/arabinfo/syriahistory.

²⁰⁶ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, *Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994, s.13-15.

1980'li yıllara geldiğimizde İran-İrak Savaşı başlamış; uluslararası ilişkilerde sert iki kutuplu sistemin yerini iki kutup arasında yumuşamaya giden bir süreç izlemiş; Küreselleşme ve globalizasyon sürecinin etkileri yavaş yavaş görülmeye başlamıştır. İran-İrak Savaşı sırasında; Suriye'deki Baas Partisi lideri Hafız Esad İran'ı desteklemeye başlamıştır.²⁰⁷

Sonuçta; Suriye-Türkiye ilişkilerini etkileyen sorunlar şu şekilde sıralanabilir: "İrak'ın işgali ve bu işgalin sonucunda Şam ve Ankara'nın karşı karşıya kaldığı askeri, iktisadi ve siyasi sorunlar. Özellikle de Amerika'nın bölgeye yeniden şekil verme girişimleri. Bu alanda yaşanan en son gelişme, Amerika ve Avrupa'nın büyük Orta Doğu projesi oldu.

Arap-İsrail anlaşmazlığına yönelik tutumlardaki değişiklik ve Türkiye'nin bu alanda oynayabileceği rol. Ancak bu rolün hem olumlu hem de olumsuz yönleri olduğu anlaşılıyor. Çünkü 2000 yılında Suriye ve İsrail, bir barış anlaşması imzalamak üzereyken, Türkiye korkularını dile getirerek, İsrail-Suriye barışı sonrası dönemde, bölgesel rolü ve çıkarlarının etkilenmesinden çekindiğini bildirdi. Şimdi ise bir çelişki yaşanıyor ve Türkiye bugün bu iki taraf arasında arabuluculuk rolü oynuyor.

İran'ın bölgedeki rolü, kendisinin Türkiye'nin yanı sıra Arap ülkeleri ile olan ilişkilerinde ve Türkiye'nin Suriye ile Irak da dahil olmak üzere bütün Arap ülkeleri ile yakınlaşmasında belirleyici bir etken oluşturuyor. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu boyut, oynanacak rol, ekonomi ve ticaretin yanı sıra ticaret, taşımacılık, doğalgaz, elektrik, petrol ve su alanındaki büyük bölgesel projeler konusunda yarış noktasına varıyor. Buna bağlı olarak Washington, burada Türkiye'nin oynayacağı rolün İran'ın oynadığı rol karşısında denge unsuru olmasını istiyor.

Etnik azınlıklar sorunu, özellikle de Kürtlerin Türkiye, Irak, İran ve Suriye arasında dağılmış olması nedeniyle karmaşık bir sorun olan Kürt sorunu mevcut. Bu noktada Kürtlerin siyasal ve toplumsal haklar istemesi bu devletlerde korku uyandırıyor ve bu ülkelerden birinde Kürtlerin isteklerine kavuşmaları durumunda bunun diğer ülkelerde de benzeri isteklerin gündeme gelmesinden çekinilmiştir. Bu yüzden bu ülkeler, Kürtlerin özlemlerini sınırlandırmak için kendi aralarında işbirliği yapmaya özen

²⁰⁷ 1980'li, 90'lı ve 2000'li yıllardaki Suriye'deki değişim ve gelişimler; Türkiye ile olan ilişkileri bağlamında 3. Darbe ve 4. Darbe Dönemi'nde Türkiye-Suriye ilişkileri Başlığı altında anlatılacaktır.

göstermiştir. Oysa geçmiş dönemlerde bu ülkeler Kürt kartını birbirlerine karşı kullanmıştı. Öyle ki Şam ve Ankara arasında bu konuda yaşanan anlaşmazlık, 1998 yazında iki ülke arasında savaş noktasına kadar vardı.

Su anlaşmazlığı (Dicle ve Fırat), büyük su projeleri ve sınır anlaşmazlıklarının (İskenderun Sancağı ve Musul) yanı sıra ideolojik etkenler, Ankara'nın oynamak istediği rol, ekonomik ilişkiler ve diğer konular. Bütün bunlar iki ülke arasındaki ilişkileri etkiliyor. Bu konuların en belirgin özelliği, bunların anlaşmazlık ve sürtüşme konusu olduğu kadar işbirliği, diyalog ve uzlaşma konusu da olmasıdır."²⁰⁸

II.III.I. 1960-1970 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye-Suriye ilişkileri'nde önemli sorunlardan bir tanesi olarak gösterilen; Hatay Sorunu; Hatay'ın 1939'da anavatanına katılmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak; Suriye Devleti'nin; Fransız işgalinden kurtulmasından sonra Suriye; Hatay Sorunu'nu gündemde tutmayı ve buna bağlı olarak da illegal örgütleri destekleme yolunu seçmiştir.

Esasında Hatay Sorunu olarak bilinen sorun; I. Dünya Savaşı sırasında başlamıştır. Türkiye ve Suriye'yi işgal eden Fransa arasında sorun oluşturmuş; daha sonra bu sorun; Suriye- Türkiye ilişkilerinin temel yapı taşlarından biri olmuştur. " İngiltere ve Fransa I. Dünya Savaşı içinde gizli olarak imzaladıkları Sykes-Picot Anlaşması ile Ortadoğu bölgesini paylaşmışlardı. I. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, Sancak bölgesi Türk kuvvetlerinin kontrolünde bulunuyordu. Fakat Mondros Mütarekesinin maddeleri gereğince Osmanlı Devleti fiilen tarihe karışmış oluyordu." 9 Kasım'da İngiliz birlikleri Mondros'un 7.maddesine dayanarak İskenderun Sancağı'nı işgal ettiler, daha sonra yaptıkları gizli anlaşma uyarınca, bölgeyi Urfa, Antep, Adana ve Mersin'i de işgal etmiş olan Fransız birliklerine bıraktılar. 11 Aralık 1918'de Fransızlar İskenderun Sancağını işgal ettiler."²⁰⁹ Bunun olaylar üzerine; Türklerin Fransızlara karşı direnme hareketi başlamıştır. Sakarya Meydan Muharebesinden sonra; Fransızlarla 'Ankara İtilafnamesi' yapılmış ve Hatay Sancağı'nın kontrolü Suriye'ye bırakılmıştı. Ardından Avrupa'da bir takım

²⁰⁸ www.rizgari.org

²⁰⁹ www.istanbul.edu.tr/4.Boyut/dosyalar/Mustafa Mutlu

karişikliklerin olduğu zamanda Fransa; Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermiş ve Hayta Sancağı'nı da Suriye'ye terk etmiştir. Bunun üzerine Türkiye; Hatay Sancağı'na bağımsızlık verilmesi gerektiğini söylemiştir; Konu Milletler Cemiyeti'nin önüne gitmiş ve buradan çıkacak olan karara bırakılmıştır. Milletler Cemiyeti'nden çıkan karar neticesinde Hatay Sancağı işlerine bağımsız; Dışişleri'nde Suriye bağı olacaktı Burası Milletler Cemiyeti kontrolü altında bulunacak ve bu kontrol bir Fransız vasıtasıyla yürütülecekti. Bu durum; Fransa ile Türkiye arasında yapılan antlaşmayla garanti altına alınacaktı. Belirli bir aradan sonra Hatay Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu cumhuriyet; 939'da almış olduğu kararla Türkiye Sınırlarına katılmayı kabul etmiştir. Hatay'ın; Türkiye sınırları içerisine katılmasına; "Suriye partilerinden Kitle-i Vataniye, Şebender Partisi, Usbetül Amelül Kavmi gibi partiler yayınladıkları beyannameler, yayın organlarına verdikleri demeçler ile Milletler Cemiyeti'ne çektikleri telgraflarla durumu protesto etmişlerdir."²¹⁰ "Suriye bütün bunlardan sonra; 1944'de bağımsızlığını kazandıktan sonra yapancı temsilciliklere gönderdiği telgrafla Fransız Hükümeti'nin Suriye adına yapmış olduğu bütün anlaşmalara saygılı olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine; Türkiye'de; Suriye'deki ani politika değişikliğinden sonra; 1946'da Suriye Devleti'ni tanıyarak Şam'da büyükelçilik açmıştır."²¹¹ 1946'da Fransa'nın Suriye'yi tamamen terk etmesinden sonra; Suriye Hatay'a yönelik politikasında önemli değişiklikler yaparak; yapılan açıklamalarda, Türkiye'nin Hatay üzerindeki egemenliğinin illegal olduğu ve bu konunun tüm Arap Dünyasını ilgilendirdiğini belirtmiştir.

Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra bir darbeler ülkesi olmuştur. "1949, 1954, 1961, 1962, 1963, 1966 ve 1970 yıllarında birbirinden farklı darbeler gerçekleştirilmiştir."²¹² 1950 darbesinden sonra Suriye'de yönetimi eline geçiren Albay Hüsnü Zaim; Hatay Sorununun Türkiye-Suriye ilişkilerini engellemesine izin vermemiştir. 1950'de Hatay Sorunu yeniden canlandırılmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri yeniden gerilmeye başlamıştır.

Türkiye-Suriye ilişkileri bu evrede devam ederken; Ortadoğu'da 1956'da Süveyş nedeniyle sorun ortaya çıkmış ve bu sorun uluslararası arenada geniş yangılara sebep

²¹⁰ Umar, a.g.e., s.247.

²¹¹ Yusuf Sarıay, **Atatürk'ün Hatay Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998, s.424.

²¹² <http://ansar.de/Suriye>

olmuştur. Türkiye'nin Süveyş sorunu sırasında ve bu sorunun neden olduğu Mısır işgalini yapan İngiltere'ye ve Fransa'ya sert demeçler vermemeyi yeğlemesi üzerine; Araplar ve dolayısıyla; Suriye ile ilişkilerimiz bir kez daha gerginleşmiştir. Süveyş Bunalımından sonra; İngiltere ve Fransa bölgedeki etkinliklerini tamamen kaybetmişler; bunun üzerine bölgede bir otorite boşluğu meydana gelmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde hakim olan iki kutuplu sistem neticesinde; SSCB bölgedeki etkinliğini arttırmak için faaliyete girişmiştir. Bu durumdan ise; en çok rahatsız olan Bağdat Paktı devletleridir. Bunun üzerine pakt üyesi devletler; ABD'ye pakta katılması teklifinde bulunmuşlar; ancak bu teklif ABD tarafından reddedilmiştir. Ancak; Amerika Birleşik Devletleri, 5 Ocak 1957'de Eisenhower Doktrini'ni ilan ederek bölgede etkinliği SSCB'ye bırakmayacağını göstermektedir. Bu arada SSCB'de bölgede Sovyetlerin etkin olmasını isteyen Suriye ve Mısır ile ikili ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. "Ayrıca; 6 Aralık 1957'de SSCB ile Suriye arasında bir ekonomik ve teknik yardım anlaşması imzalanmıştır."²¹³ Ardından; Suriye yönetimi kendi içinde komünist eğilimli kişileri yönetim merkezlerine getirmiştir. Bunun üzerine; bölgede büyük bir endişe hakim olmaya başlamıştır. Irak, Ürdün ve Türkiye üçlü toplantı yaparak, durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır. Bu gelişmeler üzerine, ABD bölgeye yönelik bir açıklama yaparak; Suriye'nin komşularına yönelik saldırı girişimlerini hoş görmeyeceklerini belirterek bir anlamda Suriye'ye tehdit savurmuştur. Bu gelişmelerden sonra; dönemin hükümeti olan Menderes hükümet, Suriye sınırına asker yığmağa başlamıştır, bu gelişmeye ilk tepki SSCB'den gelmiştir. Bunun üzerine; Türk hükümeti ile SSCB ilişkileri gerilmiştir. ABD'nin Türkiye'yi korur vaziyette açıklama yapması üzerine, bu sefer iki kutuplu sistemde iki kutbun liderleri karşı karşıya gelmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine Suudi Arabistan; Ankara ve Suriye arasındaki ilişkilerini yumuşatabilmek için arabuluculuk görevine soyunmuştur. Ankara; bu arabuluculuk önerisini kabul etmiş; Suriye ise önce kabul daha sonra reddetmiştir. Bunun nedeni is; Suriye sorununun Birleşmiş Milletlerde görüşülmesini istemiştir. Konu BM'ye geldiğinde iki tarafında görüşerek sorunu halletmesi fikri benimsenmiştir.

Bu olayların ardından; 1 Şubat 1958'de Suriye ile Mısır birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyetini kurmuşlardır. Bu durum Türkiye-Suriye ilişkilerine de olumlu yansımış

²¹³ Oran, a.g.e., s.630.

ve Türkiye SSCB-Suriye ortaklığından ziyade Suriye-Mısır Birleşmesini kendi güvenliği açısından daha az zararlı bulmaktadır.

Ortadoğu açısından ve Türkiye-Suriye ilişkileri açısından bu dönemde yukarıda anlattığımız olaylar yaşanırken; ulusal platformda; durum daha karmaşıktı. Türkiye; kendi içinde ekonomik; sosyal ve siyasal problemlerle uğraşıyordu. 27 Mayıs sabahı Türkiye'de gerçekleşmiş olan darbe neticesinde yönetime ordu el koymuş ve arkasından yapılan açıklamada ABD'nin tepkisinden çekinildiği için; NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız açıklaması yapılmıştır. Türkiye'de gerçekleşmiş olan; bu darbenin arkasından, 1961 yılında Suriye'de de bir darbe meydana gelmiş; bu darbenin hemen ertesinde, Suriye'de yönetime el koyan ordu; 1958'de Mısır'la kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılmak istediğini söylemiştir. Türkiye ise; Suriye'de gerçekleşmiş olan darbeyi ve Suriye'nin Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma isteğini Suriye'nin kendi sorunu olduğunu belirtmiş ve "Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden sonra tanıyan ikinci devlet olmuştur."²¹⁴ Türkiye'nin Suriye'yi tanıması üzerine; Mısır çok sert tepki göstererek; Türkiye ile olan diplomatik ilişkilerini kesmiştir. "Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin 1961'de dağılması, anti-empyralist nitelikteki Arap milliyetçiliğini sarstı. Milliyetçi söylemlerin başarısızlığı Arap halkını dini söyleme sahip siyasi hareketlere itti."²¹⁵ Dini söylemlerin ortaya çıkması üzerine Türkiye'de Dahil olmak üzere bölge ülkelerini derinden etkilemiş ve dini siyasete alet eden partilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir takım illegal örgütlerin (Hamas, İslami Cihad, Hizbullah... vb) siyasal-toplumsal zemin bulmasına neden olmuştur.

Bu sırada Türkiye-Suriye İlişkileri'nde yeni bir sorun ortaya çıkmaya başlamıştır; bu yeni sorunun adı Su Sorunu'dur. "Türkiye'den doğan Fırat ve Dicle nehirleri Suriye ve Irak'ı geçerek Basra Körfezi'nden denize dökülmektedir. Lübnan'dan doğan Asi nehri ise; Suriye'yi aşarak Türkiye'ye girer ve Hatay ilinden Akdeniz'e kavuşur."²¹⁶ Türkiye'nin; Fırat ve Dicle nehirlerinden yararlanma çabaları; Irak ve Suriye'de daima bir tedirginliğe neden olmuştur. Türkiye'nin Keban Barajının yapımı sırasında Suriye ve Irak; projeye finansman olarak katkıda bulunacak olan uluslararası firmalarla görüşerek; kendilerinin izni olmadan böyle bir projeye başlanamayacağını belirtmişlerdir.

²¹⁴ Ibid, s.786.

²¹⁵ Yavuz Gökalp Yıldız, "'Iraklaştırma' Endişesi," *Akşam Gazetesi*, 24.03.2004.

²¹⁶ Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, a.g.e., s.37.

Türkiye'nin bu projesi engellenemeyince; ve uluslararası kuruluşlardan da bir sonuç alınamayınca; illegal örgütleri destekleme yoluna girişen Suriye; Türkiye'yi bu yolla projelerden vazgeçirme yolunu denemiş; böylece PKK ve Kürt Sorunu'nu kullanmıştır.

Bu arada Keban Barajı projesiyle ilgili olarak Türkiye; Suriye ile 1964'ün Eylül ayında toplantı yapmış; ve bu toplantı da sorun olan akarsuların kullanımının bir anlaşmayla karara bağlanması üzerinde durulmuştur. Bu görüşmeler üzerine; Irak tarafı; 1965'te üç ülkenin bir toplantı yapma fikrini ortaya atmış; bu fikir Türkiye tarafından reddedilmiştir. Bu olaylar olurken; 1967'de Arap -İsrail Savaşları patlak vermiştir. Süveyş Kanalı Bunalımından sonra; Mısır-İsrail ilişkileri bir müddet sakin geçmiştir. "1960'lardan sonra ikili ilişkiler içine gerilmiş; ve Mayıs 1967'te Mısır ve Suriye ile İsrail arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir. Bunun üzerine Mısır, Sina'ya asker yığmaya başlamıştır."²¹⁷ Altı Gün Savaşı olarak ta bilinen bu savaşlardan İsrail galibiyetle çıkmış; Araplar için bir hezimet olmuştur.

Bu savaşta; Türkiye'nin; İsrail'i değil Arapları desteklemesi; Türkiye-Suriye ilişkilerini de olumlu etkilemiştir.

Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken; Türkiye'de de sular durulmak bilmiyordu. Tarihler 12 Mart 1971'i gösterdiğinde ordu tarafından yeniden yönetime el konulmuş ve 1971'den başlayıp; 1973'e kadar sürecektir olan ara rejim dönemi başlamış oluyordu.

II.III.II. 1970-1980 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

12 Mart 1971'de ordunun yönetime yeniden el koymasıyla başlayan 2. Darbe dönemi; 1973'e kadar olan dönemde Nihat Erim'e kurdurulan hükümetlerle geçmiştir. Nihat Erim; ara rejim döneminde iki tane hükümet kurmakla görevlendirilmiş; arkasından Ferit Melen ve daha sonra Naim Talu'ya hükümeti kurma görevi verilmiştir. Türkiye; ara rejim dönemini kurulan dört hükümetle sona erdirmiş; 1973 Genel seçimlerinden sonra kurulan Bülent Ecevit hükümetiyle yeniden demokratik hayata geçilmiştir.

²¹⁷ Tolga Yarman, *Türkiye ve Ortadoğu, Düne ve Bugüne Kısa Bir Bakış, Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1993, ss.47-63.

1970'ler iki kutuplu sistemin devam ettiği; fakat özellikle 1970'lerin sonlarına doğru yumuşamaya başladığı dönemdi. Bu dönemde sert iki kutuplu sistemden yumuşak iki kutuplu sisteme geçiş söz konusudur. "Bunun nedenleri arasında iki tarafında içinde buldukları durumu kabullenmeleri ve her iki tarafta da nükleer silahların oluşturmuş olduğu yığılma dengesi."²¹⁸

Bu dönemde Ortadoğu ile Türkiye ilişkilerine bakacak olursak; Irak ve Suriye'de iktidara darbeler sonucunda Baas Partisi'nin gelmesi bu ülkelerle Türkiye ilişkilerini bozmuştur. Özellikle bu dönemde Su sorunu nedeniyle Suriye-Türkiye ilişkileri gerginleşme evresine girmiştir. Türkiye; 1971-1980 döneminde 1960'lar boyunca uygulamış olduğu çok yönlü dış politikasına son vererek; yeniden dış politikasını ABD eksenli dış politika haline dönüştürmüştür. Ancak; 1974'te yaşanan Kıbrıs Barış Harekâtı ve bu harekâtın arkasından ABD tarafından Türkiye'ye uygulanan ambargo ve bu olayın öncesinde ABD etkisiyle çıkarılan Haşhaş ekim yasağı nedeniyle 1970'lerin başındaki ABD-Türkiye ilişkilerinin düzelme evresi; 1970'lerin ortasında yeniden bozulma evresine girmiştir ve Türkiye yeniden 1960'larda uygulamış olduğu çok yönlü siyasete dönmüştür.

1970'ler boyunca su sorunu Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan ilişkilerinde temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. "Türkiye'nin sahip olduğu pozisyonda su faktörü; Ortadoğu ülkeleri tarafından öncelikle bir politik güç, bir psikolojik baskı unsuru olarak değerlendirilmeye devam edecektir."²¹⁹ Bu durum Türkiye'de bu tip hareketlerin dışardan geliyor olması ve özellikle Ortadoğu'dan geliyor olması nedeniyle rahatsızlık yaratmaktadır. Çünkü Ortadoğu gibi bir yerden gelen hareketler; ileride sert reaksiyonlara kolayca dönüşebilecekti. Örneğin, 1921 yılında, Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye arasında, ilk su paylaşımı, Ankara Anlaşmasıyla yapılmıştır. Bu anlaşmaya, karşı taraf olarak dönemin mandater devleti Fransa imza atmıştır.

Nitekim 1975 yılında Suriye'nin Tabka Barajını inşa etmesiyle, Irak ve Suriye arasında büyük bir gerginlik baş gösterdi. Irak, üç milyon çiftçisini zarara uğrattığı gerekçesiyle,

²¹⁸ Oran, a.g.e., Cilt I, s.657.

²¹⁹ Cengiz Okman, *Su Sorunu ve Ortadoğu'da Stratejik Durum, Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu*, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1993, ss. 401-435.

Suriye'ye karşı hasmane tutumlara girmiştir. Öyle ki, iki devlet savaşın eşğine gelmiştir.

Diğer taraftan Nil Nehri sularının paylaşımı konusunda Mısır ile Sudan ve Etiyopya arasında zaman zaman gerginlikler baş göstermiştir. "Mısır ile Sudan arasında 1959 yılında varılan bir anlaşma ile Nil Sularının en az 55.000 Mm³ ü Mısır'a, 18.500 Mm³ ü Sudan'a ait olmak üzere bölüşülmüştür." Su kaynakları açısından bütünüyle Nil'e bağımlı olan aşağı çığır ülkesi Mısır'ın su kullanımını güvenceye alma maksadını güden bu anlaşma, Mavi Nil'de yukarı çığır ülkesi olan Etiyopya'nın su kullanımını engeller niteliktedir. Etiyopya herhangi bir anlaşmaya taraf olmadığı halde, Mısır'ın "tarihsel kazanım" olarak gördüğü miktarı azaltacak her türlü projenin uygulanmasında bu ülkenin engellemesiyle karşılaşmıştır. Geçmişte Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Etiyopya'yı savaşla tehdit eden beyanları siyasi ve tarihi kayıtlarda mevcuttur.²²⁰ "Bu arada Mısır'ın Nil suları ile ilgili muhtemel anlaşmazlıklar için hazırlık olarak sınır ötesi askeri müdahale planları yaptığı ve bunları Nasır askeri akademisinde ders olarak okuttuğu, bunlardan 'Aida Planı'nın Etiyopya hükümetinin eski sulama planlarını canlandırıp yeni barajlar yapması durumunda, bu ülkeye müdahale için olduğu, 'El Timsah' Planının ise Sudan'a müdahale için geliştirildiği iddia edilmektedir."²²¹

Türkiye-Suriye ilişkilerinde ise özellikle GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi)'in yapımına başlanması ile birlikte; Suriye'de büyük bir tedirginlik yaşanmış ve su sorununu uluslararası sorun haline getirmiş; ancak uluslararası arenada da kendisine destek bulamayınca; illegal örgütleri destekleyerek yapılmakta olan GAP'ı engellemeye çalışmıştır ve Türkiye-Suriye ilişkilerinin en önemli maddelerinden biri olan ve ilişkileri gerginleştiren üçüncü sorun olan Kürt Sorunu ve ona bağlı olarak PKK sorunu gündeme gelmiş; 12 Eylül 1980 Darbesi de bir anlamda bu soruna zemin hazırlamıştır.

II.III.III. 1980-1990 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

12 Eylül 1980'de Türkiye'de gerçekleşmiş olan darbe neticesinde 3 yıllık bir ara dönem öngörülmüştür. Bu ara dönemde; anayasa yapımına ve 1983'de yapılmış olan genel

²²⁰ www.dunyasugunu.org/2004/ismail-kapan

²²¹ Sınırı Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu. Harp Akademileri Yayını, İstanbul, 1994, ss.65-66.

seçimlere hangi siyasi partilerin gireceği tartışmaları üzerinde geçmiştir. 12 Eylül 1980 Darbesinden sonra; Türkiye'de yeniden 3 yıllık bir ara rejim dönemi yaşanmıştır. 1983 genel seçimlerinden Turgut Özal'ın genel başkan olduğu Anavatan Partisi yeni kurulan bir parti olmasına rağmen ve askerlerin desteklediği bir parti olmamasına rağmen büyük bir oy oranı ile tek başına iktidar olmuş ve Türkiye'de Özallı yıllar olarak bilinen yıllar böyle başlamıştır.

Bu dönemde dış politikayı etkileyen üç temel öğeden bahsedebiliriz; "Bunlardan birincisi; Uluslararası ortam; Sovyetler Birliği'nin eski gücünde olmayışı ve Soğuk Savaş'ın yumuşama eğilimi göstermesi; ikincisi 12 Eylül'ün niteliği; 12 Eylül'le birlikte yapılan anayasa demokratik kurallar taşıyacağı yerde; baskıcı; otoriter bir yapıya bürünmüştür; bu da gerek iç politikada gerekse dış politika da sivil idarenin yönetim alanını kısıtlamıştır. Üçüncü ve en önemlisi ise Özal öğesidir. Özal; bir ülkeyle ticaret ilişkisi kurulmuşsa o ülkeyle dış politika sorunlarının da çözüleceğine inanıyordu."²²²

Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerine bakacak olursak Kürt Sorunu ve hemen bağlamında PKK'yı görmekteyiz. Hatay ve Su Sorunları'nın istediği gibi şekillendiremeyen Suriye elindeki son kartı kullanma yoluna gitmiş ve Türkiye'nin Güneydoğusu'nun PKK çatışmaları nedeniyle hem ekonomik; hem de siyasi olarak güç durumda kalmasına neden olmuştur. "1980'ler boyunca Türkiye; Kürt nüfusunun ağırlıkta olduğu üç komşusu ile gerginlikler yaşamıştır. Bunlar; Irak, İran ve Suriye'dir. Ama bunlar içinde 1980'ler ve 1990'larda Türkiye'nin başını ağrıtmış olan PKK'ya en fazla destek veren; hatta PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yıllarca Şam'da oturmasına izin veren Suriye'dir."²²³ Suriye Hükümeti tarafından bugünde geçerli olmak üzere; Hatay'ın Türkiye toprağı olduğunu hiç bir zaman kabullenememişler; hatta Hatay'ı çizdikleri haritalarda Suriye'nin bir parçası olarak göstermişlerdir. Bu arada; "1987 Temmuz'unda dönemin Başbakanı Turgut Özal Şam'a resmi bir ziyarette bulunuyor, Türkiye ile Suriye arasında 'Güvenlik ve İşbirliği Anlaşması' imzalanıyor. Bu anlaşma, 'iki ülkenin teröre karşı ortak mücadelesini' öngörmüştür." Ancak; Suriye yapılan bu anlaşmaya hiç bir zaman uymamış ve terörü dolayısıyla PKK'yı destekleyerek; Türkiye'yi gerek iç politika

²²² Oran, a.g.e., Cilt II, ss.25-27.

²²³ Erik, L. Knudsen, Syria, Turkey and the Changing Power Configuration in the Middle East: An Analysis of Political, Economic and Regional Differences, Turkey's Foreign Policy in the 21st Century A Changing Role in World Politics, Tareq Y. Ismael and Mustafa Aydın (eds), Ashgate, England, 2003.

da gerekse uluslararası boyutta güç durumda bırakmıştır. Bu dönemde PKK lideri Abdullah Öcalan 1978'de kurduğu PKK'nın 1984'te başlamış olan silahlı eylemlerini Şam'dan yönetiyordu.

"Ocak 1988'de dönemin SHP milletvekili Ali Eren, Türkiye'de Kürtlerin varlığının sürekli inkâr edildiğini ve Türkiye'deki Kürtlerle Bulgaristan'daki Türklerin durumu arasında paralellik kurulabileceğini söylemiştir."²²⁴

1980'lerin sonuna gelindiğinde Kürtlerin üzerinde artan yoğun baskıları ifade eden daha fazla kitap çıkmaya ve makale yayımlanmaya başlamıştır. 1989'da Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal kendisinde Kürt kam olduğunu söyleyerek Kürt varlığının tanınması yönünde önemli bir adım atmış; ancak; bundan sonra öne sürdü; Türk-Kürt federe devleti oluşturma fikirleri nedeniyle suikasta uğramış ve bundan kurtulmuş ve bir daha da bu konu üzerine eğilmemiştir.

Sonuçta; 1980-1990 arasında Türkiye-Suriye ilişkileri Kürt Sorunu ve onun bağlamında ortaya çıkmış ve illegal örgüt olan PKK sorunu bağlamında yol almış; Suriye'nin PKK ve onun lideri olan Abdullah Öcalan'ı desteklemesi nedeniyle gerginleşmiştir.

II.III.IV. 1990-2001 DÖNEMİ TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

Bu dönemde, Türkiye-Suriye ilişkileri 1980'lerdeki olayların etrafında şekillenmiş ve sonlarına doğru savaş eşliğine gelmiştir.

Bu dönemde; Türkiye; uluslararası ortamda ortaya çıkmış olan yeni koşullarla birlikte Kürt Sorununu çözmek için harekete geçmiştir. Ortadoğu'da ortaya çıkan; Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra; Suriye Ortadoğu'da; Irak'ın güçlenmesine karşı çıktığı için bu dönemin başında Türkiye ile yakınlaşma süreci içerisine girmiştir. "Bu dönemde Türkiye-Suriye arasında gerçekleşmiş olan karşılıklı ziyaretler kapsamında ilişkilerde sorun olan konular ele alınmıştır."²²⁵

²²⁴ Kirişçi-Winrow, a.g.e., ss.1 19-120.

²²⁵ Arı Tayyar, *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi*, 1978-1996, 2. Basım, Alfa, İstanbul, 1996, s.156.

Bu arada uluslararası ortamda Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine tepkiler yükselmeye başlamış ve NATO; Irak'ın hemen Kuveyt'i boşaltması gerektiğini aksi takdirde sonucuna katlanması gerektiğini söylemiştir. Irak'ın; NATO'dan gelen bu ultimatonu reddetmesi sonucu Körfez Savaşı başlamış ve dönemin Türk Hükümeti; İncirlik Hava Sahasının bu savaşta kullanılmasına izin vermiştir.

Türkiye; bu dönemde bir yandan Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına özen gösterirken; diğer yandan Suriye'nin PKK'ya vermiş olduğu desteği kesmenin yollarını arama çabaları içerisine girmiştir. Bu sırada Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurulacağı ile ilgili söylentiler kamuoyunda geniş yer buluyordu. Bu söylentilerin yaygınlaştığı bir sırada Kuzey Irak'taki

Kürt liderlerinin Ankara'ya geldiği haberleri ortalığı karıştırmıştır. Bütün bu olaylar yaşanırken; Kuzey Irak liderleriyle dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın doğrudan görüşmeleri gerçekleşmiştir. Bunun üzerine kamuoyunda Turgut Özal'ı ihanetle suçlayan geniş yazılar yer almaya başlamıştır. "Bunun hemen arkasından sertlik yanlılarının devlet politikasında hakim olması üzerine 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991'de Kuzey Irak'a üç harekât yapılmıştır. Bu harekâtlara uluslararası arenadan çok sert tepkiler gelmiştir."²²⁶

Bu olayların hemen arkasından 1992'de Suriye, Irak ve Türkiye'den oluşan üçlü komite Suriye'nin başkenti Şam'da toplanarak Su sorununa çözüm aramışlardır. Ancak Türk tarafının sunulan önerileri kabul etmemesi üzerine görüşmeler yarım kalmıştır.

Bu dönemin başlangıcında Türkiye'ye yakınlaşmaya çalışan Suriye; ABD'nin Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti kurma senaryoları ve Türkiye'nin de buna tepkisiz kalması neticesinde bu yakınlaşmayı sona erdirmiştir. "Türkiye bu dönemde SSCB'nin yıkılması ve iki kutuplu sistemin sona erdiği ve dünyada tek süper gücün olduğu bir dönemde onun isteklerine ters düşmeyi göze alamamış ve yeni konjonktürden yararlanma yollarını aramaya girişmiştir."²²⁷

Tarihler 1995 yılını gösterdiği zaman; Suriye su sorununu uluslararası platforma taşıma kararını vermiş ve konuyu Aralık ayında Arap ülkelerinin gündemine sokmuştur.

²²⁶ İbid, ss 186-188.

²²⁷ Oran, a.g.e., Cilt II, s.557.

"Suriye; Mısır ve Suudi Arabistan dahil olmak üzere 8 ülkenin desteğini de alarak Türkiye'ye nota vermiştir."²²⁸ Türkiye daha sonra verilen bu nota üzerine hiç bir şekilde teröristleri destekleyen bir ülkele su konusunda anlaşma yapmayacağını belirtmiştir.

1995 seçimlerinden sonra kurulan Refahiyol iktidarı²²⁹ döneminde Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerimizin düzelmesi beklenirken değişen hiç bir şey olmamıştır. Erbakan'ın hayal ettiği İslam Devletleri Birliği de bir kaç toplantı yapmış; ancak fazla ileri gidememiştir.

Refahiyol iktidarı döneminde yaşanan iç politikadaki olaylar hemen arkasından 28 Şubat Sürecini getirmiştir. "28 Şubat 1976'de MGK kararlarının uygulamaya konmasından sonra 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından basına yapılan açıklamada irtica ve bölücü terörü destekleyen ülkeler olarak gösterilen İran ve Suriye'ye karşı siyasal, ekonomik ve hatta askeri güç kullanılabileceği belirtilmiştir."²³⁰

Bu olaylar olurken; Türkiye-Suriye ilişkilerinde 1980'lerden itibaren gerginlik sebebi olan PKK sorunu çözülme aşamasına gelmiş; ama tam anlamıyla bitmemiştir. Refahiyol iktidarı hükümetten çekildikten sonra yerine geçen Mesut Yılmaz ve onun arkasından kurulan Bülent Ecevit azınlık hükümetleri Suriye'ye PKK'ya destek vermemesi ve Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi konusunda notalar vermiş; eğer bunlar olmadığı takdirde Suriye'nin sonuçlara katlanması gerektiği belirtilmiştir.

Dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel; 20 Ekim 1998'de yaptığı açıklama da "Barışçı yolların hepsini denedik. En sonuncusu ne ise onu da deniyoruz" diyen Demirel, Diliyoruz ki Suriye, Türkiye'nin ızdırabını iyi değerlendirsin. Türkiye, bu ızdırabı daha fazla taşımamaya karardır, dedi."²³¹ Bu ve benzeri gibi sert açıklamaların ve verilen notaların sonucunda Suriye'den yapılan açıklamalar gayet ılımlı havadadır. Bu gelişmeler yaşanırken; Türk heyeti adına Büyükelçi Uğur Ziyal ve Suriye heyeti adına Tümgeneral Adnan Bard El Hassan Adana' da bir araya gelerek bir güvenlik tutanağı imzalamışlardır. Yer alan maddeler:

²²⁸ Osman Tekinel, *Ortadoğu Ülkelerinde Su Yetersizliği Sorunu ve Soruna Çözüm Arayışları*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 1996, ss.125-132.

²²⁹ 1995 Genel Seçimleri ve Sonrası ve Refahiyol İktidarı Dönemi yukarıda ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

²³⁰ Oran, a.g.e., Cilt II, s.563.

²³¹ www.sabah.com.tr/1998/10/20.

"1) Öcalan; şu andan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.

2) Dışarıdaki PKK unsurlarının Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.

3) PKK kampları şu andan itibaren faaliyette değildir ve kesinlikle faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir.

4) Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete sevk edilmişlerdir. Listeleri mevcuttur. Suriye tarafı yukarıdaki hususları tespit etmiştir."²³²

Suriye'den çıkarılan Abdullah Öcalan; Rusya'ya sığınmış; fakat Türkiye'nin girişimleri sonucunda ortada fazla kalamayıp; İtalya'ya geçmiştir. Abdullah Öcalan'ın İtalya'ya geçmesi ve İtalya'nın iade konusunda direnmesi Türkiye-İtalya ilişkilerini gerginleştirmiş; İtalya ürünlerine Türkiye'de boykot uygulanmış ve İtalya-Türkiye arasında yapılan bütün antlaşmalar askıya alınmıştır. Bunun üzerine İtalya'da da fazla barınamayacağını anlayan Abdullah Öcalan; Yunanistan'ın Kenya Büyükelçiliğine sığınmış ve kısa bir süre sonra üzerinde Kıbrıs Rum Kesimi pasaportuyla yakalanmış; Türkiye'ye getirilmiş ve İmralı'ya hapsedilmiştir.

Bu olaylardan sonra Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000'de ölmesi üzerine Türkiye-Suriye ilişkilerinin düzelmesi beklenmektedir. Ancak hemen arkasından ABD'de gerçekleşmiş olan 11 Eylül saldırıları ve ABD'nin Suriye'yi 'Şer Eksenini' etrafında açıklamasından dolayı Türkiye-Suriye ilişkilerinin hangi yönde yol alacağı merak konusudur.

²³² www.radikal.com.tr/1998/10/21

II.IV. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Ortadoğu'da hakim olma egemen olma yarışı ortaya çıkmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya iki kutuplu sistem ekseninde hareket etmeye başlamış; sol ve liberalizm diyebileceğimiz kesin çizgilerle dünya birbirinden ayrılmıştır.

Bu dönemde solun yani komünizmin liderliğini Sovyet Rusya; liberalizmin liderliğini ise; ABD yapmaktadır. Dünya bu iki süper güç olan devletin ve bu süper güçlerin yanında yer alan devletlerin arasında bölünmüş ve iki kutuplu sistem uluslararası ilişkilerde egemen olmaya başlamıştır. Bu iki kutup sıcak çatışmalara varacak şekilde birbirleriyle çatışmışlar; 1980'lere kadar sert iki kutuplu sistem dediğimiz sistemi egemen kılmışlardır. Ancak; 1980'lerin sonuna doğru Komünizm Bloğunun oluşturmuş olduğu Varşova Paketi'nin çökmesi sonucunda dünyada tek egemen güç kalmış; bu da ABD olmuştur. Bundan sonra ABD; dünyada kendi geliştirdiği "Yeni Dünya Düzeni"ni uygulamaya koymaya başlamış ve diğer devletlere 'Ya benimlesiniz; ya da karşımdasınız; benimle olursanız kazançlı çıkarsınız; olmazsanız; kuracağım yenedünya düzeni içerisinde yok olup gidirsiniz demiştir."

Bu arada II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada yeni bir sorun ortaya çıkmıştır. Filistin Sorunu olarak bilinen bu sorun dünya gündeminde günümüzde de en ön sıralarda yer almaktadır. Bu sorun; I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler arasında yapılan gizli anlaşmalarla ortaya çıkmıştır. İngiltere; I. Dünya Savaşı sonrasında Filistin bölgesinin kendi egemenliği altına girmesi konusunda yoğun bir faaliyet yürütmüştür. I. Dünya Savaşı sonrasında; İngiltere; bölgede bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını istemekteydi ve Yahudiler için de bu topraklar kutsal toprak olarak sayılmaktaydı.

Ayrıca; Filistin Sorunu'nun başlangıcını 19.yüzyılın ikinci yarısına kadar indirebiliriz. Dünya'nın değişik köşelerinde yaşamış olan Yahudiler 19 yüzyılın ortalarından itibaren artık bir arada yaşayacakları bir yurt kurma peşine düşmüşlerdir. "Bu yurt hemen hemen bütün Yahudilerin gözünde, tarihin sillesiyile ayrılmak zorunda kaldıkları Filistin'den başkası olamazdı. Siyonizm' adıyla yayılmaya başlayan bu düşünce Rusya'daki yoğun

Yahudi nüfusun 1881 den itibaren karşılaştığı baskılarla daha da ön plana çıkmaya başlamıştır."²³³

"Bu tarihlerde başta Rusya olmak üzere tüm Avrupa'da Yahudi aleyhtarlığı aşın boyutlara ulaşmıştır. Rusya'daki çok sayıdaki Yahudi nüfusu artan baskılar karşısında 1881 sonrasında bu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.. Yahudiler dünyanın değişik bölgelerine gitmişlerdir. Bu göç eden Yahudilerden bir kısmı bugünkü Filistin topraklarına yerleşmişlerdir."²³⁴ Siyonizm'in öncüleri olan Yahudi düşünürler, Musevilerin ayrı bir millet oluşturduğunu savunmaya başlamışlardır. Siyonistlere göre Yahudi sorunu ancak Yahudilerin kendi bağımsız devletlerini kurmalarıyla çözümlenebilirdi. Bu devletin kurulabileceği en uygun yer olarak da Filistin düşünülmüştür. Filistin'e yeniden yerleşmek isteyen Siyonistler amaçlarına ulaşabilmek için bu sorunu milletlerarası bir sorun haline getirmek için yoğun çaba sarf etmişlerdir.

Filistin'e dönüş fikrini destekleyen dernekler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yahudi düşünürlerin bir bölümü de bu konuda yayın faaliyetine giriştiler. "Siyonist hareketin öncülerinden kabul edilen Budapeşteli Yahudi gazeteci Dr. Theodor Herzl. Dr. Theodor Herzl 1895 yılında 'Yahudi Devleti' (Judenstaat) adlı eserini yayınlamıştır ve bu kitapta, Musevilerin toplu halde kendilerine ait bir ülkeye göçmeden Yahudi sorunu çözümlenemeyeceğini savunmuştur."²³⁵

Daha sonra; Dr. Herzl'in gayretleriyle 27 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre'nin Basel kentinde büyük bir Yahudi Kongresi toplanmıştır. . Kongrede "Siyonizm'in amacının Yahudi halkına Filistin'de kanunlarla güvence altına alınmış bir yurt yaratmak olduğu" belirtilmiştir ve bu amacın gerçekleşmesi için atılacak adımlar tespit edilmiştir. "Tespit edilen adımlardan en önemlisi de, ileri ki yıllarda en çok sorun doğuracak olan 'Filistin'e Yahudi göçünün teşviki ve kolaylaştırılması' idi. Bu girişim İsrail Devletinin ortaya çıktığı 1948 yılına kadar sürecek olan uzun yolun da başlangıcı olmuştur."²³⁶

"Yahudilere yurt sağlama düşüncesiyle Herzl II. Abdülhamid'e Filistin'de Yahudilere toprak satılması teklifinde bulunmuş bunun karşılığında da önemli miktarda para teklif

²³³ Özhan Uluatam, **Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu**, Ankara, 1998, s.31.

²³⁴ Aydın Can, **Filistin Sorunu**, Çukurova Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı

²³⁵ Armaoğlu, a.g.e, Cilt II, s. 191.

²³⁶ Mim Kemal Öke, **Siyonizm ve Filistin Sorunu 1880-1914**, İstanbul, 1982 s.14-15.

etmiştir. II. Abdülhamit Osmanlı Devleti'nin ekonomik olarak çok zor durumda olduğu bu tarihlerde bu teklifi reddetmiş ve şu ilginç cevabı vermiştir. Tek bir karış toprak bile satamam zira bu topraklar bana değil, milletime aittir. Yahudiler milyarlarını saklasınlar, İmparatorluğum parçalandıktan sonra Filistin'i bedava alabilirler, demiştir."²³⁷

Bütün bu olaylar olurken; Siyonistler İngiltere üzerinde baskılarını arttırdılar. Sonuçta da bunda başarılı oldular. Balfour Deklarasyonu adını alan belge Siyonist çalışmalarında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. "İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour 2 Kasım 1917 de Siyonist Federasyonu Başkanı zengin bankacı Lord Rothshild'e yazdığı bir mektupta İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmiştir. Bu deklarasyon 1918 yılı içinde sırasıyla Fransa, İtalya ve ABD tarafından da kabul edilmiş ve desteklenmiştir. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Filistin'e başlamış olan Musevi göçü, Balfour Deklarasyonu'ndan sonra iyice hızlanmıştır. Ancak İngiltere Birinci Dünya savaşı sırasında Yahudilere Filistin'de yurt kurma vaadinde bulunurken, Araplarla da Osmanlı toprakları üzerinde pazarlığa girişmişlerdir."²³⁸ İngilizler Ortadoğu'da Osmanlı kuvvetlerine saf dışı bırakmak için Arapları Osmanlılara karşı ayaklandırma planını uygulamaya koydular. Bu iş için de Mekke Emiri Şerif Hüseyin'le anlaştılar. Yapılan pazarlıklar sonucunda Şerif Hüseyin'e Büyük bir Arap Krallığı ve bağımsızlık vaat eden İngilizler, Arapları Osmanlılara karşı ayaklandırmayı başarmıştır.

Ortadoğu'nun şekillenmesinde önemli bir belge olan I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanmış olan Sykes - Picot gizli anlaşmasıyla İngiltere; Ortadoğu'da bir Yahudi Devleti kurmak istemiş; ancak bu fikir; antlaşmayı imzalayan diğer devlet olan Fransa tarafından kabul görmemiştir. Bu gizli anlaşmaya göre Suriye ve Lübnan Fransa'ya bırakılırken, diğer yerler bu arada Filistin de İngiltere'ye bırakılmıştır. İngilizler Bağdat'a girdikten sonra Ortadoğu üzerindeki projelerinde de değişik olmuştur.

Ortadoğu'ya yerleşerek Hindistan Yolunu emniyete almayı düşünmüşlerdir. Savaşın bitiminde İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu paylaşma planları kendi aralarında bazı sürtüşmeler olmasına rağmen gerçekleşmiştir. Bunu yaparken de Wilson Prensiplerinin aykırılığını düşmemek için manda rejimlerini uygulamaya koymuşlardır. Paris Barış

²³⁷ Aydın Can, **Filistin Sorunu**, Çukurova Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı

²³⁸ İrfan Acar, **Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu**, Ankara, 1989 s.42.

Konferansında Emir Faysal Halep'ten Mekke'ye kadar uzanan Arap İmparatorluğu içinde Balfour Deklarasyonuna uygun olarak Yahudilere mahalli muhtariyet verilebileceğini bildirdiyse de bu dikkate alınmamıştır. San Remo Konferansında Filistin Irak'la birlikte İngiltere'nin manda idaresine bırakıldı.

Filistin mandası İngiltere'ye verildiği sırada 1918'lerde nüfusun % 93'ünü (708000) Araplar, %7'sini (57000) yabancılar oluşturuyordu. İngiltere Filistin mandasını aldığı andan itibaren Filistin'e Yahudi göçüne göz yummaya başladı. Bu durum; Arapların sert tepkilerin neden olmuştur. 1920 sonlan ve 1921 başlarında Filistin de Arap ayaklanmaları meydana gelmiştir.

Gerçekte Araplar ne Balfour Bildirisini ne de mandalık durumunu kabul etmişlerdir. Filistin'de Yahudi bir devletin kurulması konusunda Arapların kuşkularını gidermek için Churcehill Kahire toplantısından sonra Kudüs'e gitmiştir. 1923 yılında İngiliz Yüksek Komiserinin sınırlı bir temsili hükümet kurulması önerisini Araplar reddetmişlerdir. Diğer yandan azınlıkta kalan Siyonistler de seçim yoluyla başa geçecek bir hükümet fikrine karşı çıkmışlardır. İki tarafın da karşı çıkması sonucunda Filistin'de 1922-1948 yılları arasında İngiliz manda idaresi altında kendi-kendini yönetecek bir hükümet kurulamamıştır. İki savaş arası dönemde, İngilizler Filistin'de soruna çözüm bulabilmek için pek çok teşebbüste bulundularsa da amaçlarına ulaşamamışlardır.

1935 yılında İngiltere bir kez daha temsili hükümet kurulması önerisini getirmiştir. Buna göre Arapların 14, Musevilerin 8 sandalyeye sahip olacağı bir meclis kurulacaktı. Bu teklifi Araplar da Museviler de reddettiler. 1936 da Arap siyasi grupları Kudüs Müftüsünün başkanlığında Arap Yüksek Komitesini kurmuşlardır. 1937 yılında İngilizler durumu yerinde tetkik etmek için Lord Peel başkanlığında yeni bir soruşturma komisyonu kurmuşlardır. Komisyon manda sisteminin artık işlemeyeceği en doğru kararın Filistin'de biri Arap diğeri Musevi iki ayrı devlet kurulması, Kudüs'ün ise İngiliz yönetiminde kalması olduğu önerisini ortaya atmıştır. Bu öneriyi iki taraf da reddetmiştir.

1935'den itibaren artan Musevi göçü Filistin'de nüfus dengesini iyice bozmuştur. Bu temponun devam etmesi halinde 25 yıl içinde Musevi ve Arap nüfusları eşit hale geleceği ortaya çıkmıştır. Bu durum 1938 yılından itibaren İngilizlere karşı silahlı

çatışmaya götürmüştür. 1938 yılı sonlarında İngilizler 1937'den beri devam etmekle olan Arap direnişini kırmayı başarmışlardır. 1939 yılı baharında İngiltere bazı Arap ülkelerinin delegelerinin de katıldığı bir konferans düzenlemiştir. Londra'da toplanan bu konferanstan bir sonuç alınamamıştır. İngiltere Filistin sorunu ile uğraşırken Avrupa ve Akdeniz'de 1935'den sonra meydana gelen gelişmeler İngiliz politikasını etkilemiştir. 1939 Mayısında Almanya ile savaşa girme ihtimali beliren İngiliz hükümeti Araplarla arasının bozulmasını istemiyordu. "İngiliz hükümeti, Beyaz Kâğıt adı verilen bir siyaset açıklaması yapmıştır. Buna göre 10 yıl içinde Filistin'de iki toplumlu bağımsız Filistin devleti kurulacaktı."²³⁹

Ayrıca 5 yıl içinde Siyonist göçmen sayısının 75.000 den fazla olamayacağı belirtiliyordu. Bu açıklama ile İngiltere Siyonistleri tamamen saf dışı bırakıyor ve Araplardan yana tavır almıştır.

Filistin Konusu Araplarla Yahudiler arasında bir çatışmaya dönüşünce Türkiye bu olaya taraf olmamaya çalıştı. Bir bakıma Türkiye Ortadoğu'yu görmezlikten yana bir tutum takınmıştı. Türkiye diğer taraftan 1930-1939 arasında Filistinlilerle Araplar çatışırken, orada sorunlar büyürken Türkiye Filistinlilere maddi ve manevi bir destek vermemiştir. Türkiye'nin Irak, Suriye ve Filistin'e karşı İlgisizliğinin sebeplerinden biri Türkiye'nin Lozan'dan sonra Arap topraklarında hiçbir iddiasının kalmaması ve buralardan beklentileri olmaması idi.

Beyaz Kâğıt, gerek Filistin Arapları ve gerekse Yahudiler tarafından reddedilmedi. Rapor Araplar arasında olumlu karşılandı ve savaş boyunca Arap ayaklanması tekrar canlanmadı. İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla iki taraf da beklemeye başladı.

Yahudiler İkinci Dünya Savaşı sırasında da Filistin'de Yahudi Devleti Kurma hedefine ulaşmak için çalışmalarını sürdürmüşlerdir ve bu konuda da İngiltere'den yardım görmeye devam etmişlerdir. İngiltere Filistin'e Yahudi göçünün kontrolünü Yahudi Ajansına bırakmıştır. Bu da Yahudi göçünü iyice hızlandırmıştır. Savaşın sonlarına doğru Araplar bir yandan, Yahudiler de diğer yandan bölgede kendi devletlerini kurmak için çalışmalarını hızlandırmışlardır. Sonuçta da 1947'de İngiltere Filistin sorununu ABD'nin de yardımıyla Birleşmiş Milletlere götürdü. Birleşmiş Milletler, konuyu

²³⁹ Acar, a.g.e., ss.42-45.

görüştükten sonra Filistin'in Arap ve Yahudiler arasında bölünmesine, Kudüs'ün de tarafsız olmasına karar verdi Bu karar Arap ülkelerinde tepkiyle karşılanmıştır. Araplar ve Yahudiler arasında çarpışmalar başlamıştır. İngiltere 14 Mayıs 1948'de Filistin'deki manda idaresini kaldırdığını açıklamış, aynı gün İsrail Devletinin kurulduğu ilan etmiştir. Bunun üzerine Arap Devletleri İsrail'e savaş ilan etmişlerdir 1949 yılında taraflar arasında ateşkes yapılmıştır. Ateşkes sırasındaki hatlar sınır oldu. Ancak Arap devletleri bu oldubitti sınırları kesinlikle tanımamışlardır. Bu tarihten itibaren de Arap İsrail anlaşmazlığı devam etti. İki taraf arasında da daha sonra 1956, 1967 ve 1973 yıllarında da Arap-İsrail savaşları olarak bilinen savaşlar meydana gelmiştir. İsrail sınırlarını bu zaman zarfında Araplar aleyhine genişletmiştir.

Tarihler 1974 yılını gösterdiği zaman; Yasser Arafat liderliğinde kurulmuş olan FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) İsrail ve müttefiklerine karşı Ortadoğu'da birtakım eylemlerde bulunmuşlardır. Filistin'i İsrail işgalinden kurtarmak için hem illegal hem de legal yollara başvuran Filistin lideri Yasser Arafat BM nezdinde pek çok girişimde bulunmuş; ancak bu girişimler ABD vetosuyla karşılanmıştır. Bu arada 1979 yılında beklenmeyen bir olay gerçekleşti ve dört kere olmuş Arap-İsrail Savaşlarında çatışan; Mısır ve İsrail liderleri; Camp David'de buluşarak Camp David antlaşmasıyla barış sağlamışlardır. Bu antlaşmayla İsrail; Sina yarımadasını Mısır'a geri vermiştir. 1981'de Camp David Barış Antlaşması imzalayan Enver Sedat bir suikast sonucu öldürülmüştür ve Ortadoğu için önemli bir fırsat olan Camp David barış antlaşması tarih sayfalarına gömülmüştür.

1981'de Enver Sedat'ın öldürülmesinden bir yıl sonra; İsrail Lübnan'ı işgal etmiştir; bu gelişmeler yaşanırken; FKÖ lideri Yasser Arafat İsrail'in Filistin topraklarında işgali sonu erece kadar halkını ayaklanmaya çağırmış ve I. intifada olarak bilinen ayaklanma süreci başlamıştır. İsrail ordusu; bu ayaklanmalara karşı sert tepkiler vermiş ve bu olay 1993'e kadar sürmüştür.

İsrail'de 1992'de yapılan seçimleri İsrail İşçi partisinin kazanması üzerine Ortadoğu'da solan barış ümitleri yeniden yeşermeye başlamıştır. Bu dönemde Oslo Barış Süreci başlamış; ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır.

Bu arada; bu ortam içinde barış görüşmeleri için yoğun çaba ile yürütülse de başlangıçta belirlenen takvime yetişilemiyordu. 24 Eylül'de 2. Oslo diye anılan anlaşma Mısır'ın Taba şehrinde ve Washington'da ayrı törenlerle imzalandı.

"Bu anlaşma Batı Şeria'yı üçe bölüyordu.

1- A Bölgesi: Batı Şeria'nın yüzde 7'sini oluşturan bu bölge, Doğu Kudüs ve El Halil haricindeki belli başlı yerleşim merkezlerini tam olarak Filistin idaresine bırakıyor.

2- B Bölgesi: İsrail ve Filistinlilerin ortak kontrolüne bırakılan bu bölge Batı Şeria'nın yüzde 21'ini oluşturuyor.

3- C Bölgesi: İsrail bu bölgeyi kontrol altında tutacak, ama aynı zamanda Filistinli tutukluları serbest bırakacaktı."

2. Oslo Anlaşması, Filistinlileri pek heyecanlandırmadı. İsraili dinciler ise 'Yahudi toprağının' teslim edilmesine öfkeliydi. Öfke ve tahrik içeren bir kampanyaya hedef olan Başbakan Rabin, bir aşırı dinci Yahudi tarafından 4 Kasım'da öldürüldü. Suikast bütün dünyaya şok dalgaları yaydı suikast. 'Güvercin' diye nitelendirilen ve bir türlü tamamlanamayan barış sürecinin mimarı Şimon Peres başbakan oldu."²⁴⁰

Şimon Perez'in Başbakan olmasından sonra; görüşmeler; 1999 yılına kadar tıkanmıştır; bu olayların ardından II. İntifada başlamış ve yine İsrail ordusu sert tedbirler alarak karşılık vermiştir. 10 Haziran'da İsrail Başbakanı Ehud Barak'm istifasıyla yerine gelen Ariel Şaron sertlik yanlısı bir politika uygulayarak; Arapların ve tüm dünyanın öfkesini kazanmıştır.

II.IV.I. 1960-1970 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan İsrail Devleti'ni başlangıçta Türkiye temkinli ve ihtiyatla yaklaşmıştır. "Türkiye baştan beri Filistin toprakları üzerinde bir İsrail Devleti kurulmasına karşı çıkmış; hatta bu konuda BM nezdinde yapılan

²⁴⁰ www.bbc.co.uk/middleeast/1995.

görüşmelerde Araplardan yana tavır almıştır."²⁴¹ Ayrıca Türkiye; II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulmuş olan İsrail Devleti'nin iki kutuplu sistemden hangi kutup içerisinde yer alacağını bilmiyor ve endişeye kapılmıştır. Çünkü Türkiye sınırının çok yakın olduğu bir yerde kurulmuş olan bir devletin S.S.C.B etkisi altına girmesinden endişe ediyordu.

Ancak İsrail'in Batı yanlısı bir politika izleyeceğinin anlaşılması üzerine; İsrail'e karşı Türkiye daha ılımlı havada yaklaşmaya başlamıştır. "Türkiye; 30 Haziran 1948'de İsrail ile bir anlaşma imzalamış ve bu anlaşma Araplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye bu anlaşmayla İsrail'i tanımamış; İsrail'e karşı bekle gör politikası uygulamaya başlamıştır."²⁴²

Ancak; belirli bir süre geçtikten sonra Türkiye; batı yanlısı bir politika izlediği için ve batı yanlısı bir politika izlemeye başlayan İsrail'i tanımak zorunda kalacaktır. Ayrıca, Türkiye'de bürokrat ve aydınlar İsrail'e karşı izlenen Arap politikaları yanlısı siyasetten büyük rahatsızlık duymaktadırlar.

Bu arada; İsrail 1950'den sonra kurulmuş olan Adnan Menderes hükümetinin; İsrail'e karşı olan tutumundan ve bu devlete karşı Arap anlısı bir politika izlemesinden büyük rahatsızlık duymuştur. "Ayrıca; İsrail bu dönemde kurulmuş olan Bağdat Pakti'nden dolayı endişelenmekte ve bu endişelerini Türkiye, ABD ve İngiltere'ye aksettirmiş ve İngiltere ve ABD'den Bağdat; Pakti'nin oluşumunun engellenmesini istemiştir. İngiltere ve ABD'nin isteği doğrultusunda kurulmuş olan Bağdat Pakti'na bu devletlerin destekleri sürmüştü; ancak Türkiye'ye; İsrail hükümetinin endişelerini gidermesini istemişlerdir."²⁴³

Bu arada İsrail hükümeti; Bağdat Paktını sürekli olarak eleştirmiş ve bu paktın İsrail'in bölgedeki varlığını tehdit eden bir oluşum olduğunu belirtmiştir. "İsrail'in defalarca Bağdat Paktını tehlike olarak görmesi; Türkiye'de büyük bir memnuniyetsizlik yaratmış ve 1955 yılından itibaren siyasi ilişkiler en alt seviyeye inmiştir."²⁴⁴ Bu arada ortaya çıkmış olan Süveyş Krizi İsrail-Türkiye ilişkilerinin daha fazla gerilmesine neden

²⁴¹ Oran, a.g.e., Cilt I, s.639.

²⁴² Süha Bölükbaşı, **Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığa, Liberal Düşünce**, 1999 Kış, ss 138-152.

²⁴³ Şule Kut, **Filistin Sorunu ve Türkiye, Ortadoğu Sorunları ve Türkiye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991, ss.5-34.

²⁴⁴ Oran, a.g.e., Cilt I, s.645.

olacaktır, "Bu arada 1960'ların ikinci yansı Türk-Arap ilişkileri açısından 1950'lere göre farklı olmuştur. Bu çerçevede, özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkması(1963-64), ve büyük ölçüde bununla bağlantılı olarak, Türkiye'nin ABD ve SSCB ile ilişkilerini gözden geçirmesi önemli etkenler olarak sayılabilir."²⁴⁵

1963'te Kıbrıs Sorununun ortaya çıkması üzerine; Türkiye ABD'den destek aramış; ancak aradığı desteği bulamamıştır. Bu sorun Türkiye'nin mevcut olan dış politikasını yeniden gözden geçirmesini sağlamış ve yeni ilişkiler kurma yolu aranmıştır. Türkiye; bu dönemde SSCB ve Ortadoğu ile yeniden ilişkilerini gözden geçirme yolu seçmiştir. İlk evvela Türkiye; 1967'de meydana gelmiş olan Arap-İsrail Savaşı'nda Araplardan yana tavır almıştır. Bunun nedeni Kıbrıs Sorununda kendisinin destek aramasıydı. "1967 Savaşı; Filistin konusunda başından beri Birleşmiş Milletler kararlarının uygulanmasını savun

Türkiye için Filistin politikasının bir kez daha teyidi, Türk-Arap ilişkileri açısından ise, Türkiye'nin Arap ülkelere karşı sıcaklaşan tavrının sergilendiği bir olay olmuştur."²⁴⁶

1967 Arap-İsrail Savaşı; Suriye'nin İsrail'e attığı bir bomba neticesinde İsrail'in karşılık vermesi üzerine başlamış ve altı gün sürmüştür. Bunun üzerine Arap Devletleri hemen bir toplantı yaparak belirli kararlar almışlardır: "İsrail tanınmayacak; İsrail'le Barış antlaşması yapılmayacak, Filistin Komandoları eliyle İsrail'e karşı, sınırlarda yıpratma savaşı yapılacaktır."²⁴⁷ Bu savaşın ardından BM Güvenlik Konseyi SSCB tarafından hemen toplantıya çağırılmış ve belirli kararlar almıştır. "Kararda, İsrail'in bu savaşta işgal ettiği topraklardan çekilmesi, savaş durumuna son verilmesi ve bölgedeki tüm devletlerin egemenlik, mülteciler sorununun acil bir çözüme kavuşturulması, bölgedeki uluslararası suyollarının serbest kullanımı, askerden arındırılmış bölgeler kurulması vardır."²⁴⁸

Bu arada, bu savaştan sonra; İsrail tarafından işgal edilmiş topraklardan bir an önce İsrail'in çıkması gerektiği; Türkiye tarafından dile getirilmiştir. 1967 Arap-İsrail Savaşı başladığında Türkiye; savaşın bir an önce durdurulması gerektiğini açıklamış ve savaş

²⁴⁵ Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁴⁶ Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁴⁷ Fred J. Khouri, **The Arab-Israeli Dilemma**, 3rd edition, Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1985, s.258.

²⁴⁸ Ibid, s.318.

sona erdiğinde de Arap ülkelerine ilaç ve gıda yardımında bulunmuş ve savaş sırasında ve sonrasında da topraklarındaki üslerin Araplara karşı kullanılmayacağını açıklamıştır. Türkiye; Araplara karşı olan bu tutumunu BM'de gerçekleşmiş olan toplantılarda da belirtmiştir. Ancak; unutulmamalıdır ki; Türkiye'nin Arap ülkelerine karşı bu derece yakın ilgi göstermesinin en önemli sebebi Kıbrıs Sorunu konusunda Batı ve özellikle de ABD'den destek bulamaması ve kendisine bu sorun karşısında bir destek aramasıdır. "Türkiye'nin 1967 Savaşı karşındaki tutumu; Arap yanlısı bir politika ve İsrail karşıtı bir politika izlemek olmuştur."²⁴⁹

Ayrıca; 1967 Arap-İsrail Savaşı, o güne kadar Araplar tarafından gündeme getirilen ve çözümü için mücadele verilen Filistin Sorunu bu tarihten sonra kurulan FKÖ vasıtasıyla Filistinlilerin inisiyatifine geçmiştir.

I.IV.II. 1970-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

1970'li yıllar da Türkiye-İsrail ilişkilerine bakacak olursak; 1960'deki gibi; yine BM kararlarında Türkiye'nin Arapları desteklediği görülmektedir. 1960 ve 1970'lerde Filistin Sorunu karşısında izlemiş olduğu Arap yanlısı politikadan; Türkiye beklediğini alamamış ve Kıbrıs Sorunu'nda Arapların desteğini sağlayamamıştır.

1973 yılında tekrar başlayan Arap-İsrail Savaşı karşında Türkiye yine 1960'larda olduğu gibi Arap yanlısı bir politika takip etmiş; bu durum zaten gergin olan Türkiye-İsrail ilişkilerini daha fazla germiştir. "Bu arada bu savaş başladıktan kısa bir süre sonra Arap Devletleri; İsrail'i destekleyen devletlere karşı petrol ambargosu uygulayacaklarını açıklamışlardır."²⁵⁰ Arap ülkelerinde petrol ithal eden Türkiye; Kıbrıs Sorununda destek bulmanın yanı sıra Arap Devletlerinin yaptığı açıklamalardan sonra Filistin Sorunun da yine Filistinlileri desteklemiştir. Bu savaş 21 gün sürmüştür; 27 Ekim 1973'de sağlanan antlaşmadan sonra Türkiye, İsrail ile olan ilişkilerini en alt seviyede tutmaya çalışmıştır.

²⁴⁹ Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁵⁰ Oran, a.g.e., s.799.

"Bu savaşta; Türkiye, daha büyük bir güçle 1963 garantilerini yenilemiş ve bir Ortadoğu olayında Birleşik Devletlere Türk üslerini kullanmayı yasaklamıştır."²⁵¹

Bu arada 1973'te Cezayir de yapılan ÖPEC toplantısı sırasında; OPEC ülkeleri İsrail'i destekleyen ülkelere petrol ambargosu uygulanmasına arar vermişler ve dünya da bir petrol krizinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bir yıl sonra OPEC ülkeleri, bu ambargoyu kaldırmışlardır. Ancak; bu durum; Türkiye-İsrail ilişkilerinde herhangi bir olumlu gelişme yaratmamıştır.

Türkiye, 1975 yılı geldiğinde 1967'te kurulmuş olan FKÖ'nü; Filistinlilerin tek temsilcisi olarak tanımış; İsrail bu durum büyük tepki ile yaklaşmıştır. 1970'li yıllar; Türkiye'nin Ara yanlısı ve dolayısıyla Filistin yanlısı izlediği ye İsrail karşıtı bir politika izlediği yıllar olarak tanımlanabilir.

Tarihler, 19 Kasım'ı gösterdiği zaman, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat tüm dünyanın şaşıracağı bir girişimle İsrail'i ziyaret etmiştir. Bu olayın ardından İsrail'de yapılmış olan genel seçimleri İşçi Partisi kazanmış ve 1978'de Camp David denilen yerde İsrail, Mısır ve ABD başkanları bir araya gelerek görüşme yapmışlardır. "Bu görüşmeler neticesinde Sina'yı Mısır'a vermeyi kabul eden İsrail, Batı Şeria'da ve Gazze de yaşayan Filistinlilere de öz yönetim hakkı tanıyacağını açıklamış ve 5 yıl sonra bu toraklara bağımsızlık verilmesi konusunda uzlaşmışlardır."²⁵²

Camp David antlaşmasına FKÖ ve Arap Ülkeleri Birliği'nden sert tepkiler gelmiş ve bu antlaşmayı tanımadıklarını açıklamışlar ve Arap Birliği Mısır'ın üyeliğini askıya almıştır. "Bu arada BM'de İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesi gerektiği gerekçesiyle Camp David anlaşmalarını kabul edilemez ilan etmiştir."²⁵³ "Bununla birlikte 134 Temmuz 1979 günü Mısır'ın Ankara Büyükelçiliği Filistinli gerillalar tarafından işgal edilmiştir. Bu gerillalar; Türkiye'nin Mısır'la olan diplomatik ilişkilerini kesmesini ve Mısır'da tutuklu bulunan iki arkadaşlarının serbest bırakılmasını talep

²⁵¹ Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Kitapevi, 1998, ss.211-233.

²⁵² Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁵³ Khouri, a.g.e., s.415.

etmişlerdir. Ardından 45 saat süren eylem sonucunda gerillalar teslim olmuşlar ve ölüm cezasına çarptırılmışlardır."²⁵⁴

2. Darbe dönemi dediğimiz bu dönemde Türkiye; 1960'lardaki İsrail karşıtı politikasını sürdürmüş ve Arap Devletlerinin yanında yer almış; ancak buna karşın Kıbrıs sorunu konusunda Arap Devletlerinden herhangi bir destek sağlayamamıştır.

II.IV.III. 1980-1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

1980-1990 döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri gerginliğin hat safhalarını yaşamaya başlamıştı. Camp David'de gerçekleşmiş olan mısır-israil barışından sonra, İsrail, 1978 yılında Batı Şeria denilen yerde Yahudi yerleşimleri kurmaya başlamıştır. Bunun hemen ardından 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda ele geçirdiği Doğu Kudüs'ü 1980'de ve Suriye'nin Golan tepelerini 1981'de ilhak etmiştir. "Bunun üzerine bazı devletler büyükelçiliklerini İsrail'den Kudüs'e taşımışlardır ve İsrail'in Doğu Kudüs ve Golan tepelerini ilhak etmesini BM'nin 476 ve 478 sayılı kararlarıyla kınamışlardır."²⁵⁵

Bu olaylar olduğu zaman Türkiye çok sert tepki göstererek Kudüs'teki Başkonsolosluğunu kapatmış ve 2 Aralık 1980'de, 1956'dan bu yana maslahat güzarlık düzeyinde temsil edildiği Tel Aviv'e bundan sonra ikinci kâtip göndereceğini açıklamıştır. Konsolosluk işleri de Kudüs'te değil Tel Aviv'deki diplomatik temsilcilikle yürütülecekti. "Bu kararlar Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz ve 12 Eylül 1980 darbesinden sonra alması; Türkiye'nin diplomatik ilişkilerde yalnızlığa itildiği bir döneme rastlaması açısından ilginçtir. Daha da ilginç olanı, Türkiye'deki darbecilerin, İsrail'in yanında yer alan ABD'nin desteğine son derece muhtaç oldukları bir dönemde bu kararları almış olmasıydı."²⁵⁶

²⁵⁴ Hürriyet Yıllığı, 1980, ss.147-150.

²⁵⁵ Kut, adı geçen makale, ss. 5-34.

²⁵⁶ Oran, a.g.e., s.149.

Ardından; "İsrail'in 8 Haziran 1981'de Irak'ta inşa edilmekte olan Osirak nükleer reaktörünü bir hava saldırısı ile imha etmesinden sonra; Türkiye İsrail'e karşı olan tavrını sertleştirmiş ve BM'de İsrail'i kınayan devletlerarasında yer almıştır."²⁵⁷

Bu dönemde Türkiye-Suriye ilişkilerinde de gergin dönemler olmuştur. Bu yüzden Türkiye, 1981'de İsrail'in Suriye'ye ait olan Golan tepelerini ilhak etmesinde BM'de çekimser oy kullanmıştır. "Bu çekimser oy aslında; Türkiye'nin bölücü örgütlere destek veren komşu ülke'ye bir mesajı niteliğindedir."²⁵⁸

Ardından, 1982 yılında İsrail Lübnan'ı işgal etmiş ve durum Filistin meselesini Ortadoğu gündeminde ön plana çıkarmış ve bu sorunun çözülmesi için ortaya bir takım planlar atılmıştır. Bu planlardan ilki bugünkü Avrupa Topluluğu tarafından gündeme getirilmiş; ancak İsrail'in sert tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu planı; FKÖ de reddetmiştir. Ardından Fahd Planı²⁵⁹ adında bir plan gündeme gelmiş; ancak bu planı da dönemin İsrail Başbakanı Begin onaylamamıştır.

Daha sonra; ABD Başkanı Ronald Reagan ortaya bir plan koymuş; ancak bu planda İsrail tarafından reddedilmiştir. Bu arada İsrail-Filistin arasında süregelen gerginlik artık son zamanlarını yaşıyor ve bir olaya meydan vermek için kıvılcım bekliyordu. O kıvılcım; İsrail'in; FKÖ üssü olarak kullanıldığı gerekçesiyle Lübnan'a saldırmasıyla başlamıştır. İsrail askeri kuvvetleri Beyrut'u kuşatarak bir hafta içinde Lübnan'ı işgal girişimlerine başlamıştır. "Bu olayın hemen arkasından Filistin lideri Yasser Arafat; {daha fazla sivilin ölmemesi için Lübnan'ı terk edeceklerini söylemiş ve Lübnan'ın Batı Beyrut kısmını; Amerikan, İtalyan ve Fransız birliklerinin gözetiminde boşaltmaya başlamışlardır."²⁶⁰

Bu olayın hemen ardından Lübnan'da yapılmış olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Beşir Cemayel kazanmış; fakat kısa bir süre sonra öldürülmüştür. Bu olay zaten iç savaş halinde olan Lübnan'da daha fazla iç karışıklıkları çıkmasına sebep olmuştur. Bunun

²⁵⁷ Armaoğlu, a.g.e., ss.21-28.

²⁵⁸ Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁵⁹ Suudi Arabistan Kralı Fahd'ın ortaya atmış olduğu Fahd Planı; 8 ilke öngörmüştür.; Bunlar; İsrail 1967'de işgal etmiş olduğu yerlerden çekilecek, bu topraklardaki Yahudi yerleşimleri sökülecek, ve başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin Devleti kurulacak. Ayrıntılı bilgi için bkz: Documents and Statements on the Middle East, 1979-1982, Washington DC,1982, s 47 Kut, adı geçen makale, ss.5-34.

²⁶⁰ Acar, a.g.e., s.98.

üzerine İsrail askerleri; hemen Batı Beyrut'a girmişlerdir. "İsrail'in Batı Beyrut'a girmesinden sonra; İsrail himayesinde bulunan Sabra ve Şatilla mülteci kamplarına militan gruplarca baskın düzenlenmiş; bu olay tüm dünya tarafından tepkiyle karşılanmıştır." Bu olayın İsrail'e yansması sonucunda bazı İsrail üst düzey yetkilileri istifaya zorlanmışlardır."²⁶¹

Yaşanan olaylarının dünya basınına yansımından sonra; Avrupa Topluluğu Filistin Sorununun çözümü için uluslararası konferans toplanması çağrısında bulunmuştur. Ardından tarihler 1985 yılını gösterdiği zaman; Filistin lideri Yasser Arafat ile Ürdün Kralı Hüseyin; İsrail karşısında ortak diplomatik girişimde bulunma kararı almışlardır. "Amman'da yapılan ortak açıklamada FKÖ ile Ürdün arasında 'ortak bir barış inisiyatifi' konusunda bir anlaşma meydana geldiği bildirilmiştir."²⁶² Amman Anlaşması olarak tarihe geçen bu anlaşma Araplar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İsrail; Ürdün ve FKÖ arasında yapılan bu anlaşmayı tanımadığını açıklamış ve reddetmiştir. "İsrail Dışişleri Bakanı Şamir; ret sebepleri açıklarken; bu anlaşmanın bağımsız bir Filistin Devleti öngörmesi, FKÖ'nün; İsrail ile doğrudan doğruya müzakereye girmek istemesi ve Sovyet Rusya'nın da katılacağı bir milletlerarası konferans metodunu benimsemiş olduğunu söylemiştir."²⁶³ Bu olaylar olurken; Filistin Kurtuluş Örgütü yeniden silahlı eylemlere girişmiş ve bunun sonucunda da İsrail; Tunus'ta bulunan FKÖ kampını vurmaya başlamıştır.

Bu Arada; tarihler 1985'i gösterdiği zaman FKÖ ile Ürdün arasında yapılmış olan Araman Anlaşması hükmünü yitirmiştir. Ürdün burada; bu anlaşmayı yürütme çabalan içerisine girmiş; ancak; FKÖ liderinin çaba sarf etmemesi sonucu anlaşma yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece 11 Şubat 1985'te Amman Anlaşması sona ermiştir; Ürdün ve FKÖ arasındaki bağlar kopmuştur. "Amman Anlaşmasının sona ermesinden sonra Ürdün Hükümeti; 7 Temmuz 1986'da Arafat'ın Ürdün'deki sayılan 25'i bulan, El-Fetih bürolarını kapatmıştır."²⁶⁴

²⁶¹ Arthur S. Banks, *Political Handbook of the World 1990*, Binghamton, New York: CSA Publications, 1990, s. 318.

²⁶² Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.10.

²⁶³ Fahir Armaoğlu, "Amman Planı", *Tercüman Gazetesi*, 27 Şubat 1985

²⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.12.

Bu olayların hemen ardından 1987'de Filistin Gazze ve Batı Şeria denilen yerlerinde geniş çaplı bir halk ayaklanması ortaya çıkmıştır. I. İntifada²⁶⁵ denilen bu halk ayaklanması; Filistin Devleti'nin ilanını hızlandırması açısından önemlidir.

Bu arada Filistin Ulusal Konseyi'nin Cezayir'deki toplantısında Arafat kürsüye çıkarak bağımsız Filistin Devletini ilan ediyordu. "Bu karar tüm dünya da geniş yankılar uyandırmıştır. Bir yandan bağımsız bir Filistin devleti ilanı düşü gerçekleşiyor, ama öbür yandan da 40 yıldır uğruna savaşılan 'tüm Filistin'de tek Filistin' devleti üşü terk ediliyordu. Başından beri, Filistin'in taksimine karşı çıkmış bir halk, Filistin'i İsrail'le paylaşmayı kabul ettiğini dünyaya açıklıyordu."²⁶⁶ Ardında Türkiye, Filistin Devleti'ni kurulduğu zaman tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur Türkiye'nin bu tanıma kararı beklenen bir karardı.

Bu arada 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir yakınlaşma görülmektedir. Türkiye'de terör örgütlerine karşı İsrail ile askeri haber alma alanında işbirliğine gidilmiştir.

II.IV.IV. 1990-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

1990-2001 arası dönemde, Türkiye 1990 yılında; 1956'dan beri II. Kâtip düzeyinde yürüttüğü İsrail'le olan ilişkilerini yeniden büyükelçilik düzeyine taşımıştır. 31 Mayıs 1991'de Madrid Konferansı'ndan sonra İsrail ve Filistin temsilciliklerini aynı anda Büyükelçiliğe yükseltmiştir. Ayrıca bu dönemde 12 Eylül 1980'de kapatılan Kudüs'teki Başkonsoloslugu'nu 1992'de yeniden açmıştır. İlişkilerdeki bu canlanmanın 5 temel sebebi vardır; "Birincisi, ileride ortaya çıkabilecek yeni Ortadoğu coğrafyası için sağlam dostluklar kurmak istemiştir. İkincisi; Türkiye, AB ile olan ilişkilerini rayına oturtmak için Yahudi lobisinin desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Üçüncüsü; İran rejiminden duyulan rahatsızlık ve Suriye ile «plan su ve PKK sorunu bölgede Türkiye'yi yeni dostluklar aramaya yöneltmiştir; Dördüncüsü ise; ABD'nin etkisi; ABD; 1990'lardan itibaren kurmak için yoğun çaba harcadığı 'yeni Dünya Düzeni' için Ortadoğu'da

²⁶⁵ İntifada Arapça'da 'ayaklanma anlamındadır. 1987'de başlayan halk ayaklanmasının amacı, İsrail Devleti'nin işgal etmiş olduğu topraklarda rahat edemeyeceğini göstermesi; ve İsrail'i bu topraklardan çekilmeye ve bir barışa zorlamaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, ss.12-13.

²⁶⁶ Kut, Adı geçen makale, ss.5-34.

kendisine yakın müttefiklere ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle İsrail ve Türkiye yakınlaşmasını istemiştir."²⁶⁷

Bu dönemde Türkiye-İsrail arasındaki ilk anlaşma turizm alanında yapılmıştır. "Ardından 1992'de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in İsrail'i ziyareti esnasında Karşılıklı Anlayış ve İşbirliğinin İlkeleri Muhtırası' imzalanmıştır."²⁶⁸

İki ülke arasındaki ziyaretler 1994 ve 1995'te devam etmiş ve bu ziyaretlerde İki ülkenin, bölgede kalıcı ve adil barışın yerleşmesi için işbirliği yapması ve Irak'ın bölge için yeniden tehdit olmaması için gereken önlemlerin alınması konusunda işbirliğine varılmıştır. "Zaman içinde; Türkiye-İsrail ilişkileri karşılıklı çıkarlar doğrultusunda ve ABD'nin de cesaretlendirmesiyle 1994'ten itibaren 'stratejik ittifak' niteliği kazanmaya başladı. Zaman içinde ittifak, askeri işbirliğinden ekonomiye kadar birçok alana yayılıp gelişmiştir."²⁶⁹ Bu dönemde Filistin Sorunu iki ülke arasındaki ilişkilerde fazla bir sorun oluşturmamıştır. Türkiye'nin bu dönemde İsrail'le gerek ekonomik; gerek siyasal ittifakı; Arap ülkeleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılanırsa da bu Türkiye açısından fazla bir sorun teşkil etmemiştir. Türkiye, İsrail ile ilişkilerini uzun yıllar Arap ülkeleriyle ilişkilerine endeksli tutmuş, nihayet 1991'de Ortadoğu barış süreci ile birlikte bu ipotekten kurtulmuştur. "Türkiye, bir yandan İsrail devleti ile ilişkilerini geliştirirken, hem Filistin halkıyla hem de Batı Şeria ve Gazze'deki Filistin yönetimi ile ilişkilerini de mutlaka gözetmek ve geliştirmek zorundadır."²⁷⁰

Bu arada; 1990'ların başında görülen Türkiye- İsrail yakınlaşması bu iki ülkenin, Ortadoğu'da yeni bir siyasi düzen kurmaya çalışan ABD'nin politikalarına uyum sağlamaya çabalamaları sonucu gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönem ve Ortadoğu'daki gelişmeler bu iki ülkenin birbirlerine yakınlaşmalarını desteklemiştir.

Bu dönemde; Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren diğer bir etken de 30 Ekim 1991'de Madrid'de başlayan Arap-İsrail Barış Süreci'dir. Barış süreci sonrasında Türkiye İsrail ve Filistin politikalarına daha rahat yaklaşabilmiş ve Filistin meselesine katkıda bulunabilmiştir. "Bu çerçevede Haziran 1990'da ve Şubat ve Mayıs 1991'de

²⁶⁷ Oran, a.g.e., Cilt II, ss.568-569.

²⁶⁸ Ibid, s.569.

²⁶⁹ Erdal Güven, "Değişin Ankara", **Radikal Gazetesi**, 21.05.2004.

²⁷⁰ Şule Kut, "Gecikmiş Bir İşbirliği", **Milliyet Gazetesi**, 20.05.1997.

UNRWA (United Nations Relief and Work Agency- Birleşmiş Milletler Yardım ve Çalışma Örgütü) vasıtasıyla Filistin'e gönderilmesi planlanan insani yardımlara engel olmamıştır."²⁷¹

Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin, İsrail'in yanı sıra Filistin ile olan ilişkilerinde de gelişmeler olmuştur. Filistin Devlet Başkanı Yasser Arafat 1993 Oslo Barış Anlaşması'ndan sonra devlet başkanı olarak önce Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Arafat'ın bu ziyareti sırasında ilk resmi belge olan Eğitim ve Kültür İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. "1996 yılında Türkiye'nin İsrail ile imzalamış olduğu ve stratejik işbirliğine sebep olan anlaşmalar ilişkiler açısından bir dönüm noktası olmuştur. 1997'de bu işbirliğine karşı doğan tepkiler İsrail ile ilişkilerin giderek artmasına engel olmamıştır. Türkiye, bu dönemde Kudüs Meselesi, Yahudi Yerleşimciler sorunu, el-Aksa Camii gibi kutsal mekânların korunması konularında Filistin'e de destek vermeye devam etmiştir."²⁷² PKK lideri Abdullah Öcalan'ın İsrail'in gizli servisi olan Mossad yardımıyla yakalanıp Suriye'den getirilmesinin ardından Türkiye'nin güvenlikle ilgili kaygıları azalmıştır. "1996'da toplanan Arap Birliği zirve toplantılarında Mısır ve Suriye öncülüğünde, Arap Dünyasının Türkiye-İsrail yakınlaşmasından duyduğu endişe dile getirilmektedir."²⁷³ Gelen bu tepkiler; 1998 başındaki Türkiye ve İsrail'in yapmış olduğu Deniz Kızı Tatbikatında hat safhaya ulaşmıştır. Suriye'nin Resmi yayın organı olan al-Baath gazetesi 1997'de Türk- İsrail işbirliğini eleştirirken, İlan edilmemiş bu ittifak, barış sürecini bertaraf etmenin ötesinde, Araplar ve onların yasal hakları pahasına da olsa yeni kazançlar elde etmeyi amaçlamıştır diye yazmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da sadece İsrail ile yakınlaşması; diğer Ortadoğu «ülkeleriyle ilişkilerine fazla önem vermemesi, ileride Türkiye için istenmeyen sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Bu olumsuzluğun farkına varan Türk hükümeti, hemen eskiden bölge üzerinde uygulamış olduğu denge politikasına yeniden dönüş yapmış; 2000 yılında Hafız Esat'ın ölümünün ardından Suriye ile ilişkileri geliştirme yolları aramaya başlamıştır.

²⁷¹ www.aberanaliz.com/İsrail-Filistin-Türkiye

²⁷² www.haberanaliz.com/İsrail-Filistin-Türkiye

²⁷³ Oran, a.g.e., s.575.

Bu arada 11 Eylül 2001 yılında ABD'ye bir terörist saldırı gerçekleşmiş ve ABD 1990'ların başından beri kurmaya çalıştığı yenedünya düzeni için; düğmeye basmıştır. Bunun içinde Ortadoğu'da bu düzeni kurabilmek ve dünyayı kendi istediği gibi şekillendirebilmek için bölgede iki devletin işbirliğine ve bunların yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle 11 Eylül 2001'den sonra bölgede Türkiye-İsrail yakınlaşmasını daha çok teşvik etmeye başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ VE 1990-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ROLÜ

2. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde ortaya çıkmış olan iki kutuplu sistem; bu kutupların liderlerini birbirlerine karşı önlem almaya zorlamıştır. Burada ABD'nin amacını inceleyeceğiz ve bunun Türkiye-Ortadoğu ilişkileri üzerindeki etkisini açıklamaya çalışacağız.

2. Dünya Savaşı'ndan sonra; ABD'nin stratejik amacı; Sovyetler Birliği'ne karşı bir savunma gücü oluşturmak; yani Sovyetler Birliği'ni çevrelemektir. Truman Doktrini; Bağdat Paktı, daha sonraki adıyla CENTO, bu nedenle ortaya çıkarılmış ve kurulmuştur. Bu çevreleme politikasına Türkiye'nin yapmış olduğu katkı; ABD'den almış olduğu yardıma bağlı kalmıştır. Kısaca belirtmek gerekirse; Türkiye; ABD'den almış olduğu yardıma göre Ortadoğu ve diğer ülkelerle ilişkilerini şekillendirme yolunu seçmiş; ancak zaman zaman bu çeşit bir politika izlemenin zararlarını görmüştür. ABD'den Türkiye'ye verilen yardımın sürekliliği devam ettiği sürece ilişkilerde bir orun çıkmamış; ancak bu yardım kesintiye uğradığı zamanlarda ilişkilerde sorunlar görülmeye başlanmıştır.

Bu arada şunu da belirtmek de yarar vardır; Türkiye; jeopolitik konumu açısından ABD'nin Ortadoğu çıkarları açısından büyük bir öneme sahiptir. "II. Dünya Savaşı'ndan sonra; Ortadoğu'da egemen duruma olan İngiliz gücünün alt seviyelere inmesi ve bölgedeki önemini yitirmesi nedeniyle; ABD; Sovyetlerle olan rekabetinde Ortadoğu'ya büyük önem vermiştir. Çünkü Ortadoğu gerek jeopolitik olarak; gerekse siyasi olarak Sovyetler Birliği etkisine açık olan ülkelerden meydana gelmiştir."²⁷⁴

Bu arada; Ortadoğu; Batı ekonomisi ve dolayısıyla ABD için büyük bir öneme sahiptir; ayrıca Batın Avrupa Ortadoğu petrolüne bağımlı durumdaydı; adeta onların yaşam kaynağıydı. Bu nedenle ABD için Türkiye; Ortadoğu'da bulunan petrolün Batı Avrupa'ya akıtılması için köprü vazifesi konumundaydı ve burada Sovyetler Birliği

²⁷⁴ Sander, a.g.e., s.112.

tehlikesini denetlemek için köprü ülke konumundaydı. ABD için Türkiye'nin jeopolitik önemi bugünlerde de önemini kaybetmemiştir.

1975'te Amerikan Kongresi'nde açıklanmış olan raporda şunlar yazılıdır; ABD, NATO, Avrupa ve Ortadoğu'ya karşı bir Sovyet silahlı saldırısını önlemek, Caydırıcılık politikasının etkili olmadığı takdirde; etkili bir savunma gücü Oluşturmak, Ortadoğu petrollerinin Avrupa'ya güvenli yollardan akışını sağlamak, Ortadoğu'da kurulmuş olan İsrail Devleti'ni desteklemek... Bütün bunların yanında ABD'nin Ortadoğu ile ilgili beklentileri söz konusu olduğu süreç; Türkiye ve Yunanistan'la işbirliğimiz Sürececek, Türkiye, ABD'nin Doğu Akdeniz'de etkili bir harekâta bulunma yeteneğini doğrudan etkilemiştir. Bölgede Sovyet askeri gücünü başarıya uğratmak için ABD'nin; Türkiye'den başka bir seçeneği yoktur."²⁷⁵

Bu belgede ABD; Türkiye ile ilişkilerim, iz; Ortadoğu ile ilgili çıkarlarımız çerçevesinde yürütülecektir; Çünkü Türkiye, jeopolitik açıdan Ortadoğu'ya yakın bir konumda; ayrıca Sovyetler Birliği'nin gücünü etkisizleştirecek bir konumdadır. Türkiye; Ortadoğu savunması için düşündüğümüz sistem de etkin konumda olacak; ayrıca; Türkiye Batı Avrupa'nın yaşamsal kaynağı olan petrolün bulunduğu bölgede Batı ile işbirliği yapmaya istekli konumdadır ve Batı Avrupa'nın ihtiyacı olduğu Ortadoğu petrollerinin sürekli ve güvenli akışını sağlayabilecek yollar üzerindedir; demiştir.

Amerikan'ın askeri yardım yaptığı ülkelere neden bu yardımı gerek gördüğü Kongre Raporu'ndan anlaşılmaktadır: "Bu. Kongre raporunda ABD; Yardım yapılan ülkelerdeki Amerikan üslerinin, NATO ve CENTO gibi ortak güvenlik anlaşmalarının korunması ve yürütülmesi, bu ülkelere sağlanan stratejik hammaddelerin ABD'ne akışının sürdürülmesi, Bağlaşık Devletlerin askeri gücünün artırılması, yardım alacak ülkenin, ABD'nin bölgedeki politikası açısından taşıdığı önem." Bu rapor yardım yapılacak ve yapılan ülkelerdeki çıkarlarını belirtmesi açısından önemlidir.

Bu yukarıda saydığımız ve Kongre Raporunda açıklanmış olan Askeri yardımın yapancı ülkelere neden yapıldığını gösteren belgenin amacı; diğer bir deyişle; askeri yardımın temel amacı; sağlanacak olan güvenliğin en ucuz biçimde gerçekleşmesiydi, Türkiye,

²⁷⁵ Greece and Turkey: Some Military Implications Related to NATO and the Middle East, 4th Congress, 1st Session, U:s Government Printing Office, Washington, D.C., 1975, ss. 16-17 318 Sander, a.g.e, s.120.

bu Kongre Raporunda sayılmış olan ilkelere tam anlamıyla uymuş; dolayısıyla; 1947-1960 dönemi arasında Ortadoğu'da ABD'den en fazla yardım alan ülke konumuna geçmiştir. Türkiye; II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1945-1960 arasındaki dönemde Batı ekseninde bir Ortadoğu Politikası izlediği görülmektedir.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleştiği zaman darbeyi yapan komutanlardan yapılan ilk açıklanma NATO ve CENTO'ya bağlıyız niteliğindedir. Çünkü darbe sonrasında ABD'nin bu darbeye göstereceği tepkiden çekilmekte; bir anlamda bu açıklamayla darbenin Türk Dış Politikasıyla ilgisi olmadığı tamamen iç sorunlardan kaynaklandığı gösterilmiştir. 1960'dan önceki DP hükümeti; ABD eksenli bir Ortadoğu politikası izlemiş; ancak bu dönem bunun değiştiğinin bir göstergesini Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda Cezayir Halkına vermiş olduğu destekten belli etmiştir. Türkiye; 1950'lerdeki ABD ve Batı eksenli dış politikasını 1960'larda bir yana bırakmış; çok yönlü bir dış politika anlayışına dönmüştür. "1965 seçimlerinde iktidara gelen Adalet Partisi hükümetinin kendinden önceki hükümetlerden temel farkı; Ortadoğu politikasını sadece Batı politikasının bir türevi olarak algılamamak ve bölgedeki ilerici hükümetlerle de ilişki kurmak olmuştur."²⁷⁶

1960'larda ortaya çıkan bu politika değişikliğinin temel nedeni olarak o yıllarda ortaya çıkmış olan Kıbrıs Sorunu ve bunun bağlamında Türkiye'nin Batı ve ABD'den umduğu desteği bulamaması ve kendisini uluslararası arenada haklı çıkarabilecek destekleri bulmak istemesiydi. Türkiye; 1960'lardaki dış siyasetinde Araplar arası ilişkilerinde de sağduyulu davranmış; Ürdün Bunalımı sırasında İncirlikte bulunan hava üssünün ABD tarafından kullanılmasına izin vermemiştir. Bu durum; Araplar arasında; Türkiye'ye karşı süren olumsuz havanın bir nebze olsun hafiflemesine neden olmuştur.

12 Mart 1971 ara rejimiyle; 1960'larda izlenen dış politikada çok yönlü yaklaşım yerini yeniden ABD ekseninde bir dış politika anlayışına bırakmıştır. Bu dönemde Irak ile SSCB arasındaki oluşmaya başlayan yaklaşımlar dönemin Türk hükümetlerini rahatsız etmiştir. Bu dönemde SSCB ile yakınlaşan Irak ve Suriye'nin yerine Batı ve ABD ile yakınlaşmaya çalışan Mısır'la ilişkiler kurma yolu aranmıştır.

²⁷⁶ Oran, a.g.e., Cilt I, s.788.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Batı ve ABD ile ilişkiler yeniden bozulmaya başlamış ve Türkiye bu dönemde Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yolları aramaya başlamıştır. Bu durum; Araplar arasında memnuniyetle karşılanmış; ancak Kıbrıs Sorunu konusunda uluslararası arenada bize beklenen desteği sağlamamıştır. Türkiye'nin bu dönemde Araplarla olan sıcak ilişkilerinin yanında İsrail'le olan ilişkileri de devam etmiş; ve 1970'lerde Camp David'de yapılan barış görüşmelerini desteklediğini açıklamıştır,

1979'da İran İslam İnkılabı gerçekleştiği zaman; ABD; Türkiye, Mısır ve İsrail'e dayanarak Ortadoğu'da varolan çıkarlarını koruma planlarını yürürlüğe koymuş ve bu duruma 12 Eylül askeri darbesi yardımcı olmuş; "12 Eylül askeri darbesinden sonra Türkiye 1960'lardan beri yürüttüğü çok yönlü siyasete son vermiş; ABD eksenli bir politika izleme başlamış; bu dönemde ABD'nin müttefiki olan Suudi Arabistan ve Mısır'la sıcak ilişkiler kurma yollarını ararken; SSCB ile yakınlaşan Irak ve Suriye ile ilişkilerinin gerginleşmeye başladığını görmekteyiz."²⁷⁷

1980'li yıllar Türkiye'de ve dolayısıyla dünya'da pek çok şeyin değiştiği yıllar olmuştur. Türkiye; 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra; üç yıllık bir ara rejim dönemi içerisine girmiş; 1983'de yapılan seçimleri Turgut Ozan'ın genel Başkan olduğu Anavatan Partisi kazanmıştır. Bu dönem Özal'lı yıllar olarak anılmış ve yine ABD eksenli bir Ortadoğu politikası içerisine girilmiştir.

1980'li yıllar boyunca iki kutuplu sistemin bir kutbunu oluşturan ve bu konumda lider olan SSCB'nin gücünü kaybetmeye başladığını görmekteyiz. 1980'lerde Sovyet ekonomisinde belirli bir durgunluk baş göstermiştir, "SSCB mali yönden bir kriz ortamında idi. Bu krizin nedenleri ise 1979 senesinde Sovyet ordusunun Afganistan'a müdahalesi ve orada yenilmesi, Çernobil atom elektrik santralının kazaya uğraması, ABD'nin yıldız savaşları projesini uygulamaya başlaması vs."²⁷⁸ "Bu dönemde Mihail Gorbachov'un eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde "Açıklık" (Glasnost) ve

²⁷⁷ Oran, a.g.e., ss.794-796.

²⁷⁸ Celal Babayev, "Bağımsızlığa Giden Yol", Zaman Gazetesi, 01.20.2002.

"Yeniden Yapılanma" (Perestroyka) adını verdiği reformlar dünyada yeni gelişmelerin başlangıcı olmuştur."²⁷⁹

Mihail Gorbaçov 1987'de devlet hayatında alenilik ve açıklık ilkesini yani Glasnost ilkesini öne sürmüştür. "Gorbaçov Glasnost ilkesini, gerek devlet hayatındaki, gerek ekonomik hayattaki ataletli, durgunluğu silkelemek ve bir dinamizm getirmek için istemiştir."²⁸⁰

Ardından Gorbaçov; Perestroyka ilkesini yani ekonomik olarak yeniden yapılanma ilkesini ön plana atmıştır. "Gorbaçov, ekonominin yeni bir dinamizm kazanması ve sosyalizme ikinci bir rüzgâr sağlamak için ekonominin yeniden yapılanması gerektiğini, bunun içinde ekonomide de bir reform ve bir demokratizasyona gidilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Gorbaçov; bununla ekonominin en alt kademededen Moskova'daki en üst kademeye kadar vatandaşın gözetiminde bulunmasını istiyordu."²⁸¹

Bu Gorbaçov tarafından öne sürülen ilkeler kapitalist sistemden Sovyetleri sıyırmak için kullanılmış olsa da Kapitalist sistemin içerisine her geçen gün SSCB'yi biraz daha fazla sokmuş ve sonunda hem SSCB'nin hem de Gorbaçov'un dünya siyaset sahnesinden silinmesini ve iki kutuplu sistemin sona erdirilerek tek bir süper gücün ortaya çıkmasına neden olmuştur,

Sovyetler Birliği'nin yıkılmaya başladığını anlayan ve bu yıkılmayı önlemek isteyenler, "19 Ağustos 1991'de darbe girişiminde bulunmuşlardır; ancak söz konusu darbe girişimi üç gün gibi kısa bir zaman süreci içerisinde bastırılarak; SSCB'nin dünya siyaset tarihindeki yerini almasına neden olmuştur."²⁸²

Bundan sonraki dönem içinde dünyada tek kutuplu sistem egemen olmaya başlamış; Sovyetler Birliği'nin dahil olduğu sistem çökerken; komünizm ve sosyalist bloğun diğer ülkeleri olan Polonya, Çekoslovakya, Macaristan gibi ülkelerde demokrasiye geçmeye başlamışlar; bazı ülkelerde bu değişimler çok büyük sancılara neden olurken bazılarında sancısız olmuştur.

²⁷⁹ Coşkun Can Atakan, "Eski Sol'un Çöküşü ve "Yeni Sol" Yutturmacası, *Yeni Türkiye*, Sayı 50, Mart-Nisan 1998, s. 258-260.

²⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.118.

²⁸¹ Ibid, s.119.

²⁸² www.turkishtime.com.tr.

1990'lardan başlayıp 2000'li yıllara girdiğimiz dönemde ise; ABD'nin 1991'de Irak'a açmış olduğu Körfez Savaşı'nı ve bu savaş sonucunda da Türkiye-Irak ilişkilerinin durmaya başladığını ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişmeye başladığını görmekteyiz. 1991'de Körfez Barış Harekâtı sırasında ABD ağırlıklı çok uluslu gücün Irak'a karşı yapmış olduğu harekât sırasında; Türkiye'nin İncirliği fiilen devreye sokması Arap devletlerinden tepkilere neden olmuştur. "Bu dönemde Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz; dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı; komşuluk ilişkilerine ters düşen bir politika izlemekle suçlamıştır."²⁸³

Bunun yanında, I: Körfez Savaşı nedeniyle Arap Devletleriyle ilişkilerimiz bozulurken İsrail'le olan diplomatik ilişkilerimiz büyükelçilik düzeyine yükseltilmiştir. Ayrıca bu dönemde İsrail ile Türkiye arasında Askeri alanda Teknik ve İşbirliği anlaşmasıyla Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların Refahyol döneminde imzalanmış olması için ilgi çeken diğer yanındır.²⁸⁴ İsrail ile olan ilişkilerimiz bu dönemde artması ABD'nin bölgeye yönelik olarak uygulamak istediği 'Yeni Dünya Düzeni' için son derece yararlı olmuştur. Çünkü ABD'nin 1990 sonrasında kurmaya çalıştığı bu düzen için Ortadoğu'da kendisine yakın olan devletlere ihtiyacı vardı. Bu nedenle ABD; Türkiye ve İsrail arasındaki ilişkileri özellikle 1990 sonraki dönemde teşvik etmiştir.²⁸⁵

III.1. 1950-1960 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ROLÜ

Türkiye; II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış olan komünizm bloğundan korunmanın tek yolunun batı ve ABD ile birlikte olmak olduğuna inanmış ve Dünya Savaşı'nın bitiminden 1952'de NATO'ya üye olana kadar Türkiye; Sovyetlerin kendisinden toprak talepleriyle karşılaşmış ve bundan çekinmiş; ayrıca, SSCB'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyaya yaymak için çaba harcadığı Komünizm tehlikesi

²⁸³ Oran, a.g.e., Cilt II, s.533.

²⁸⁴ Refahyol koalisyonun büyük partisi Refah Partisi Müslüman ve Arap devletlerle ilişkileri geliştirmek istemiş; ve İsrail'i dış politikada pek önemsememe yolunu tercih etmiş; ancak bunda pek başarılı olamamış; Müslüman ve Arap Devletleriyle istediği şekilde siyasi ilişkilerini geliştirememiştir.

²⁸⁵ Bundan sonra yaşanan gelişmeler ve 2. Körfez Savaşı ile ilgili bilgi aşağıda '28 Şubat Döneminde Türkiye Ortadoğu İlişkilerinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Rolü' Başlığı Altında Anlatılacaktır.

nedeniyle Batı eksenli bir politika izlemiştir; ancak bu politika zaman içinde kesintiye uğramıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra; Türkiye'nin Sovyet etki alanına girmemesi; ABD çıkarları açısından da gerekliydi. Sovyetler Birliği'nin boğazlarda üs istemesi; ABD'yi telaşlandırmıştır; çünkü bu durum; Türkiye'nin SSCB etkisine girmek demektir; ayrıca bu durum ABD'nin çıkarları açısından tehlikeli bir durum arz etmekteydi.

"II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle 1945 yılında düzenlenen Yalta Konferansında SSCB müttefiklerinden istediği tavizleri koparmış; Doğu Avrupa'da ve tüm dünya da yarım asır sürecek olan bölünmenin temelleri Yalta Konferansı sonucunda atılmıştır."²⁸⁶ Türkiye için bu yıllardaki en kötü gelişme, Mart 1945'te Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık anlaşmasını yenilemeyeceklerini bildirmesi olmuş ve ayrıca Moskova hükümeti) doğu sınırında değişiklik, Boğazlarda ortak askeri üst de istemiştir.

Bu durum Türkiye'yi halen içinde olduğu ilişkiler ağına sokan ve tek yönlü bir dış politika izlemeye mahkûm eden en önemli neden olarak görülmektedir. 1952'de NATO üyeliği kesinleşinceye kadar Sovyetler korkusu sürmüştür. ABD; 1947'de Truman Doktrini ile Türkiye ve Yunanistan'a özel bir yardım paketi uygulamıştır. 1948'de ise Türkiye, Avrupa'ya yapılan Amerikan İktisadi Yardım Planı (Marshall) kapsamına alınmıştır. Komünizmin yayılmasına karşı bir eylem olan Kore Savaşı'na Türkiye de bir tugayla katılarak NATO yolunu aralamıştır. Tek parti dönemini kapatıp 10 yıl sürecek Demokrat Parti iktidarına yol açan demokrasi yolundaki adımlar ve Avrupa Konseyi'ne 1949'da üye olunması aynı yöndeki gayretlerdendi. Yani dış politika gereği Türkiye'nin iç değişimine zemin hazırlamıştır. Bu dönem dış politikada hemen her şeyin Washington'un çizgisinde saptandığı bir dönem olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır. "Bu tarihten sonra Türkiye; Ortadoğu'da ABD'nin komünizme karşı dünya genelinde bir set oluşturma çabasının parçası olarak 1955'te Bağdat Paketi'nin içinde yer almıştır."²⁸⁷

²⁸⁶ www.aksiyon.com.tr/arsiv/203/pages/dosyalar/dos4.html

²⁸⁷ www.aksiyon.com.tr/arsiv/203/pages/dosyalar/dos4.html

"1955 tarihli İngiltere destekli, ABD'nin uzaktan kumandasında, Adnan Menderes hükümetinin, Arap ülkelerini Türkiye Cumhuriyeti'nin dümen suyuna sokmayı hedefleyen, talihsiz pakt. Baştan ölü doğmuştu; Çünkü Kurucu üyeleri, Türkiye, İran, Irak ve Pakistan arasında bir tek Arap ülkesi vardı; o da Iraktı. Ancak, bu pakt, öbür Arap devletlerini Türkiye saffına baffiha çekmeyi başaramamıştır. . İngilizlerin Süveyş Buhranı'nda uğradığı hezimet ve Irak'ta 1959'da Haşimî Krallığı'nın yıkılması, bu güvenlik paktını anlamsız hâle getirmiştir."²⁸⁸

1950'lerdeki ABD yönetimi SSCB ve Çin Halk Cumhuriyetinin liderliğindeki komünist tehlikenin bütün dünyayı tehdit ettiği inancındaydılar; bu nedenle komünist tehlikenin Ortadoğu ülkelerini de etkilememesi için bir savunma paktı kurulması fikri ABD yönetiminden gelmiştir. İsrail; kurulmuş olan ve adı Bağdat Paktı olan bu pakta çok sert tepki göstermiş ve bu paktın kendi güvenliğini tehlikeye düşürdüğünü beyan etmiştir; ancak her ne kadar da bu paktın kurulmasına karşı olsa da dönemin getirmiş olduğu iki kutuplu sistemde Ortadoğu'yu Sovyet etkisinden korumanın gerekliliğine inanmış olan İngiltere ve ABD'yi o dönemde etkileyememiştir.

"ABD, Bağdat Paktı kurulduktan sonra 29 Kasım 1956'daki toplantısında Bağdat Paktı'na üye olmuş devletlere yapılan herhangi bir saldırıyı kendine yapıyormuş gibi sayacağım ve hemen müdahale edeceğini beyan etmiştir."²⁸⁹ Buradaki amaç SSCB'nin bölgeye müdahale etme fikrinin önüne geçmek ve SSCB'nin etkisine bölge ülkelerinin girmesini önlemektir.

14 Temmuz'da gerçekleşmiş olan Irak Darbesi'nden sonra Irak üye olduğu Bağdat Paktı'ndan ayrılmış ve pakt anlamını yitirmeye başlamıştır. Bu darbeden sonra paktı oluşturan diğer devletler; Türkiye'de gerçekleştirmiş oldukları toplantıda Ortadoğu'nun barış, güvenlik ve istikrarıyla ilgilenen devletlerden yardım istemişlerdir. Bu yardım teklifine ilk olumlu cevap paktın kurulmasını destekleyen ABD ve İngiltere'den gelmiştir. "ABD, İngiltere ve pakt üyeleri ile yapılan toplantıdan sonra yayımlanan bildiriye bundan sonra Pakt üyeleri dışarıdan gelen saldırılara karşı değil ülke içinden gelen saldırılara karşıda birlikte hareket edeceklerini söylemişlerdir."²⁹⁰ Bundan sonra

²⁸⁸ www.hurriyetim.com.tr/agora/article

²⁸⁹ Fahir Armaoğlu; *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: TTK, 1991, ss.240-248.

²⁹⁰ Oran, a.g.e., Cilt I, s.568.

Irak'ın 1959'da Bağdat Paktı'ndan ayrılmasından sonra Bağdat paktı CENTO olarak isim değiştirmiştir.

Ortadoğu'da; Türkiye'yi de yakından ilgilendiren bu olaylar yaşanırken; Türkiye 27 Mayıs 1960'da askeri darbeye karşılaşmıştır. Türkiye'de sosyal, siyasal ve ekonomik sorunların getirmiş olduğu darbenin ardından yapılan ilk açıklamada darbeyi yapanların ABD'nin tepkisinden çekindiği anlaşılmaktadır. "Yapılan ilk açıklama; NATO ve CENTO'ya bağlıyız şeklinde olmuştur;"²⁹¹ böylece ABD'nin tepkisini en aza indirmek amaçlanmıştır.

27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra; Türkiye-ABD ilişkilerinde etkili olan Füze Krizi ortaya çıkmıştır; SSCB Küba'ya füze yerleştirince; ABD istihbarat servisi bunu haber alınca; dönemin Amerikan hükümeti SSCB'ye yakın ülkelere tüzeler yerleştirmeye başlamıştır. Bu ülkelerden biri de Türkiye'dir. SSCB; 1962 ortalarında; Türkiye'ye Amerika tarafından yerleştirilmiş olan füzelerin derhal sökülmesini istemiş; ABD yönetimi ise buna karşı olduğunu açıklamıştır. Sovyetler Birliği'nden böyle bir teklifin gelmesi; Türkiye tarafından endişeyle karşılanmıştır. "Ardından 27 Ekim 1962'de dönemin Sovyetler Birliği Başkanı Kruşçev; Türkiye'de yerleştirilmiş olan füzelerin kaldırılmasını isteyerek, SSCB'nin Türkiye'yi işgal etme gibi bir niyetinin olmadığını ve ABD'nin de aynı güvenceyi Küba için vermesi gerektiğini söylemiştir."²⁹² Bu dönemde SSCB ile ABD'nin anlaşması üzerine Jüpiter füzeleri; Türkiye'den sökülüştür.

Bunun sonucunda da Türkiye; ABD eksenli dış politika anlayışından vazgeçmeyi düşünmeye başlamıştır. ABD eksenli dış politika yerine çok yönlü bir dış politika izlenme süreci başlamıştır. "Ayrıca Türkiye bu dönemde kendi ulusal çıkarlarını ilgilendiren konularda önce tek başına hareket edip; ondan sonra müttefik olduğu devletlere danışmanın yararlı olacağını düşünmüş ve 1960-1980 döneminde çok yönlü dış politika uygulamıştır. Ortadoğu'yla yakın ilişkiler kurma yolları aranmıştır.

Bu arada 1960'da iki toplum arasında kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde sorunlar başlamış; Rumların; Türklere karşı olan tutumları değişmiş ve saldırgan bir tutum halini almaya başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine; Türk hükümeti; Kıbrıs'a harekât yapmaya

²⁹¹ Özdemir, a.g.e., s.248.

²⁹² Oran, a.g.e., Cilt I, s.683.

karar verdiği bir sırada; ABD'den gelen bir mektup; Türk-Amerikan ilişkilerini derinden etkilediği gibi; Kıbrıs'a harekât yapma fikrini ve hazırlığını da bir süreliğine durdurmuştur. Bu mektup; Johnson Mektubu'dur; ABD başkam Lyndon Johnson, dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı'na bir mektup yazarak Kıbrıs'a müdahale etmenin sonuçlarına katlanmak durumunda kalacağını söyleyerek; Türkiye'yi böyle bir harekâttan vazgeçirmeye zorlamıştır. Bu mektupta yer alan istekler,²⁹³ ABD'nin böyle bir müdahaleye karşı olduğunu açıkça göstermiştir.

Bu mektup; Türk Dış politikasında çok yönlü bir politikaya geçilmesinde önemli bir kilometre taşı olmuştur. Ayrıca; bu mektup artık Türkiye'ye ABD'nin uluslararası alandaki girişimlerini kendi amaç ve ilkelerine uygun olarak inceleyip destekleme veya destekleme kararlılığı kazandırmıştır.

Bu arada Türkiye; ABD ile olan ilişkilerinin bu dönemde gerginleşmesinden dolayı; Türkiye çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış; bunun sonucu olarak ta Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirme yolları aramıştır. "1960'larda; Türkiye; Batı'nın Ortadoğu'daki sözcüsü rolünü üstlenmekten vazgeçerek; Arap Devletleri ile ve Ortadoğu ile karşılıklı ilişkilerini geliştirme yolu aramıştır."²⁹⁴

Bu dönemde, İki Kutuplu Sistem de yumuşama evreleri görülmeye başlayınca; kutuplar içersindeki ülkeler birbiriyle çekişmeye başlamıştır. Bu bağlamda; Türkiye-Yunanistan arası ilişkiler Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkmasıyla gerginleşmeye başlamış; Türkiye; ABD ve Batı Avrupa'nın desteğinden yoksun kalınca Arap Devletleri ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirme yolları aramaya başlamıştır. 1960'lı yıllar Arap Devletleri'nde iç mücadelelerin başladığı yıllar olmuştur. 1950'lerde Ortadoğu'da Mısır Başbakanı Nasır'ın etkinliği ve liderliği söz konusuyken; 1960'larda başta Irak ve Suriye olmak üzere bölgede etkili olan darbeciler Nasır'ın yaratmış olduğu etkiyi kırarak Irak ve Suriye'yi Nasır'ın etkisinden kurtarmışlardır.

Türkiye bu dönemde özellikle Kıbrıs Sorunu konusunda kendisine destek aramak için Ortadoğu'ya yönelmiştir; Ayrıca; Türkiye; bu dönemde SSCB'den geçmişte gelmiş isteklerden ve taleplerden korktuğu için uluslararası alanda yalnız kalmamak hem

²⁹³ Johnson Mektubu ve içeriği; ayrı bir başlık halinde anlatılmıştır.

²⁹⁴ Oran, a.g.e., Cilt I, s.784.

SSCB'ye hem de Kıbrıs Sorunu'nda destek aramak için Ortadoğu'ya yönelmiştir. Her ne kadar SSCB; artık toprak ve üs isteminden vazgeçtiğini açıklamış olsa da; Türkiye tarafından bu açıklama pek inandırıcı karşılanmamıştır. "1964 yılındaki Johnson Mektubu; Türkiye'nin Batı dünyasında düşündüğü kadar güvenli bir konuma sahip olmadığı kanaatini doğurmuştur. Johnson mektubuna kadar Türkiye; NATO'nun sadık bir müttefiki olarak kendisini bir güvenlik alam içerisinde hissediyordu; oysa Johnson Mektubu açıkça Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesi halinde ABD ve NATO'nun; Türkiye'ye SSCB saldırısı ile karşı karşıya kaldığında yardım etmeyeceğini söylemiştir."²⁹⁵ "Bunun üzerine 16 Şubat 1964. Dönemin başbakanı İsmet İnönü, Johnson Mektubu dolayısıyla Time dergisine verdiği demeçte "Yeni bir dünya kurulur ve Türkiye de bu dünyada yerini bulur." demiştir."²⁹⁶

Türkiye-ABD ilişkileri; Johnson Mektubundan sonra duraklamış ve Türkiye; Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır; Ancak; Türkiye'deki bu ani politika değişikliğinin Ortadoğu ülkelerine yansması zaman almıştır. Bu dönemde Mısır-Suriye arasında kurulmuş olan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasını Ankara; Mısır ve Suriye'nin kendi içişleri olarak tanımlamıştır. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin dağılmasından sonra Suriye yönetimini ilk tanıyan devletlerden biri Ankara olmuştur; Ankara hükümetinde ki bu ani değişikliğin nedenleri arasında; Kıbrıs Sorunu'nda ABD ve Batı'dan gerekli desteği bulamaması ve ABD'den gelen Johnson mektubu ile Türk-Amerikan İlişkilerinin bozulması ve Türkiye'nin uluslararası alanda kendini yalnız hissetmesi ve son olarak Kıbrıs Sorunu'nda kendisine destek verebilecek ülkeler aramasıydı. Ancak; Ankara hükümetinin bu çok yönlü politika anlayışı; beklenen şeyleri vermemiş; örneğin, Kıbrıs Sorunu konusunda Ortadoğu ülkeleri ve Arap Devletleri'nden gereken desteği görememiştir. Bunda; 1945'ten bu yana ABD ve Batı eksenli bir dış politika anlayışından aniden çok yönlü bir dış politika anlayışına geçmesinin de etkisi vardı.

²⁹⁵ www.turkishtime.org/2454_2_tr.asp

²⁹⁶ Melih Can, "türkiye'nin AB Sürecinde B Planı var mı?", **Zaman Gazetesi**, 18.05.2004.

III.II. 1960-1980 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ROLÜ

Türkiye'nin 1960'ların ikinci yarısından itibaren uygulamaya koymuş olduğu çok yönlü dış politika anlayışı bu dönemde de devam etmiştir. Türkiye; bu dönemde Ortadoğu ile ilişkilerini geliştirme yolları aramıştır.

Türkiye bu dönemde ortaya çıkmış olan Arap-İsrail savaşlarında Arapları destekleyen bir tutum içerisinde yer almıştır. Türkiye; savaşın başlangıcından bitimine kadar geçen sürede bu savaş karşısında BM'de yapılan görüşmelerde Araplardan yana tavır almıştır. Türkiye'deki bu politika değişikliğinin ana nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür; "Birincisi; 1963'te Kıbrıs'ta baş gösteren olaylar neticesinde Türkiye'nin ABD'den umduğu desteği bulamaması ve ardından yaşanan Johnson Mektubu neticesinde Türkiye'nin uluslararası alanda kendisini yalnız hissetmesi; ikincisi ise Türkiye'deki içsel bazı partilerin çıkar sağlamak için dini faktörü kullanarak Arap Devletleri ile yakınlaşmak istemesi; Bir diğer neden ise Türkiye'nin Arap Devletlerinden petrol beklentileriydi; tükettiği petrolün yarısından fazlasını dışarıdan alan Türkiye; 1973'deki petrol krizinde ve sonrasında Arap Devletleriyle yakınlaşma içindeydi; bu nedenle Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının ilk bölümü bu dönemde kurulmuştur."²⁹⁷

"Bunun yanında Türkiye, savaş devam ederken, Kızılay aracılığıyla Ürdün, Suriye ve Mısır'a yiyecek yardımı yapmış; ayrıca savaş bittiğinde öncelikle Suriye olmak üzere üç ülkeye maddi yardımda da bulunmuştur."²⁹⁸

Türkiye ayrıca İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki Mescid'i Aksa'nın 21 Ağustos 1969'da çıkartılan bir yangında yakılmasına sert tepki göstermiş; bir kez daha Arapların yanında yer alan bir tutum sergilemiştir.

Türkiye; dış politikada çok yönlü bir dış politika izlerken; içeride durumlar karışık bir hal alıyordu; Sosyal, ekonomik ve siyasal sorunlarla baş edemeyen sivil idareciler; yeniden askeri darbeye neden oluyor ve Türkiye 3 yıllık bir ara rejim dönemine giriyordu; Ancak ara rejim döneminde de çok yönlü dış politika anlayışından

²⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, a.g.e., Cilt I, ss. 796-807; Fahir Armaoğlu, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s.273.

²⁹⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.274.

vazgeçilmiş ve yine ABD eksenli bir Ortadoğu politikası uygulama yoluna gidilmiştir. Türkiye; bu dönemde Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir BM'de yapılan toplantılarda desteklenmiştir; bu destekleme Türkiye'nin geçmişte yapmış olduğu bağımsızlık savaşlarının etkisini unutmamak gerekir.

12 Mart 1971 Muhtırası'yla başlayıp; 1973 Genel Seçimlerine kadar süren ara dönemde Türkiye Nihat Erim Hükümetleri tarafından idare edilmiştir. Bu ara rejimde de Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleşmesine neden ve yukarıda Türk-Amerikan ilişkilerini etkileyen olaylarda anlattığımız Afyon Sorunu damgasını vurmuştur.

"ABD'de bu dönemde yapılan araştırmalarda uyuşturucu madde kullanımının genişleyerek yaygınlaştığı tespit edilmiştir."²⁹⁹ 1968'te ABD'de yapılan seçimleri Richard Nixon iktidara geldikten sonra Afyon Sorunu üzerine eğilmiş ve bu tarihten itibaren ABD'de Türkiye'yi uyuşturucunun temel kaynağı olarak gösteren kampanyalar başlatılmıştır. "Ülkeye giren uyuşturucunun %80'nin Türkiye Kaynaklı olduğu DEA (Drug Enforcement Agency) yöneticileri tarafından dile getirilmeye başlanmıştır."³⁰⁰

Bunun üzerine iktidara gelen Nixon yönetimi; Türkiye'ye Haşhaş ekiminin yasaklanması için yoğun baskılar yapmaya başlamıştır; bu dönemde Türkiye'de kurulmuş olan ara rejim hükümeti; halktan oy istemek gibi bir kaygı taşımadığından dolayı; artan ABD baskısına fazla dayanamayarak haşhaş ekimini yasaklamıştır. Ancak; ara rejim döneminden sonra yapılan ilk genel seçimlerden sonra kurulan Bülent Ecevit hükümeti tarafından haşhaş ekim yasağı kaldırılmıştır. Bunun üzerine ABD hükümetinden yoğun tepkiler gelmiş; ancak ortaya çıkan ve Türk Amerikan ilişkilerinde etkili olan Kıbrıs Sorunu nedeniyle; Afyon Sorunu gündemden düşmüştür. Bülent Ecevit 1990'lı yıllarda Zaman gazetesine yaptığı söyleşi de olayı şu şekilde anlatmıştır; ABD ile 1974'teki tartışmasını bugüne örnek gösteren Ecevit, şöyle konuştu: "Haşhaş yasağını kaldıracağımızı söylediğimizde ABD'den tehditler almıştık.)

Sultanahmet Camii'ni bombalayacaklarını, Türkiye'yi NATO'dan çıkaracaklarını ve haşhaş eken köyleri bombardımana tutacaklarını söylediler. 6. Filo da yakınmazdaydı.

²⁹⁹ Fahir Armaoğlu, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s.138.

³⁰⁰ Çağrı Erhan, **Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu**, Bilgi Yaymevi, Ankara, 1996, s. 38

Irak'a yapılan tehditlerden daha öteydi. Türkiye hükümeti olarak bunlara o zaman direndik."³⁰¹

Ara rejim döneminde ABD eksenli bir dış politika izlemiş olan Türkiye; 1973'te yapılmış olan genel seçimlerden sonra; 1960'ların ikinci yansında uygulamaya başladığı çok yönlü dış politika anlayışına dönmüştür.

Bu dönemde SSCB ile yakın ilişkiler içinde bulunan Irak ve Suriye yerine Batı yanlısı bir dış politika izlemeye başlayan Mısır'la ilişkileri geliştirme yolları aranmıştır; bu da gösteriyor ki; her ne kadar Türkiye çok yönlü bir dış politika anlayışı izlese de yine ABD ve Batı ile olan ilişkilerini koparmak istememekteydi.

1974 I. Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türkiye; dış basından olumlu tepkiler almıştır; Ancak hemen arkasından başlayan II. Barış Harekâtı nedeniyle; bu gelen olumlu tepkiler bir anda olumsuzlaşmaya başlamış ve Türkiye-ABD ve Türkiye o zamanki adıyla AET ilişkileri gerginleşmiştir. Bunun üzerine kurulmuş olan Milliyetçi Cephe hükümeti; Araplarla ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yolları aramıştır.

1974'te gerçekleşmiş olan II. Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra ABD Senatosu tarafından Türkiye'ye silah ambargosu uygulama karar alınmış; bu karar Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştirirken; Türkiye'yi yeniden Ortadoğu ile ilişkiler kurmaya yöneltmiştir.

Ayrıca; Bu dönemde ortaya çıkmış olan ve OPEC ülkelerinin uygulamaya başladığı petrol ambargosundan en az zararlı kurtulmak isteyen Türkiye; Ortadoğu ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini geliştirme yolları aramıştır. "Türkiye 1973'te başlamış olan Arap-İsrail Savaşında Arapların yanında olan tavrını sürdürmüştür."³⁰²

Bu olayların hemen arkasından; 1964'ten bu yana belirli bir mesafe çerçevesinde yürüyen FKÖ-Türkiye ilişkileri 1974'ün ikinci yansından itibaren gelişmeye başlamıştır. "1974'ün Ekim ayında Rabat'ta toplanan Arap Zirvesi, FKÖ'nü Filistin Halkının tek temsilcisi olarak tanımıştır; ve ardından BM'de FKÖ'ne Filistin halkının temsilcisi

³⁰¹ www.gazeten.com

³⁰² George E. Gruen, Turkey's Relations with Israel and its Arab Neighbors, Middle East Review, Vol 17, Spring 1985, ss.33-43.

olarak özel bir statü verilerek temsil etmesi onayı çıkınca 1975 yılında; Türkiye; FKÖ'nü tanımıştır."³⁰³ Ancak; Türkiye her ne kadar FKÖ'ne ve Araplarla ilişkilerine önem verse de ABD'nin çıkarlarına aykırı davranmamaya özen göstermiş ve bütün Arapların tepkisine rağmen 1977'de Camp David'de gerçekleşmiş olan Mısır-İsrail Barışı'nı desteklediğini açıklamıştır.

bu dönemde Ortadoğu'da İran İslam İnkılabı gerçekleşmiş; ve Bu inkılap Ortadoğu'daki siyasal dengeleri bozmuştur. Bundan sonra; ABD silah ambargosunu kaldırarak; Türkiye, İsrail ve Mısır'a dayanarak Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma yolları aramıştır.

İran'da gerçekleştirilmiş olan İslam Devrimi'nden sonra; İran CENTO'dan ayrılacağı açıklamıştır. Bu durumdan dönemin Türk hükümeti hiç rahatsızlık duymamıştır. Çünkü İran aynı açıklamada RCD üyeliğinden ayrılmayacağını açıklamıştır. "Türkiye; Batı Karşısı kurulmuş olan yeni İran Yönetimi ile başlangıçta sıcak ilişkiler kurmuştur; Ancak; Süleyman Demirel liderliğindeki AP'nin iktidara gelmesi ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur."³⁰⁴

Bundan sonra yeni kurulan İran Hükümeti ile ABD ilişkilerini gerginleştiren bir olay yaşanmış; İran'daki ABD Büyükelçiliği basılmış ve uzun süre ABD Büyükelçiliği'nde çalışanlar rehin tutulmuştur. "Bunun üzerine ABD hükümeti; Türkiye'den İran'a karşı ambargo uygulamasını istemiş; ancak bu istek dönemin Türk Hükümeti tarafından reddedildiği gibi; ABD'nin Türkiye'deki üslerini İran'a karşı olası bir müdahalede kullanılmayacağını açıklamıştır."³⁰⁵

Ortadoğu bağlamında, Türkiye-ve ABD ilişkilerinde bunlar yaşanırken; 12 Eylül 1980'de Türkiye yeni bir askeri darbe ile karşılaşmış; ve bu darbeden sonra çok yönlü dış politika anlayışına son vererek yeniden ABD ve Batı eksenli bir dünya politikası izleme yöntemi benimsenmiştir.

³⁰³ Oran, a.g.e., Cilt I, s.795.

³⁰⁴ Gökhan Çetinsaya, **Türk-İran İlişkileri, Türk Dış Politika Analizi**, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1998, ss.135-158.

³⁰⁵ Oran, a.g.e., Cilt I, s.807.

III.III. 1980-1990 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN ROLÜ

12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası'nda Türkiye, 1960'ların ortalarında uygulamaya başladığı çok yönlü dış politika anlayışından vazgeçmiş; yeniden ABD ve Batı eksenli bir dış politika anlayışına dönmüştür.

1979'da İran'da gerçekleşmiş olan İran İslam Devrimi; ABD'nin bölgede kurmaya çalıştığı siyasal dengeleri altüst etmiş; ve bundan sonra ABD; Türkiye, İsrail ve Mısır'ı kullanarak Ortadoğu çıkarlarının koruma yolunu seçmiş; Türkiye-İsrail arasındaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olmuştur. 12 Eylül 1980 Darbesi de ABD'nin bu amaçlarına bir anlamda yardımcı olmuştur.

Yİ Eylül 1980 Darbesi'nden 1983 yılına kadar Türkiye ara rejim denilen dönemden Bülent Ulusu Hükümetleri ile geçmiştir. 1983'te yapılmış olan genel seçimleri Turgut Özal'm lideri olduğu Anavatan Partisi kazanmış; 1980'li yıllar Özallı yıllar olarak siyasi tarih sayfalarında ki yerini almıştır.

1980'li yıllar uluslararası ilişkilerde Soğuk Savaşın yumuşamaya başladığı yıllar olarak tarihe geçmiştir; ABD bu dönemin başında biraz güç kaybetmiş; çeşitli bölgelerdeki çıkarları için önemli olan müttefiklerini kaybetmiştir. bunun başında da 1979'da İran İslam Devrimi ile kaybettiği müttefiki İran gelmektedir. Bu tarihten günümüze kadar olan ABD- İran ilişkilerinde bir gerginleşme dönemi hakim olmuştur. Hatta İran-Irak Savaşı'ndan İran'ın yenilgi ile çıkması için ABD; Irak'a silah yardımı yapmış; ancak umulan olmamıştır; aslında perde arkasında ABD; İran-Irak Savaşı'nın sonucundan çok memnundur.

Bu arada ABD 1980'lerin başından itibaren güç kaybetmeye başlayınca Reagan Döneminde yeniden atağa geçmiş ve ulusal bazda bazı kısıtlamalar getirerek dünya politikasındaki etkinliğini yeniden sürdürme kararlılığını göstermiştir. Bunun için ABD'nin bazı müttefiklere ihtiyacı vardır; bu müttefikler bu dönemde Türkiye ve İngiltere olarak karşımıza çıkmaktaydı. "Türkiye ile 1960'lardan beri inişli çıkışlı ilişkiler geliştiren Amerikan yönetimi bunu belirli bir raya oturtmak istemekteydi ve bu düşüncesine 12 Eylül Askeri Darbesi yardım etti; ve bu darbeden önce ABD tarafından

yapılan tüm istekleri reddeden Türkiye; bu darbeden sonra; bütün bu istekleri kabul etmiştir; bu istekler çevik Kuvvetin Türkiye'ye yerleştirilmesine; Türkiye karşı çıkmıştır; SSCB üzerinde U-2 uçuşları için üslerin kullanılmasına izin vermemiştir."³⁰⁶

İran'da İslami Rejimin kurulmuş olmasıyla, Ortadoğu'da yakın bir müttefikini kaybeden ve SSCB'nin Afganistan'a girmesiyle endişeye kapılan ABD, Türkiye'de gerçekleşmiş olan 12 Eylül 1980 askeri darbesini memnuniyetle karşılamıştır. "Bu olayların hemen ardından Bülent Ulusu hükümeti 18 Kasım 1980'de, Türkiye'nin elinde bir koz olarak tuttuğu; avunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nı onaylamış; böylece 1985 yılına kadar ABD'den alınacak yardımların sınırları da çizilmiş oldu; bu sınırlar; üsler, savunma, ekonomik ve askeri yardımlar."³⁰⁷

Bu arada Türkiye-ABD ilişkileri 1980 Darbesinden sonra belirli bir raya oturmuşken; İran-Irak arasında 1980'de 8 yıl sürecek olan İran-Irak Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş; Kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu yaratmış ve bu durum da Türkiye'nin endişelenmesine sebep olmuştur; çünkü Kuzey Irak'taki otorite boşluğu; Türkiye'nin güneydoğusuna yönelmiş olan PKK sorununun başlangıcına işaret etmekteydi.

"Türkiye'nin 1980-1988 arasında gerçekleşmiş olan İran-Irak Savaşı'nda her iki devlete de dostane tavırları sürmüştür; her iki devletle de ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Yalnız Irak'la olan ilişkilerinde Kürt Sorunu ve PKK sorunu bu dönemde ağırlık kazanmış ve Ankara Hükümeti ile Bağdat Hükümeti arasında 1984'te Türk Askeri birliklerinin Kuzey Irak'a girip; PKK'ya karşı bir güvenlik koridoru oluşturması konusunda anlaşmaya varılmıştır; Bu tarihten itibaren Türk askeri birlikleri Kuzey Irak'ta yer almaya başlamıştır."³⁰⁸ Bu dönemdeki Türkiye-İran ilişkileri; CENTO'dan İran'ın çekilmesi üzerine, CENTO'nun ürünü olan RCD etrafında gelişme göstermiştir. "RCD Bölgesel Kalkınma için İşbirliği Örgütü) CENTO'nun 1979'da feshedilmesinden sonra dağılmış ve onun yerine, İran, Türkiye, Pakistan arasında ECO (Economic Cooperation Organisation) denilen örgüt kurulmuştur."³⁰⁹

³⁰⁶ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 1995, ss.168-210.

³⁰⁷ Oran, a.g.e., Cilt II, s.39.

³⁰⁸ William M. Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Frank Cass, London, Portland, OR, 2000, s. 172 35 İbid, s. 172

³⁰⁹ İbid, s.172.

Bu dönemde Türkiye-Suriye-Irak ilişkileri 1990'lı yıllara kadar PKK Sorunu etrafında gelişme göstermiştir. "Türkiye-İran ilişkileri ise; 1979'da İran'da gerçekleşmiş olan İran İslam İnkılâbı sonrasında İran'ın Ortadoğu'da lider konuma gelebilmek için bölge ülkelerine kendi rejimini empoze etme girişimleri çerçevesinde gelişmiştir."³¹⁰ ABD bu dönemde bölgede kendi etkinliğini engelleyebilecek oluşumlara karşı çıktığı için Türkiye'nin İran'a karşı duruşunu memnuniyetle karşılamıştır."Bu arada 12 Eylül 1980 Darbesinden sonra Türkiye'nin Suudi Arabistan ve Kuveyt'le askeri işbirliği içerisine girmesi ABD'nin bölgedeki çıkarları açısından ABD tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanırken; başta SSCB olmak üzere İran, ve Yunanistan'da büyük bir memnuniyetsizlikle karşılanmıştır."³¹¹

Ayrıca; Bu dönemde ABD; İslami hareketlerle olan bağlantıları güçlenmeye başlamıştır. "Çünkü; ABD için İslam, ABD'nin uluslararası alanda etkinliğini sürdürmesine yarayacak, kendisine yakın rejimleri ayakta tutacak ve rakip ülkeleri zayıflatacak bir dış politika aracı olmuştur."³¹² ABD'nin dış politikası açısından İslam'ın rolü 1970'lerin sonuna doğru SSCB'yle rekabetin artması sonucunda daha fazla önem kazanmıştır. "ABD'nin bu dönemde ki politikası ılımlı, denetlenebilir bir İslam'ı desteklemek, SSCB'ye ve komünizme karşı kullanmak, radikal İslam'ı yumuşatmak veya ortadan kaldırmak şeklindeydi. Ancak ; ABD'nin bu politikası 11 Eylül 2001'de başına büyük dertler açacak; ve ABD 'Yeni Dünya Düzeni' denilen bir düzenle dünya sahnesinde süper güç olma yolunda ilerleyecektir."³¹³

Bu arada Türkiye; Körfez ülkeleriyle ilişkilerini geliştirirken; İKÖ (İslam Konferansı Örgütü) ile de ilişkilerini geliştirmiş; hatta 1981'de Mekke'de yapılan toplantıya Kıbrıs Türk Heyeti, 'Kıbrıs Türk Federe Devleti' yazan tabelanın arkasına oturmuştur. 5-11 Aralık 1983'te yapılan toplantı da Kıbrıs'ta iki ayrı devletin varlığını tanıyabilecekleri izlenimi verseler de İKÖ üyelerinden hiçbirisinin KKTC'yi tanımaması örgütle ilişkilerini geliştiren Türkiye açısından büyük şaşkınlıkla karşılanmıştır."³¹⁴ Bu arada 1985'te İran-Irak Savaşı'nın sona erdirilmesi için Türkiye arabuluculuğa soyunmaya

³¹⁰ John Calabrese, Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship, British Journal of Middle Eastem Studies, Vol.25 (1998), ss. 77-80.

³¹¹ Oran, a.g.e, Cilt II, s.126.

³¹² Ibid, s.236.

³¹³ Fawaz Gezes, America and Political islam, Cambridge University Pres, 1999, ss.59-69

³¹⁴ İsmail Soysal, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 738

karar vermiş ancak; her iki devletinde yanlarında savaşa katılmaları yönündeki baskılan nedeniyle arabuluculuk yapmaktan vazgeçmiştir.

1980'ler boyunca İsrail- Türkiye ilişkilerine baktığımızda; Türkiye'nin Filistin Sorunu konusundaki hassasiyetinin hala sürdüğünü görmekteyiz. 1980'de İsrail'in Kudüs'ü kendisine bağladığını açıklaması üzerine; Türkiye 1967'den bu yana maslahatgüzarı seviyesinde yürüttüğü ilişkileri ikinci katip seviyesine indirerek Kudüs'teki büyükelçiliğini kapatarak buranın işlerini Tel-Aviv'deki büyükelçiliğin konsolosluk şubesine devretmiştir.

"Bu dönemde ABD başkanı olan Reagan Ortadoğu'da bloklar arası çatışma bulunduğunu ileri sürerek; 'stratejik oydaşına' kavramını ortaya atmış; Türkiye, Pakistan ve Afrika'yı da içeren bir alanda işbirliğini geliştirmeye çalışmıştır."³¹⁵

Türkiye, ABD'nin Ortadoğu politikalarında merkezi bir konumda yer almıştır. Örneğin, ABD, SSCB'nin bölgeye yönelik olarak etkisini kırmak için; Kuzey Kuşak ülkeleriyle,³¹⁶ sınırlandırmak istemiştir. "Bu dönemde Türkiye'ye gelen NATO Başkomutanı Alexander Haig Türkiye ile Pakistan arasında stratejik işbirliği kurulması yönünde çaba göstermiştir."³¹⁷

Bu döneme kadar Nixon Doktrini çerçevesinde gelişen ABD'nin dış politikası ve Ortadoğu üzerindeki çıkarları; Suudi Arabistan ve İran çerçevesinde gelişme göstermiştir; ancak İran'da 1979'da gerçekleştirilen darbe sonucunda Şah'ın devrilmiş olması ve yerine İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ve ardından yaşanan İran'daki ABD Büyükelçiliği baskını sonucunda ABD-İran ilişkileri gerginleşmiş ve donma noktasına gelmiş; 1990'ların ikinci yarısından sonra ABD tarafından İran; şer üçgeni içerisine dahil edilmiştir. İran'ın kaybedilmesinden sonra; ABD'de Nixon Doktrini anlamını yitirmiş; ve Ortadoğu politikasının yeniden biçimlendirilmesi gündeme

³¹⁵ Oran, a.g.e., Cilt II, s.44.

³¹⁶ Eisenhower Döneminde İç Hilal Bölgesindeki ABD yanlısı ülkelere hava üsleri kurulmaya başlanmıştır. Böylece SSCB'nin çevrelenmesi anlamına gelen, Kuzey Kuşağı oluşturulmuştur. Buna Kuzey Kuşağı denmesinin sebebi; Ortadoğu'nun kuzeyindeki İran, Irak, Türkiye ve Pakistan gibi ülkelerin bu yapılanmada yer almayı kabul etmelerine karşılık Arap Devletlerinin böyle bir oluşumda yer almayı kabul etmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Çağrı Erhan, Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 1-4 (Ocak-Aralık 1996),

³¹⁷ Oran, a.g.e., Cilt II, s.44.

gelmiştir. Bu politika yeniden şekillendirilirken; ABD Türkiye'nin jeopolitik konumundan da yararlanmak istemiş; ve bölgede kendisine iki yakın müttefik olan Türkiye ve İsrail ilişkilerinin geliştirilmesi için çaba harcamış; ancak 1990'lardan sonra ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olabilmıştır.

IV.IV. 1990-2001 DÖNEMİNDE TÜRKİYE-ORTADOĞU İLİŞKİLERİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN ROLÜ

Bu dönem de ABD çifte çevreleme politikasıyla kurmak istediği düzende yer almamak için çalışan devletleri, uluslararası alandan yalıtma ve sıkıştırma politikaları içerisine girmiştir. "ABD geçmişte yaptığı politikaları; şimdi uluslararası normlara uymayan Kuzey Kore, Libya, Küba, İran ve Irak'a yaparak onları yola getirme çabaları içerisine girmiştir."³¹⁸

ABD'nin İran ve Irak'ı çevreleyebilmesi için Türkiye'ye ihtiyacı vardı; bunun içinde Türkiye'ye büyük önem gösteriyordu. Türkiye; ABD'nin Irak ve İran'ı çevrelemesinden zarar gördüyse de buna uymak durumunda kalmıştır.

Bu arada; "1988'de BM'nin 598 sayılı kararı neticesinde sona eren İran-Irak Savaşında galip gelen devlet olmamıştır." İran-Irak Savaşında Arap Dünyasının büyük bir çoğunluğu, Sovyet Rusya ve ABD Irak'ı desteklemişlerdir. Çünkü; 1979'da İran'da gerçekleşmiş olan devrimden sonra İran'ın kurmuş olduğu dini rejimi kurulduğu günden bu yana bölge ülkelerine ihraç etmek istemesi ve böylece Ortadoğu'nun lideri konumuna yükselmek istemesi bütün dünya da endişe ile karşılanmıştır.

İran-Irak Savaşı Sonucunda kazanan devlet olmadığı gibi; İran'ın rejimini bölge ülkelerine ihraç etmek için artık gücü kalmadığı da açıktır. "Bu arada savaş sırasında Irak'ın hızla silahlanmasında Batı ve ABD'nin katkısı olmuştur. 1990'lı yıllara geldiğimizde; Irak'ın her tarafının silahla dolu olduğu gözlerden kaçmamıştır."³¹⁹

"Bu arada; 1990'da Bağdat'ta yapılan Arap Birliği Zirvesi'nde Irak'ın o dönemki başbakanı, Saddam Hüseyin, bazı Arap ülkelerinin OPEC kotalarına uymayarak fazla

³¹⁸ Ibid, s.269.

³¹⁹ Armaoğlu, a.g.e., Cilt II, s.40.

üretim yaptıklarından ve buna bağlı olarak petrol fiyatlarının düşüklüğünden bahsetmiştir."³²⁰ Ayrıca; İran-İrak Savaşı sırasında Irak'a yardım eden ülkelerden olan Kuveyt ve Suudi Arabistan; Irak'a olan yardımlarını savaş bitiminde keserek; savaş sırasında yapmış olduğu yardımları geri istemiştir. Bu durum karşısında ABD ve Batı'ya müracaat eden Irak yönetimi; bu ülkelerden beklediği tepkileri alamamıştır. Bunun üzerine; Saddam Hüseyin; Irak ve Suudi Arabistan'a dönerek borçlarının uzun vadelere yayılmasını veya petrol fiyatlarını arttırmalarını istemiştir; ancak bu teklifte reddedilince; Irak; 191 yılında Kuveyt'e girerek Kuveyt'i işgal etmiştir. Bu gelişmeler üzerine BM Güvenlik Konseyi; olağanüstü toplantı yaparak 660 sayılı kararı almıştır. "Bu kararla Irak'tan, Kuvvetlerini derhal ve kayıtsız şartsız Kuveyt'ten çekmesini istemiştir."³²¹

Ortadoğu açısından bu gelişmeler yaşanırken; Ortadoğu dışında da dünyada hakim olan iki kutuplu sistemi değiştiren önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1985'te Komünist Parti Genel Sekreterliğine gelen Mihail Gorbaçov; Sovyetler Birliği'nde uzun süredir hakim olan ekonomik durgunluğu sonlandırmak için bir takım yapısal kararlar almış; ancak bu kararlar SSCB'nin dolayısıyla Komünist bloğun dünya sahnesinden silinerek ABD'nin süper güç olarak dünya sahnesine çıkmasına neden olmuştur.

"Bu arada SSCB'nin yıkılmasında ABD'nin payı olduğunu da unutmamak gereklidir. 1981-1989 arasında ABD başkanı olan Ronald Reagan, Carter Doktrinini ciddi biçimde aşarak, 1969'da Nixon Doktrininin ABD açısından temsil ettiği gerilemeyi tersine çevirerek; antikomünist hareketlere tüm dünya da destek vermiştir. 1980'lerde İran ve Afganistan ABD etkisinden çıkmış; Suriye SSCB etkisine girmiş; Yunanistan'da anti-Amerikancılar iktidara gelmiş; ve ABD'nin SSCB'ye karşı açmış olduğu ' ikinci Soğuk Savaş' dönemi başlamıştır."³²²

Bu arada SSCB'nin yıkılması ve Soğuk Savaş Döneminin sona ermesi üzerine Batı ve ABD için önemini kaybettiğini düşünen Türkiye'nin yardımına 1991 yılında patlak veren Körfez Savaşı yetişmiştir.

³²⁰ Ibid, s.44.

³²¹ Ibid, s.46.

³²² Oran, a.g.e., Cilt II, ss.11-12.

Bu dönemde; "Soğuk Savaş ilişkilerinde ABD-Türkiye ilişkileri SSCB üzerine odaklıyken; 1990'lı yıllarda uluslararası gelişmelerin bir sonucu olarak; Avrupa-Balkanlar, Kafkasya-Orta Asya ve Ortadoğu gibi yeni işbirliği alanları ortaya çıkmıştır."³²³

Bu dönemde ABD; Avrasya üzerinde etkili bir politika izlemek için Türkiye'nin işbirliğine ihtiyaç duymuştur. "Türkiye; 1990'lı yıllar boyunca bir çok bölgesel alanda ABD ile işbirliği yoluna gitmiştir. Ayrıca; ABD; bu dönemde İran ve Irak'a karşı çifte çevreleme politikası uygularken; Türkiye ile kurduğu işbirliğinden de büyük ölçüde yararlanmıştıır."³²⁴

Ancak; Türkiye Körfez Savaşı'nda açmış olduğu üslere karşılık Körfez Savaşı'nda ve sonrasında beklediği ekonomik getirileri elde edememiştir. Ayrıca bu dönemde ABD'nin isteği doğrultusunda Türkiye; Irak'la olan Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattını kapatmasından dolayı büyük bir ekonomik kayba uğramış ve bu kaybı ABD'den alamamıştır.

Uluslararası sistemde bu değişiklikler yaşanırken; 1990'lı yıllar Türkiye'ye Koalisyon yönetimlerinin geldiği yıllar olmuştur. Karar verme sürecinde zorlukların yaşandığı bu dönemde Türkiye; Körfez Savaşı sırasında ABD eksenli bir politika izlemiştir. Türkiye; Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra; Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini istemekle yetinmiştir. Körfez Savaşı sırasında Saddam'ın, Türkiye'den istediği bu savaş karşısında tarafsız kalması ve NATO üslerini açmaması idi; ancak Türkiye bu isteklerin tam tersi şeklinde davranış göstererek; Kerkük-Yumurtalık boru hattının bir bölümünü Irak'ın kapatması üzerine; tümünü kapatma kararını ABD isteği doğrultusunda almış ve uygulamıştır."³²⁵

Bu arada; Türkiye-Suriye ve Irak arasındaki ilişkiler tek bir sorun üzerine yani Kürt Sorunu üzerine odaklaşmıştır; "Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda çaba sarf ederken; bir yandan da Suriye'nin PKK'ya olan desteğini kesmeye çalışıyordu. Bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan Kuzey Irak'ta bir Kürt Devleti'nin

³²³ Ibid, s.243.

³²⁴ Özden Alantar, **Türk-Amerikan İlişkilerinin Ulusal Güvenlik Boyutunda Dönüşümü, En Uzun On Yıl**, Derleyen: Gencer Özcan ve Şule Kut, İstanbul: Boyut Yayınları, 1998, ss.225-246.

³²⁵ Mensur Akgün, **Ortadoğu Maceraları, Onbir Aylık Saltanat: Siyaset, Ekonomi ve Dış politikada Refah Dönemi**, Derleyen: Gencer Özcan, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s.134.

kurulacağı haberleri hızla yayılıyordu."³²⁶ Bu gelişmeler üzerine dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "Irak'ın dağılması öyle problemlere neden olur ki, bunları halletmek için elli sene yetmez"³²⁷ diyerek; Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğüne verdiği önemi bir kez daha göstermiştir.

ABD yönetimi ise; Türkiye'nin PKK terörüne karşı yapmış olduğu savaşın haklılığını çoğu kez açıklamış; ancak Kürt liderler Barzani ve Talabani'yle konuşarak ve Kürtleri kışkırtarak Irak'a karşı ayaklanmalarına da destek vermekten geri kalmamıştır. "Dönemin CIA Başkan Yardımcısı Amiral William Studeman, Temsilciler Meclisi Adalet Komisyonu'nda yaptığı bir konuşmada PKK'nın sadece Türkiye için değil ABD için de bir tehlike olduğunu öne sürmüştür."³²⁸ Ancak Türkiye'nin 1995'te girmiş olduğu ve şimdiye kadar ki en geniş çaplı harekâtı olan PKK'yı yok etme harekâtı bağlamında giriştiği harekât ABD medyası tarafından yoğun eleştiriler almıştır. "New York Times'ın köşe yazarı olan William Safire, 21 Mart 1995'teki makalesinde 'Türkiye'nin petrol bölgesini kontrol etmeyi ve Saddam Hüseyin'in kuvvetleri bölgeye geri gelinceye kadar Kuzey Irak'ı işgal etmeyi amaçladığını' yazmıştır.

1990'ların ikinci yarısında Ortadoğu ve Türkiye arasında bu gelişmeler yaşanırken; 1995 seçimlerinde Türkiye'de Necmettin Erbakan'ın lideri olduğu Refah Partisi genel seçimleri kazanarak; Doğru Yol Partisi ile birlikte iktidar koltuğunu paylaşmıştır. "8 Temmuz 1996'da, güvenoyu alan Refahyol hükümeti; Arap Devletleri ve Ortadoğu ile bozulan ilişkileri düzeltilmesi için bir fırsat yaratabilirdi; ancak beklenen gerçekleşmemiştir."³²⁹ RP Partisi'nin uluslararası İslamcı siyasal örgütler arasında söz sahibi bir siyasal hareket haline gelme hedefi bulunuyordu. Bu arada Necmettin Erbakan uluslararası İslamcı örgütlerle buluşarak; Mısır ve Tunus'un tepkisini çekmiştir. "Erbakan'ın kafasında Müslüman Kardeşler Birliğini kurma fikri yatmaktaydı; ve bu konuda Mısır ve Tunus'tan anlayış bekledi; beklediği anlayışı bu iki devletten göremeyen Başbakan Erbakan; görevi sırasında yaptığı dış gezilerde İslamcı örgüt temsilcileriyle görüşmekten çekinmemiştir."³³⁰ Refah Partisi'nin devlet geleneği haline

³²⁶ Kemal Kirişçi- Gareth M. Winrow, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, 4. Baskı, İstanbul: Tarih Yurt Vakfı Yayınları, 1997, ss.171-175.

³²⁷ Hürriyet Gazetesi, 4 Haziran, 1994.

³²⁸ Yeni Yüzyıl, 8 Nisan 1995.

³²⁹ Oran, a.g.e., Cilt II, s.560.

³³⁰ Mustafa Taşar, **Refah Partisi Gerçeği**, Ankara: Irmak Matbaacılık, 1997, s.68.

gelmiş; ABD eksenli dış politikasından farklı bir dış politik izlemesi; Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. "4 Nisan 1997'de dönemin Adalet Bakanı Şevket Kazan Türkiye, Suriye, İran ve Irak arasında dörtlü bir terör toplantısı yapılmasını önermiş; ancak bu öneri Irak tarafından Suriye ile aynı masaya oturmama gerekçesi yüzünden reddedilmiştir."³³¹ Öte yandan bu dönemde Libya'yı ziyaret etmeye karar veren dönemin başbakanı Necmettin Erbakan, Libya'ya gitmiş; ve Libya lideri Kaddafi'nin sert tutumuyla ve PKK övmesiyle karşılaşmıştır."³³² Bu arada; 1995 yılında dönemin Başbakanı Tansu Çiller, ABD yaptığı resmi ziyarette; "Türkiye'nin 52 İslam Devleti arasında tek laik demokrasi olduğunu vurgulamış; ve Ortadoğu'daki Devletlerin ya 'İran modelini' ya da 'Türk modeli'ni seçmek durumunda olduklarına işaret etmiştir."³³³ Refah Partisi Döneminde dış politika açısından bir diğer önemli gelişmede İsrail-Türkiye arasında imzalanan Savunma ve askeri İşbirliği anlaşmasının İslam Devletleri ile yakın ilişkilere önem veren bir parti iktidardayken imzalanmasıydı.

Refahyol iktidarı döneminde iç siyasal olaylar nedeniyle 28 şubat 1997'de MGK'da yayımlanan bildiriden sonra Refahyol hükümeti iktidardan uzaklaştırılmıştır. Tarih sayfalarına Post Modern Darbe olarak geçen bu bildiriden sonra Refah Partisi Anayasa Mahkemesi kararıyla kapatılmıştır. "Refah İktidarı; Arap ve Ortadoğu ülkeleri ile bozulan ve İsrail ile gelişen ilişkiler temelinde biçimlenen Ortadoğu Politikasında herhangi bir değişiklik yapmamıştır."³³⁴

Türkiye bu tarihten itibaren ABD açısından Ortadoğu için model ülke konumuna yükselmiştir. Bu dönemde Suriye-Türkiye ilişkilerine bakacak olursak; ABD açısından Suriye; SSCB'nin yıkılması ile birlikte tehlike arz etmiyordu. Bu nedenle zararsız konumdaydı. Bu nedenle Suriye-Türkiye ilişkilerinde ABD yönetiminin bu devrede pek fazla bir etkinliği olmamıştır; Yalnız; ABD yönetimi; 1998'de Suriye'den PKK lideri Abdullah Öcalan'ın çıkartılmasında ve Türkiye'ye teslim edilmesindeki rolü yadsınamayacak kadar açıktır. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra; Güneydoğu'daki PKK Sorunu ortadan kalkmasa bile en az düzeye inmiştir.

³³¹ Oran, a.g.e, Cilt II, s.561.

³³² Ibid, s.561.

³³³ Kirişçi-Winrow, a.g.e., s.181.

³³⁴ Oran, a.g.e., Cilt II, s.564.

Tarihler 11 Eylül 2001'i gösterdiği zaman ABD'de terörist saldırılarla sallanmış; ve bu durumda artık uluslararası ilişkilerde yeni boyutların yeni göstergelerin ortaya çıkacağına bir başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Demokrasinin beşiği olarak bilinen Amerika'ya yapılan bu saldırılar bütün dünya ülkeleri tarafından kınanmıştır. ABD Başkanı Bush, saldırıların hemen arkasından yaptığı açıklamada 'Teröristlerle onları barındıran ve onları destekleyen ülkeler bizden korksun; bu bir savaştır' demiştir. 380 Ardından Bush yaptığı açıklamalarda şer üçgenini açıklıyor; ve bunlar arasında; İran, Suriye, Irak, Afganistan ve Kuzey Kore'yi sayıyor; ve ABD'nin bu devletlerle mücadele edebilecek ve onları yenebilecek güçte olduğunu söylemiştir. Ardından Bush Yönetimi; Afganistan'a saldırmış ve bu saldırı bittikten hemen sonra Türkiye başta olmak üzere çeşitli ülkeleri Afganistan'da güvenliği sağlamak için konuşlandırmıştır.

Afganistan Savaşı'ndan çıkan Bush Yönetimi bir yıl sonra; Irak'a girerek Saddam Hüseyin iktidarına son vererek Irak'taki yönetimi ele geçirmiştir. II. Irak Savaşı başlamadan öncen ABD; Türkiye'den 1991'deki ayrıcalıkların yeniden verilmesini istemiş; ancak Tezkere TBMM'de reddedildikten sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde gergin günler yaşanmaya başlamıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada; Türkiye-ABD ilişkilerinin Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine etkisini incelemek üzere hazırlanmıştır. ABD'nin özellikle Soğuk Savaş Döneminde ve 1980'lerde Türkiye-Ortadoğu ilişkileri üzerindeki etkisi anlatılmıştır.

ABD; özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış ve 1990'lara kadar sürmüş olan Soğuk Savaş Döneminde SSCB'nin dünya hakimiyeti isteğine karşı politikalar geliştirerek bunun isteğin önüne geçmeye çalışmıştır. Geliştirmiş olduğu bu politikaları uygulamaya koyabilmek için de SSCB'ye coğrafya açısından yakın ülkelerle işbirliği geliştirme yoluna gitmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan iki kutuplu sistemin iki lideri vardı. Bunlar arasında dünya iki kutba ayrılmıştır. Bunlardan birincisi; Komünizm Bloğu denilen SSCB'nin lideri olduğu; Macaristan; Bulgaristan; Romanya; gibi Doğu Avrupa ülkeleri tarafından oluşturulan Varşova Paktı; bir diğeri ise liderinin ABD olduğu ve Batı Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu NATO'dur. Soğuk Savaş bu iki bloğun birbirlerine karşı olan üstünlük mücadelesiyle geçmiştir,

II. Dünya Savaşı'ndan Almanya'nın yenik çıkması üzerine ABD tüm dünyaya II. Dünya Savaşı sırasında elde edilen silah ve asker güçlerinin azaltılması çağrısını yapmış; ancak bu çağrı SSCB tarafından reddedildiği gibi; Doğu Avrupa'ya gönderilen SSCB askerlerini de SSCB yönetimi çekmemiştir. Böylece; Soğuk Savaş dediğimiz dönem başlamıştır. 1950'lerde SSCB'nin Ortadoğu'da etkin olabileceğini düşünen ABD ve İngiltere; SSCB'ye karşı bir duvar oluşturmaya karar vermişler; ve ortaya Bağdat Paktı çıkmıştır. Bağdat Paktı esas itibarla; SSCB'nin; Ortadoğu'da etkili bir konuma gelmemesi için kurulmuştur.

Bu arada; Türkiye; SSCB'nin toprak ve boğazlarda üs taleplerinden büyük endişe duymakta; ve komünizmin ülkeye girmesini istememektedir; bunun içinde ABD'nin lideri olduğu Batı Bloğunun içinde yer aldığı NATO'ya girmek istemektedir. Ancak; İngiltere bu isteğe Ortadoğu'daki çıkarlarını düşünerek karşı çıkmış; fakat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya girmesine engel olamamıştır.

1960'da Türkiye'de siyasal, sosyal ve ekonomik olaylar çıkmış; bu sorunları sivil idareciler çözemeyince; 27 Mayıs 1960 sabahı ordu yönetime el koymuştur. Burada en çok merak edilen ABD'nin tepkisidir. Çünkü 1958'de Irak'ta gerçekleşen darbe neticesinde Irak yönetimi; Bağdat Pakti'ndan çekildiğini açıklaması; ABD'nin isteği doğrultusunda pakt üyeleri 28 Temmuz 1958'de Londra'da toplanmış ve bundan sonra sadece doğrudan saldırılara karşı değil; ülke içinden gelebilecek dolaylı saldırı karşısında a birlikte hareket edeceklerini vurgulamışlardır. Bu vurgulamadan dolayı; 27 Mayısçılar darbe gerçekleştikten hemen sonra yaptıkları açıklama da NATO ve CENTO'ya bağlıyız açıklamasını yapmışlar; ve böylece ABD tepkisini hafifletmeyi düşünmüşlerdir.

1960'ların ikinci yarısından sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde birtakım olaylardan dolayı yaşanan umutsuzluklar; Türkiye'yi ABD eksenli bir dış politika yerine çok yönlü bir dış politika anlayışına çevirmiştir. Bunda; Türkiye'nin 1963'de ortaya çıkmış olan Kıbrıs Sorunu konusunda ABD'den umduğu desteği bulamamasının büyük etkisi vardır ve Türkiye; Ortadoğu'ya karşı bu ani politika değişikliğinin diğer bir nedeni de; uluslararası alanda yalnız kalmak istememesiydi. İşin ilginç olan bir yanı da; Türkiye ne zaman ABD eksenli dış politika anlayışından sapma gösterirse; iktidara müdahale olmuş; ve sivil yönetim iktidardan uzaklaştırılmıştır.

Türkiye; 12 Mart 1971 günü yeniden 3 yıllık bir ara rejim dönemine girmiştir. Bu dönemde ABD-Türkiye ilişkilerinde Afyon Sorunu; Kıbrıs Barış Harekâtı ve 1974'te ABD yönetimi tarafından yürürlüğe konan silah ambargosunun etkilerini görmekteyiz. Türkiye-ABD ilişkileri bu sorunlar nedeniyle 1974-1980 arasındaki dönemde bu sorunlar nedeniyle yine gerginlikler yaşamıştır. Yalnız dikkati çeken bir noktada darbe yapıldıktan sonraki ilk genel seçimlere kadar olan süre içerisinde Türkiye-ABD ilişkilerine baktığımızda; gayet iyi gittiğini; ve Türkiye'nin diğer bir deyişle bu ara rejim dönemlerinde ABD eksenli bir politika izlediği görülmüştür. Ancak; ne zaman ki inisiyatif sivil yöneticilere geçerse; o zaman yine bu dönemde çok yönlü bir dış politika anlayışının benimsendiğini görmekteyiz. Ancak; 1980'den sonra yeniden Türkiye ABD eksenli dış politika çizgisine girmiş; ve bundan çıkmamıştır; ta ki 1995 seçimlerinde radikal bir partinin iktidar koltuğuna oturduğu zamana kadar. Bu

dönemin arkasındanda hemen 28 Şubat süreci yaşanmış; ve Türkiye eski dış politika anlayışına yani ABD eksenli dış politika anlayışına dönmüştür.

1970'lerin ikinci yansından sonraki dönemde Türkiye-ABD ilişkileri yukarıda anlatmış olduğumuz sorunlardan dolayı gerginlikler yaşamıştır. 12 Eylül 1980'de Türkiye yeniden darbe yönetimi ile karşılaşmış; bu sefer ordu en üst kademedeki idareciler eliyle yönetim el koymuştur; Türkiye 1983'e kadar yeniden ara rejim dönemi yasmaya başlamıştır. 1983'te iktidara gelen Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi; askeri yönetimin izlemiş olduğu ABD eksenli dış politikadan sapma göstermeyerek yüzünü yeniden ABD eksenli dış politika anlayışına çevirmiş; bu da 1960'ların ikinci yansından beri uygulanan fakat 1971 Darbesiyle kesintiye uğrayan çok yönlü dış politikanın sonu anlamına geliyordu.

1983-1990 dönemi arasında; Türkiye ABD eksenli bir Ortadoğu politikası izlemiştir. Yalnız şu da ilginçtir ki; Türkiye'nin çok yönlü dış politika anlayışı izlemiş olduğu 1965-1980 arası dönemde ABD Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyabilmek için kendisine yeni müttefikler bulmuş; İran gibi; fakat bu yeni müttefiklerin siyasal yaşamlarında meydana gelen olaylar neticesinde ABD'den uzaklaşmaları sonucu; ABD yeniden rotayı Türkiye'ye çevirerek ilişkilerini güçlendirme yolları aramıştır.

1948-1990 arası dönemde uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan iki kutuplu sistemin sonucunda Batı Bloğu Doğu Bloğu'na karşı üstünlük sağlamış; ve doğu bloğunun parçalanmasına neden olmuştur; ABD bunu; SSCB'yi çevreleyerek yapmış; ve SSCB'ye karşı çevreleme politikası uygulayarak; ona coğrafi açıdan yakın ülkelere üsler kurarak veya coğrafi açıdan SSCB'ye yakın ülkeler arasında örgütler kurarak SSCB'nin Ortadoğu'daki etkinliğini kırmaya çalışmış; ve bu politikasının başarısını da 1989'da Komünizm bloğunun çökmesiyle almıştır. Böylece 1990'ların başından itibaren dünya siyasi sahnesine süper güç olarak çıkmıştır. Bundan sonraki dönemde ABD Ortadoğu çıkarlarını koruyabilmek ve Ortadoğu'da rahatça davranabilmek için; sistemine karşı olan bölge devletleriyle savaşarak onları amaçlarına uymaya zorlamıştır.

1991'de Körfez Savaşı patlak verdiğinde; Türkiye'nin ABD'ye üslerini açması; Arap Devletleri ve Ortadoğu ülkelerinden gelen tepkiyle karşılaşmıştır; Ancak Türkiye'de bu

dönemde; ABD politikasına yakın olan Ortadoğu devletleriyle ilişkilerini geliştirme yolları aramıştır; Türkiye-İsrail ilişkileri de bu bağlamda gelişme göstermiş; ve bu durumu bölgede kendisine yakın iki müttefikin olması açısından yararlı gören ABD teşvik etmiştir. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak yönetimi dünyadan izole olmuş; ve Türkiye'de Körfez Savaşı'nda Irak'la olan petrol boru hattını ABD isteği doğrultusunda kapatınca; büyük ekonomik kayıplar yaşamıştır. ABD bu dönemde iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasından da yararlanarak yeni

Dünya düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi olmak üzere iki proje ortaya atmış; ve bu projeleri kendi sisteminin dünyaya etkin olabilmesi için uygulamaya kalkışmıştır. 1990-2000'li yıllarda Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine PKK Sorunu ve Irak'ın toprak bütünlüğü sorunu damgasını vurmuş; ancak 1998'de PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla; PKK sorunu minimal düzeye inmiştir. Bu çalışmada PKK ve Kürt Sorunu'na da değilmiş; bunun Türkiye-Ortadoğu ilişkilerine etkileri araştırılmıştır. 11 Eylül 2001'den sonra ABD, uluslararası ilişkileri kendi eksen etrafında döndürmeye başlamış; ve oluşturacağı sisteme karşı olan devletlerin yeni oluşacak dünya haritasında yerlerinin olmayacağı iddia etmiştir.

Sonuç olarak; Türkiye-ABD ilişkilerinin; Türkiye-Ortadoğu ilişkileri açısından ABD'ye çok büyük getiriler sağladığı ve ABD'yi süper güç yapma yolunda yararlar sağladığı; ve Türkiye'nin de 1950'lerden beri arada kesintiye uğrasa ABD eksenli bir Ortadoğu politikası izlediği; ve ABD'ye Ortadoğu'da yalan olan devletlerle yakın ilişkiler kurduğu görülmüştür ve bunun karşılığında da Türkiye; gerek ekonomik; gerek siyasal destekler almıştır. Ancak; hiç bir zaman ABD'nin kendinden sağlamış olduğu yararı sağlayamamış; sadece küçük çaplı askeri ve ekonomik yardımlarla yetinmiştir ve ABD'nin Ortadoğu çıkarlarına hizmet etmiş ve etmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, İrfan, Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu, Birlik Yayınevi, Ankara, 1989.
- AHMAD, Feroz, The Turkish Experiments in Democracy (1950-1975), London: C. Huirst and Co. Ltd. 1977.
- AKGÜN, Mensur, Ortadoğu Maceraları, Onbir Aylık Saltanat: Siyaset, Ekonomi ve Dış Politikada Refah Dönemi, Derleyen: Gencer Özcan, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.
- AKŞİN, Abtülhat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
- ALANTAR, Özden, Türk-Amerikan İlişkilerinin Ulusal Güvenlik Boyutunda Dönüşümü, En Uzun On Yıl, Derleyen: Gencer Özcan ve Şule Kut, Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, ss.225-246.
- American Foreign Policy, 1962, Current Documents, Washington, Department of State, 1965.
- American Foreign Policy-Current Documents, 1977-1980, Washington, Department of State, 1983.
- American Foreign Policy-Current Documents, 1981, Washington, Department of State, 1984.
- American Foreign Policy-Current Documents, 19863, Washington, Department State, 1985.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Demokrasinin Sonbaharı, 1977-1978, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, Müdahalenin Ayak Sesleri 1978 - 1979, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- ARI, Tayyar, Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi, 1978-96, 2. Basım, Alfa, İstanbul, 1996.
- ARMAOĞLU, Fahir, "Amman Planı", Tercüman Gazetesi, 27 Şubat 1985.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) Cilt I: 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1980-1990) Cilt II, Türkiye İş Bankası Yayınları, 1991, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991.

ARMAOĞLU, Fahir, Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

ATAKAN, Coşkun Can, Eski Sol'un çöküşü ve Yeni Sol Yutturmacası, Yeni Türkiye, Sayı 50, Mart - Nisan 1998.

AVCIOĞLU, Doğan, Türkiye'nin Düzeni, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.

BANKS, Arthur S., Political Handbook of the World 1990, Binghamton, new york: CSA Publications, 1990.

BATUR, Muhsin, Anılar ve Görüşler, Milliyet Yayınevi, İstanbul, 1985.

BELEN, Fahri, Demokrasiden Diktatörlüğü, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1960.

BÖLÜKBAŞI, Süha, Türkiye ve İsrail: Mesafeli Yakınlıktan Stratejik Ortaklığına, Liberal Düşünce, 1999.

CALABRESE, John, Turkey and Iran: Limits of a Stable Relationship, British Journal of Middle Eastern Studies, Vol. 25 (1998).

CAN, Aydın, Filistin Sorunu, Çukurova Üniversitesi Yayınları, Adana, 1991.

CEMAL Hasan, Demokrasi Korkusu, Ankara, Bilgi Yayınevi, 4. Basım, 1986.

CEVİZOĞLU, Hulki, Körfez Savaşı ve Özal Diplomasisi, Form Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇAVDAR, Tevfik, "Demokrat Parti", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8.

ÇAY, M. Abdülhaluk, Her Yönüyle Kürt Dosyası, Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1993.

ÇETİNSAYA, Gökhan, "Türk-İran İlişkileri", Türk Dış Politika Analizi, Derleyen: Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1998.

Documents and Statements on the Middle East, 1979-1982, Washington DC, 1982.

DOĞAN, Yalçın, "Suriye ile Güvenlik Komitesi", Milliyet Gazetesi, 14.10.1998.

DOĞAN, Yalçın, Dar Sokakta Siyaset 1980-1983, İstanbul, Tekin Yayınları, 3. Basım, 1985.

DURŞUN, Davut, Ortadoğu Neresi, İnsan Kitabevi, İstanbul, 1995.

EISENHOWER, Dwight D. Waging Peace, 1956-1961, Garden City, No:J., Doubleday and Co., 1965.

ERHAN, Çağrı, Beyaz Savaş, Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

EROĞLU, Hamza, Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Kıbrıs Barış Harekâtı, Temel Matbaacılık; Ankara, 1975.

EVREN, Kenan, Zorlu Yıllarım 1, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

FLEMING, D. F., The Cold War and its Origins, 1917-1960, Cilt II, New York, Doubleday, 1961.

GEGES, Fawas, America and Political Islam, Cambridge University Pres, 1999.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ULAN, Olaylarla Türk Dış Politikası, Bölüm III, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.

GÖNLÜBOL, Mehmet, ÜLMAN, Haluk, BİLGE, Suat, SEZER, Duygu, "1945-1965 yılları" Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 279, 1974, Ankara.

Greece and Turkey: Some Military Implications Related to NATO and the Middle East, 4th Congress, 1st Session, U:s Government Printing Office, Washington, D.C., 1975.

GRUEN, George E., Turkey's Relations with Israel and its Arab neighbors, Middle East Review, Vol 17, Spring 1985.

GÜNATA, Ayşe, CHP (Örgüt ve İdeoloji), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

GÜRELİ, Nail, 10. Yılında 1 Mayıs Katliamı, Gür Yayınları, İstanbul, 1987.

GÜRELİ, Nail, Gerçek Tanık Korkut Özal Anlatıyor, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

GÜVEN, Erdal, "Değişen Ankara", Radikal Gazetesi, 21.05.2004.

HALAÇOĞLU, Yusuf, Ermeni Tehcirine Dair Gerçekler (1915), TTK Yayını, Ankara 2001.

HALE, William M. Turkish Foreign Policy, 1774-2000, Frank Cass, London, Portland, OR, 2000.

Harp Akademileri Komutanlığı Yayınlarından, Türkiye-Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

Harp Akademileri Komutanlığı, Türkiye-İrak İlişkilerinin Dünü-Bugünü Yarını, Harb Akademileri Basımevi, Yenilevent-İstanbul, 1994.

HUREWITZ, J. C., Diplomacy in the Near and Middle East: A Documentary Record: 1914-1956, c.2, Princeton NJ-Toronto-New York-Londra, D. Van Nostrand, 1956.

İSMAİL, Sabahattin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve KKTC'Nin Kuruluşu (1960-1983), Akdeniz, Haber Ajansı Yayınları - 7.

KAZGAN, Gülten, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. Birinci Küreselleşmeden; İkinci Küreselleşmeye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002.

KHORUIRE, Fred J., The Arab-Israeli Dilemma, 3rd edition, Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1985.

KHOURY, Philip S., Urban Notables and Arab Nationalism, The Politics of Damascus 1860-1920, London, 1985.

KISSINGER, Henry, Diplomasi, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.

KİRİŞÇİ, Kemal - Gareth M. Winrow, Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi, 4. Baskı, Tarih Yurt Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

KNUDSEN, Eric L., Syria, Turkey and the Changing Power Configuration in the Middle East: An Analysis of Political, Economic and Regional Differences, Turkey's Foreign Policy in the 21st Century A Changing Role in World Politics, Tareq Y. Ismael and Mustafa Aydın (eds.), Ashgate, England, 2003.

KOCAOĞLU, Mehmet, Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu Parçalanmak İstenen topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

KUT, Şule, "Gecikmiş Bir İşbirliği", Milliyet Gazetesi, 20.05.1997.

KUT, Şule, Filistin Sorunu ve Türkiye, Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, 1991.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E., Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, 1945-1970, Ankara, S.B.F. Yayını No: 340, 1972.

LENCZOWSKI, G., The Middle East in the World Affairs, Cornell University Press, London, 1980.

MACKENZIE, Kenneth, Turkey Under The Generals, London Institute for the Study of Conflict, Number 125, January 1981.

MACKEY, Sandra; the Reckoning: Iraq and the legacy of Saddam Hussein, New York: Norton, 2002.

Maksides, The Rise and Fall of the Cyprus Republic Startegic Survey, 1974.

MERAY, Seha L., Devletler Hukukuna Giriş, Cilt II, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1975.

OKMAN, Cengiz, Su Sorunu ve Ortadoğu'da Stratejik Durum, Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen, Bağlam Yayınevi, İstanbul, 1993.

ORAN, Baskın, (ed.) Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II: 1980-2001, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

- ORAN, Baskın, (ed.) Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt I: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ORAN, Baskın, Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- ÖZDEMİR, Hikmet, Tüm Eserleri: 6 Türkiye Cumhuriyeti, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- ROBBINS, Philip, Turkey and the Middle East, London, Royal Institute of International Affairs, 1991.
- SANDER, Oral, Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 427, 1979.
- SANDER, Oral, Türkiye'nin Dış Politikası, İmge Kitapevi, 1998.
- SANDER, Oral, Yeni Bir Bölgesel Güç Olarak Türkiye'nin Dış Politika Hedefleri: Türk Dış Politikasının Analizi, Der Yayınları, 1994.
- SARAY, Mehmet, Atatürk'ün Sovyet Politikası Atatürk Araştırma Merkezi, İstanbul, 1990.
- SARAY, Mehmet, Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- SARINAY, Yusuf, Atatürk'ün Hatay Politikası, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.
- SCHAHGALDION, N.B., The Clerical Establishment in Iran, Rand Corporation, Washington DC, 1989.
- SOSYAL, İsmail, Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları, Cilt II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- SÜMER, Faruk, Saferi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişiminde Anadolu'da Türklerin Rolü, Ankara, 1976.
- TAŞAR, Mustafa, Refah Partisi Gerçeği, Irmak Matbaacılık, Ankara, 1997.
- TEKİNEL, Osman, Ortadoğu Ülkelerinde Su Yetersizliği Sorunu ve Soruna Çözüm Arayışları, Kahramanmaraş Sütçe İmam Üniversitesi.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1994, Ankara, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1995.
- ULUATAM, Özhan, Damlaya Damlaya Ortadoğu'nun Su Sorunu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1998.
- ULUBAĞ, Hikmet, "Dönemin Dış Politikası", Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980, ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

UMAR, Ömer Osman, Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940), Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 3 Tarih-Şubesi Yayınları No:3, 2003.

ÜÇAROL, Rıfat, Siyasi Tarih, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

ÜLMAN, A. Haluk, Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri, 1939-1947, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dış Münasebetler Enstitüsü Yayını, No:14, 1961.

WRIGHT, Robin, In The Name of God. The Khomeini Decade, London, 1989.

YARMAN, Tolga, Türkiye ve Ortadoğu, Düne ve Bugüne Kısa Bir Bakış, Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu, Yayına Hazırlayan: Sabahattin Şen, İstanbul, Bağlam Yayınevi, 1993.

YAZICI, Serap, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri; Yetkin Yayınları, 1997, Ankara.

YETKİN, Çetin, Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

YILDIZ, Yavuz Gökalg, "'Iraklaştırma' Endişesi", Akşam Gazetesi, 24.03.2004

YILDIZ, Yavuz Gökalg, "Ortadoğu'da Silahlanma ve Militarizm", Sabahattin Şen (ed.), Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, İstanbul: Bağlam Yay.

YURTASLAN, Ali, İtiraf, Kaynak Yayınları, American Foreign policy, Current Documents, 1961, Washington, Department of State, 1964.

ZÜRCHER, Eric J., Turkey, London and New York, I.B. Tauris, 1993.

GAZETELER

Akropolis, 22 Ekim 1980

Resmi Gazete, 6 Ocak 1958, Sayı: 9800

Tercüman, 24 Haziran 1978

New York Times, 15.04.1964

London Times, 15.04.1964

Hürriyet Gazetesi, 4 Haziran, 1994

Yeni Yüzyıl, 8 Nisan 1995

Tercüman, 24 Haziran 1978

New York Times, 15.04.1964

London Times, 15.04.1964
International Herald Tribune, 4-5 Ağustos 1990
Tercüman Gazetesi, 4 Eylül 1990
Resmi Gazete, 17.1.1991-20758
Elefteropia, 22 Ekim 1980.

İNTERNET

<http://ansar.de/Suriye>
www.arab.de/arabinfo/syriahistory
www.aksiyon.com.tr
<http://ansar.de/Suriye>
www.milliyet.com.tr/12/09/2001
www.oyunteorisi.com
www.kıbrıs.gen.tr/türkçe/sorular/soru065
www.zaman.com.tr
www.milliyet.com.tr
www.kıbrıs.gen.tr/türkçe/sorular/soru065
www.zaman.com.tr
www.milliyet.com.tr
www.gazeten.com
www.turkishtime.com.tr
www.turkishtime.org/02454_2_tr.asp
www.aksiyon.com.tr/arsiv/203/pages/dosyalar/dos4.htm
www.hürriyetim.com.tr/agora/article
www.haberanaliz.com/israil-filistin-türkiye
www.bbc.co.uk/middleeast/1995
www.sabah.com.tr/1998/10/20
www.radikal.com.tr/1998/10/21
www.dunyasugunu.or/2004/ismail-kapan

www.rizgari.org
www.istanbul.edu.tr/4.boyut/dosyalar/Mustafa Mutlu
www.radikal.com.tr/veriler/2003/03/17haber
www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/01/04
www.aksam.com.tr/arsv/aksam/203/02/25/yazidizi/yazidizi1
www.zaman.com.tr/2003/02/10
www.byegm.gov.tr
www.aksam.com.tr/arsiv/2003/02/22
www.iraqiturkman.org.tr/siyasidurum
www.hürriyetim.com.tr/tatilpazar/turk/98/12/19/yazarlar
www.milliyet.com.tr/1997/03/1
www.milliyet.com.tr/1997/03/02
www.netbul.com/supersar/ozeldosyalar/siyaset/kimkimdir/erbakan
www.chp.org.tr
www.milliyet.com.tr/12/Eylül/2001
www.zaman.com.tr/2003/05/21
www.e-gunluk.com
www.patikalar.net/Irak
www.cumhuriyet.com.tr, 5 Temmuz 1930
www.tusiad.us
www.gencbilim.com/ödev/gencbilim-vatandaslik-000017
www.mesin.edu.tr/ermenisorunu
www.ermenisorunu.gen.tr